OCAK 1996 SAYI: 122 120.000 LİRA (KDV dahil)

SANAT ADAM

RÜZGÂRA KARŞI YÜRÜYEN ADAM
Memet Fuat

DÖNÜP BAKTIĞIMDA
Fethi Naci

GIORDANO BRUNO'YU DA DİRİ DİRİ YAKTILAR
Nermi Uygur

ŞİİRCE
Mehmet H. Doğan

DÜZ ÇİZGİNİN ÖTESİ
Orhan Barlas

BEKTAŞİ DEDİKLERİ

Metin Eloğlu-Oğuz Tansel

Pertev Naili Boratav'ın önsözüyle

"Dinle dünya işlerini birbirine karıştıranların, Tanrı'nın işlerine sık sık karışanların, onunla insan arasına girerek hem onu, hem de insanları durmadan taciz edenlerin Bektaşi'den alacakları pek çok dersler var. Ve Bektaşi, günümüzde de, düşünce özgürlüğüne susamış ve türlü bağnazlıkların baskısından bunalmış olanlara, tatlı hikâyelerinin gerisinden gülümser ve iyimser yüzüyle seslenmektedir. (...)

"Yaşamayı seven, dünyanın nimetlerinden yararlanmayı insan için kutsal bir hak bilen fıkraların Bektaşisi, dünyamızla ilgili her şeyi hakir sayan 'mistik' düşünüşten çok günümüz insanının gerçekçi ve insanın değerini yüceltme çabasında olan tutumuna yakındır. Ama canına cefa etmeyi sevmemesi, ölüme bir kurtuluş gibi kollarını açmaması, Bektaşi'nin ölümü soğukkanlı karşılamasına, onunla şaka etmek cesaretini göstermesine de engel olmaz."

– Pertev Naili Boratav

ADAM

değerli kitaplar yayımlar.

ADAM öykü

Ve ADAM "öykü"yü yayımladı.

AdamÖykü'nün ikinci sayısı "Ocak - Şubat" çıktı.
İki ayda bir yayımlanıyor.
AdamÖykü, Türkiye'nin tek "öykü" dergisi.
AdamÖykü'de, edebiyatımızın deneyimli isimlerinin yanı sıra, genç imzalar da yazıyor.
AdamÖykü'de, eleştiri, inceleme, deneme yazıları ve öykü edebiyatının tarihi üzerine güncel çalışmalar yer alıyor.
AdamÖykü'de, geçmişin büyük öykü ustaları tanıtılıyor. Çok yönlü ve kapsamlı.
AdamÖykü'de konuşmalar, kitap tanıtımları, yeni yayınlar, haberler, araştırmalar, tartışmalar, kısacası "öykü"nün koca dünyası var.
Öykü edebiyatımıza, gerçek bir katkıda bulunmayı amaçlayan **AdamÖykü**'yü bayinizde ve kitapçılarda bulabilirsiniz.

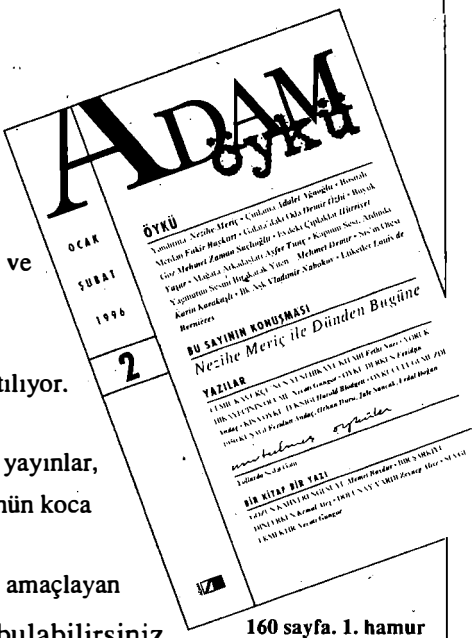

160 sayfa. 1. hamur
350.000 TL

ADAM ÖYKÜ İKİNCİ SAYI

Öykü
Nezihe Meriç *Yandırma*
Adalet Ağaoğlu *Çınlama*
Fakir Baykurt *Bosnalı Merdan*
Demir Özlü *Galata'daki Oda*
Mehmet Zaman Saçlıoğlu *Büyük Göz*
Hürriyet Yaşar *Evdeki Çıplaklar*
Ayfer Tunç *Mağara Arkadaşları*
Mehmet Demir *Kapının Sesi, Ardında Yağmurun Sesini Bırakarak Yiten...*
Karin Karakaşlı *Sis'in Ötesi*
Vladimir Nabokov *İlk Aşk*
Louis de Bernières *Etiketler*
Bu Sayının Konuşması
Nezihe Meriç ile Dünden Bugüne

Yazılar
Fethi Naci *Cemil Kavukçu'nun Yeni Hikâye Kitabı*
Necati Güngör *Yörük Hikâyecinin Ölümü*
Feridun Andaç *Öykü Derken*
Harold Blodgett *Kısa Öykü Tekniği*
Feridun Andaç, Orhan Duru, Jale Sancak, Erdal Doğan *Öykücülüğümüzde 1950 Kuşağı*
Unutulmuş Öyküler
Sedat Gani *Yollarda*
Bir Kitap Bir Yazı
Memet Baydur *Gözün Kahverengi Suyu*
Kemal Ateş *Bir Şarkıyı Dinlerken*
Zeynep Aliye *Dolunay Vardı*
Necati Güngör *Sevgi Ekmektir*

Adam Yayınları, Büyükdere Caddesi Üçyol Mevkii No: 57 Maslak 80725 İstanbul
Tel: (0-212) 285 21 52 (12 hat) Telg: Adam Yay Faks: (0-212) 276 27 67

ADAM
değerli kitaplar yayımlar

MELİH CEVDET ANDAY

yağmurun altında

Resimler: RASİN

"Bilinmeyen şiir. 'Bilinemez' mi deseydim yoksa? Bu kadar yakın ve bu kadar bilinemez olan başka bir konum yok benim. Şiiri duyuyorum, hatta görüyorum, dokunuyorum sanki ona, yıllardır yapıyorum da, ama onunla her karşılaşmamda bir şaşkınlığa düşüyorum. Bütün tarihte, bütün dünyada şiir var, ama onun ne olduğunu bir bilen yok. Uğraşacaksınız, didineceksiniz, sizi sevindirdiğini görüvereceksiniz, tanımış gibi olacaksınız, ama yitiverecek o, başka sefer başka bir kılıkta çıkacak karşınıza. Son günlerim daha çok bunu düşünmekle geçiyor."

– Melih Cevdet Anday

ÇIKTI!

ADAM

değerli kitaplar yayımlar.

ADAM SANAT

Sayı 122, Ocak 1996
ISSN 1300-154X

Sahibi : Anadolu Yayıncılık A.Ş. adına İnci Asena
Genel Yayın Yönetmeni : Memet Fuat
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü : Sevgi Tuncel
Genel Yayın Yönetmeni Yardımcısı : Turgay Fişekçi

RÜZGÂRA KARŞI YÜRÜYEN ADAM	5	Memet Fuat
DÖNÜP BAKTIĞIMDA...	13	Fethi Naci
GIORNANO BRUNO'YU DA DİRİ DİRİ YAKTILAR	19	Nermi Uygur
✝ ŞİİRCE	23	Mehmet H. Doğan
DÜZ ÇİZGİNİN ÖTESİ	29	Orhan Barlas
ÖZELEŞTİRİ	38	Mehmet Serdar
JOSEPH BEUYS : GEÇİT	43	Mustafa Okan
SİSTEM ULUS-DEVLET'TEN NE İSTİYOR?	50	Vakur Kayador
MUCİZELERLE YAŞIYORUZ	58	Şavkar Altınel
✝ HALKIMIN FAKİR AKŞAMLARI	67	Yücel Kayıran
"BİZE ÖZGÜ HÜZÜN" VE YENİ HAYATLAR...	72	M. Sadık Aslankara

· ŞİİR

Nahit Ulvi Akgün, 7; Salâh Birsel, 9; Ercüment Uçarı, 11-12; Nihat Ziyalan, 15; Yeşim Salman, 21; Ersin Salman, 25; Erdal Alova, 27; İnci Asena, 31; Müslim Çelik, 33; Ergin Yıldızoğlu, 35; Tarık Günersel, 36-37; Roni Margulies, 41; Turgay Fişekçi, 53; Suat Vardal, 55; Elif, 57; Mehmet Yaşın, 60; Hakan Savlı, 62-66; Ali Asker Barut, 69; Yelda Karataş, 71; Rıfat İnkaya, 75; Nur, 77; Nazmi Ağıl, 79.

BU SAYIDAKİ RESSAM

Joseph Beuys, 43-49.

KAPAK

Düzenleyen : Lowe Adam Tanıtım Hizmetleri A.Ş. **Resimler :** Joseph Beuys, ön-üst : Çuha Kaplı Televizyon Ekranında Kırmızı Filasterden Haç, 1966; ön-alt : Evet Evet Evet Evet Evet, Asla Asla Asla Asla Asla, plak, 1970; arka-zemin : Manresa (Tavşan Bağırsakları), 1966; arka-üstte : Sessizlik, 1973; arka-altta : George Maciunas'ın Anısına, 1978-1982 (Nam, June, Paik ile birlikte).

ADAM SANAT Aylık Sanat Dergisi; **Yönetim Yeri ve Yazışma Adresi :** Büyükdere Caddesi, Üçyol Mevkii, 57/3, 80725 Maslak, İstanbul; Tel. : (0212) 285 21 52; **Dizgi :** Anadolu Yayıncılık A.Ş. Dizgi Birimi; **İç Baskı** : Şefik Matbaası; **Kapak Baskı :** Ana Basım; **Dağıtım :** Birleşik Basın Dağıtım A.Ş.; Gönderilen yazılar basılsın, basılmasın geri verilmez. **ABONE KOŞULLARI :** Yıllık (12 sayı) 1.400.000 TL. Altı aylık 700.000 TL. Yurtdışı 60 DM; **Abone ve Eski Sayılar İçin Hesap No** : Anadolu Yayıncılık A.Ş. adına 662 720 nolu posta çeki. **İLAN KOŞULLARI :** Kapak içi (siyah-beyaz) 20.000.000 TL; İç tam sayfa (siyah-beyaz) 15.000.000 TL; yarım sayfa 7.500.000 TL; çeyrek sayfa 4.000.000 TL; Fiyatı : 120.000 TL (KDV'li); Kıbrıs 150.000 TL.

ADAM

SUAT VARDAL
HAYAL DERSLERİ

ÇULSUZ SESSİZLİK

gülüp çulsuz sessizliğimi uzattım şarkım diye
yıpranmış korkularını çıkardım sevgilimin çeyizinden
radyodaki amerikalı akıl verdi bana
yutkundu baterinin arasında
battaniyenin altındaydı donmuş ayaklarım ısındı

ışıkları söndürdü biri seni karanlıkta tanımalıyım
yüzün karanlıkta daha aydınlık hele gözlerin

ADAM

değerli kitaplar yayımlar.

RÜZGÂRA KARŞI YÜRÜYEN ADAM

Memet Fuat

Ankara'da Atatürk Kültür Merkezi'nin bahçesine dikilen Nâzım Hikmet yontusunun açılış töreni, 9 Aralık 1995 Cumartesi günü, Kültür Bakanı Fikri Sağlar'ın katılımıyla yapıldı. Törende Nâzım Hikmet Kültür ve Sanat Vakfı Başkanı, Türkiye Yazarlar Sendikası Başkanı, 68'liler Birliği Genel Başkanı, aydınlar, sanatçılar yer aldılar...

Azeri yontucu Sait Rüstem, şairin otuz kırk yaşlarındaki görünümünü yansıtan, 3 metre 20 santim boyundaki bronz yapıtına "Rüzgâra Karşı Yürüyen Adam" adını vermiş.

Şöyle bir yontu :

Saçlar rüzgârda... gözlerini kısmış, ilerilere doğru bakıyor... paltosunun yakaları kalkık, ama önü iliklenmemiş... atkısı yok... gömleğinin biraz dik, biraz da bol yakasından bir boyunbağı sarkıyor... örme bir boyunbağı vardı, o olsa gerek... sol elinde bir kitap... sağ elinin parmakları açık, bir şey yapmaya hazırlanıyor gibi... belki de paltosunun önünü ilikleyecek... ama bakışları bütünüyle dışa dönük, hazırlandığı davranış kendisiyle ilgili olmasa gerek... pantolonunun paçaları ayakkabılarının üstüne düşerken önde kıvrım yapmış... fotoğrafta ayakkabıları seçilmiyor, denizcilik okullarında giyilen maskaratasız ayakkabıları severdi...

Elindeki kitap kimin acaba? Gorki, Lenin, Tolstoy?.. Kendisinin öyle kalın bir kitabı yok o günlerde.

Memleketimden İnsan Manzaraları daha yazılmadı, tasarlanmadı bile. Yıl 1938... Ankara Cezaevi... Otuz altı yaşında... Yontudaki yaşı... Ama ilerde de basıldığını göremeyecek, hiçbir zaman eline alamayacak onu...

Şair ölürken 537 sayfalık dev yapıtının, bir gün basılıp basılamayacağını değil, bir yerlerde bütünüyle saklanıp saklanamadığını bile bilmiyordu...

Ne acı!..

Bence elindeki kitap Lenin'in... Şevket Süreyya Aydemir, tam takım, Lenin'in bütün yapıtlarını vermişti Nâzım'a, onlardan biri olabilir...

Ama elinde Rusça kitapla da sokaklarda dolaşılmaz ki... *Larousse* bile alınıp götürülüyor evlerden o yıllarda...

O yıllar... Ne o yılları!..

Benden de Behçet Necatigil'in *En/Cam*'ını almışlardı hani bütün kent hep birlikte arandığımızda...

Adam kitabı evirdi çevirdi, açtı kapadı, okur gibi yaptı, sonra, "Biz bunu alalım da..." dedi.

Anlatmamıştım Behçet Necatigil'e...

Neyse, gerçekçi aranışların anlamı yok, Nâzım'ın elindeki kitap doğallıkla okumuşluğu, şairliği deyimleyen bir simge...

Bu yontu konusu nicedir düşünmediğim birçok şeyi yeniden düşünmeme yol açtı...

Kafamda çağrışımlar birbirinin üstüne yığılıyor...

Ne güzel şiirlerdir 1938'de Ankara Cezaevi'nde yazdığı o üç şiir, "Tecritteki Adamın Mektupları"...

1
Senin adını
kol saatımın kayışına tırnağımla kazıdım.
Malum ya, bulunduğum yerde
ne sapı sedefli bir çakı var,
(bizlere âlâtı-katıa verilmez),
ne de başı bulutlarda bir çınar.
(...)

2
Dışarda bahar geldi karıcığım, bahar.
Dışarda, bozkırın üstünde birdenbire
taze toprak kokusu, kuş sesleri ve saire...
(...)

3
Bugün pazar.
Bugün beni ilk defa güneşe çıkardılar.
(...)

Azeri yontucu Sait Rüstem şairin otuz kırk yaşlarındaki görüntüsünü betimlerken o yıllarda yazdığı şiirlerinden değil de, 1929'da, yirmi yedi yaşındayken yazdığı bir şiirinden esinlenmiş. "Rüzgâra Karşı Yürüyen Adam" deyince insan hemen "Yürüyen Adam"ı anımsıyor :

Alnı yukarda
kırmızı boyun atkısı rüzgârda
yürüyor.
Yürüyor adım adım
yürüyor ağır ağır
yürüyor.
(...)
Ağır iki balyoz gibi sallanıyor kolları.
(...)
Çıplak
iki bıçak
gibi çekmiş yüzünde gözlerini
yürüyor düşmana doğru.

Nahit Ulvi Akgün

DONKİŞOT

Nerde o canım yeldeğirmenleri
Nerde o sendeki çarpan yürek
Nerde güzeller güzeli Dülsinya
Rosinant karşılar kişneyerek

Ölümsüzlüğün yenilmez kahramanı
Sen şövalyeler şövalyesi yüzyılın
Devler cüce kalır senin yanında
Sen aşkın simgesi ateşi aklın

Sen düşler yaratan düşler içinde
Sen direnci inadı özgür yaşamanın
Düştükçe güçlenen bir kez daha
Unutulmaz kişisi geçmiş zamanın

YÜRÜYOR ADIM ADIM
YÜRÜYOR AĞIR AĞIR
YÜRÜYOR.....

Yontucunun bu şiirden etkilendiği açık. Yalnızca kırmızı boyun atkısı eksik.

1938'den 1995'e 57 yıl...

Birtakım ilerlemeler, gelişmeler oldu mu? Yoksa yüzeysel gösterilerle mi oyalanıyoruz?

Nâzım Hikmet 1938'de Ankara Cezaevi'nde yatıyordu, bakın bugün aynı kente yontusu dikiliyor diye özgürlüklerimize kavuştuğumuzu söyleyebilir miyiz?

Sanmıyorum...

Gene insanlar düşünceleri yüzünden cezaevlerinde yatıyor, gene tutuklulara işkence yapılıyor, gene devrimciler ortadan yok oluyor, gene gençlerin en güzel düşleri yerlerde sürükleniyor...

Ama demokrasili, insan haklarının kovuşturulabildiği düzenlerle buyurgan düzenler arasındaki büyük ayrımı da göz ardı etmemek gerekir.

Türkiye'nin dünü ile bugünü eş tutulamaz...

Bugünün gençlerine anlatmak olanaksızdır o günleri. Anlayamaz, algılayamazlar.

"Neden karşı durmadınız, neden başkaldırmadınız?" diye sorarlar.

"İşçiler genel grev yapsalardı, memurlar Ankara'ya yürüselerdi, öğrenci-

ler okulları işgal etselerdi, gazeteciler halkı ayaklandırsalardı..." derler.

1938'de...

Ya, ne iyi olurdu!..

Bu arada, hiçbir suç işlememiş bir şair de, salt aydınlarca şiirleri sevildiği, o yüzden de savunduğu düşüncelere yakınlık duyulduğu için, savaş ortamında tehlikeli sayılıp on iki yıl cezaevinde tutulmazdı...

Bugünün gençlerine o günleri anlatamazsınız... Dilerim geleceğin gençlerine de bu günler anlatılamasın...

"Tecrit" diye Arapça bir sözcük var Osmanlıcada : "Ayırma, soyutlama, yalıtma" gibi anlamlar yükleniyor. Bir insanı "tecrit etmek" ise, herkesten ya da her şeyden ayırmak, bir kenarda yalnız bırakmak anlamına geliyor. Yasalarda geçen bir terim.

Nâzım Hikmet, 1938'den 1950'ye, cezaevlerinde geçirdiği on iki yılın ilk yarısını sanki tecritte gibi yaşadı. Anası, karısı, kardeşi, yakın akrabaları, Ali Fuat Cebesoy'un bağışlanma dilekçeleri yazdırmak için gönderdiği bakanlık görevlileri, Hasan Âli Yücel'in opera librettoları üzerinde birlikte çalışsınlar diye gönderdiği Hasan Ferit Alnar gibi birkaç kişi dışında hiç kimse, onu görmeye gitmeyi göze alamadı. Buyurganlık döneminin gerginliği geçene, demokrasi oynamaya karar verilene kadar sürdü bu uzak durma...

Değil Nâzım'ı görmeye gitmek, ondan bir haber almak için yakınlarını aramaya bile çekinirdi insanlar. Piraye'yi yolda görüp görmezlikten gelmek doğal bir uygulamaydı. Ya ara sokaklara sapılır, ya dükkânlara girilir, ya da dalgın adam tavrı takınılırdı.

Kimse kimseyi suçlamayı da düşünmezdi bu yüzden. Piraye alışmış, başka bir davranış beklemez olmuştu. Öylesine ki Köprü üstünde Nizamettin Nazif'le karşılaşıp konuşmalarının öyküsü evde kahkahalarla, "Deli Nizam işte!" diye anlatılırdı.

Şöyle :

Piraye Köprü üstünde Eminönü'nden Karaköy'e doğru yürüyormuş. Bakmış karşıdan Nizamettin Nazif geliyor. Gördüğümü belli etmeyeyim de rahat rahat geçip gitsin diye düşünmüş. Başı önüne eğik ilerlerken Nizamettin Nazif'in yanından geçişini göz ucuyla izlemiş. Tamam geçti diye düşünmesine kalmadan arkasından bir nara yükselmiş :

"Piraaayeee!"

Bir de dönmüş ki, Nizamettin Nazif kollarını havaya doğru açmış, beş metre öteden bağırıyor :

"Piraye, nasılsın, bu ne dalgınlık! Ne yapıyorsun? Deli oğlan nasıl?"

Köprüden geçenler onlara bakıyorlar.

Nizamettin Nazif duruşunu değiştirmeye hiç niyetli değil, en yüksek perdeden konuşmayı sürdürecek.

Piraye ona doğru ilerlemiş sesini alçaltsın diye.

O gene herkese duyurarak Nâzım'ı sormuş, haberler almış, selamlar söylemiş, ayrılmışlar...

"Deli Nizam işte!"

Başına neler gelebileceğini düşünemiyor...

Yontunun altlığına "Ülkemizin Ünlü Şairlerinden Nâzım Hikmet Ran 1902 - 1963" yazmışlar.

Her şairin yontusunda var mıdır böyle bir açıklama?

Salâh Birsel

KONUŞMAYANLAR

Dilini ver bana Yunus
Can gözümüzü açalım
Yollar kitlenmeden
Meydanlarda görünelim

İnsanlar ölmez susmaylan
Zincirini koparalım yoksulların
Kimsesizlerin boynubüküklerin
Duygu çorbalarını pişirelim

Sazdan kamıştan kopanlarım
Dillendirelim öykülerini
İçi taşanların konuşmayanların
Kıvırcık yüreklerini eşelim

Tor edenleri bizi
Zar edenleri bizi
Çiçekleri sevmeyenleri
Kuru başlarına bırakalım

Demek Nâzım için gerekli... Şair olduğu, ünlü olduğu, ülkemizin insanı olduğu belirtilmiş...

Belirtilmek gereği duyulmuş...

İnsanoğlu bu... En içten göründüğümüz zamanlarda bile kafamızın arkasında ne kaygılar taşıyoruz...

Oysa pek az insan memleketini Nâzım kadar karşılık beklemeden, onun kadar özveriyle sevebilmiştir.

Dizboyu karlı bir gece, sofradan kaldırılıp, polis otomobiline bindirilip, bir trenle gönderilerek, niçin, neden, ne amaçla olduğunu bilmeden, anlamadan, çıkaramadan, bir odaya kapatılan bir insan düşünün, hiçbir suç işlememiş, ne olabilir sorusuna bir karşılık yok kafasında, bir Kafka romanı yaşıyor, ne olacağı, işin sonunun nereye varacağı belirsiz...

Böyle korkunç bir bunalım insanı her şeyden uzaklaştırabilir...

Ne memleket, ne insanlar, hiçbir şeyin değeri kalmaz...

Nâzım Hikmet ise cezaevinde, belirsizlikler üstünde yaşarken şu satırları yazıyor :

Memleketimi seviyorum :
Çınarlarında kolan vurdum, hapisanelerinde yattım.
Hiçbir şey gideremez iç sıkıntımı
memleketimin şarkıları ve tütünü gibi.

Memleketim :
Bedreddin, Sinan, Yunus Emre ve Sakarya,
kurşun kubbeler ve fabrika bacaları
benim o kendi kendinden bile gizleyerek
sarkık bıyıkları altından gülen halkımın eseridir.
(...)

Ülkemizin insanı Nâzım Hikmet...

Bir dost söyleşisinde, onun gibi bir şairin yıllarca cezaevinde kalmasından ne kadar büyük bir üzüntü duyduklarını anlatmaya çalışan aydınlardan biri ne söylediyse, Reşat Nuri Güntekin'den şu yanıtı almış :

"Bizim asıl milliyetçilerimiz komünistlerimizdir."

Reşat Nuri ortaklamacılığa inanan bir kimse değildi. Kemalist düzenle uyum içinde, ilerici bir romancı, ayrıca bir devlet memuruydu. Böyle bir şey söylemiş olabilir mi, bilmiyorum.

Onun bu sözünü bize, Piraye ile bana, Bursa Cezaevi'nde Nâzım aktarmıştı...

Tatlı tatlı gülümseyerek...

"Milliyetçi" sözünü "ülkesini, halkını seven, ülkesinin, halkının iyiliği için savaşım veren, birtakım sıkıntılara katlanmayı göze alan kimse" diye anladığı açıktı...

Memleketimden İnsan Manzaraları'nda Tanya'nın resmiyle konuşurken şöyle der :

Tanya,
senin memleketini sevdiğin kadar
ben de seviyorum memleketimi.
Sen konsamolkaydın, genç komünisttin,
ben 42 yaşında ihtiyar komünist,
sen Rus, ben Türk,
ama ikimiz de komünistiz.
Seni astılar memleketini sevdiğin için,
ben memleketimi sevdiğim için hapisteyim.

Nâzım Hikmet 1961 yılı 11 Eylülünde, Doğu Berlin'de yazdığı "Otobiyografi" adlı şiirde, "Partimden koparmaya yeltendiler beni, sökmedi," der.

Ayrıntılarıyla bilinen bir konu değil. Ne olup bittiğini belki kendi de tam olarak bilmiyordu...

Neyle suçlamışlardı onu partisinden koparmak için?

Troçki'ci mi demişlerdi?

Milliyetçi de demiş olabilirler...

Memleketine, halkına duyduğu derin sevgi böyle bir suçlama yapmak isteyenlerce çarpıtılıp kötüye kullanılabilecek kadar güçlü...

Bunu bütün şiirlerinde, ülkesini, ülkesinin insanlarını anlatışında herkes kolayca görebilir...

Varlığının temelinde bu sevgi yatıyor... Dünya görüşü olarak ortaklamacılığı seçmiş olması da bu sevginin sonucu...

Tek ölçütleri kendi çıkarları olanların böyle evrensel boyutlu bir ulusçuluğu anlamaları kolay değil... ❑

Ercüment Uçarı

DENİZ KIZI BOZCAADA

şahrem şahrem
kara elma ağacı
dolu dizgin atlıların boru
çiçekli yelkenlerinde kanların
mendirek ışıyordu indim hafif
pıtrak dalların rüzgârları kokuyordu
misinalar dizdiriyorum şiire
ne güzel imgeler çiziyorsun
gömütün içi
vıcık vıcık su doluydu
vasil ne durumda dalgıç mehmet
necmettin bey ölmüş
bilip anımsıyor musun
eski belediye başkanı
çolaktan bir iz sürülmüş mü
denizkestaneleri sıkılıyordu
bacaklarının yorgunluklarını
uzatmışlar su bilincindeki
kayaların rutubetine
iletiyordu limana
denizkestaneleri ile
bozkır kara dikenlerini
bilinçsiz batıklarında
eski korsan kalyonları
içlerinde sevda
bitip tükenip bilmez
iri dalgaların
sesli top güllelerinde
bu ne uğultu
toprak kaynıyor
ateşleri çalgılı çağanların
yangınlarından tutuşmuş
halatı bastık biliyor musun
denizkızlarının düşlerine
nirengimin göstergesini
deli gökyüzleri
gözlerimin şaraplarındaki
seslere açılıyor
uyanık kırmızı balonlu
naylon olta misinası
tuzburnu rüzgâr uçuruyor
ceketini uçurtmalıyor musun
anahtarları susuz çeşmelere akıp
düşüyor canlı seslerin
tizliğini gecelere

sokulduğun bülbüllerdeki
pıtrak denizin gözbebekleri
bir mavnanın kıçına
yerleştiriyorum kimliğimin
kokularının rüzgârlarını
sesim karışıyor gecesefalarına
tambur ney keman
sayfalarını açtık
içli feracelerin kokularının
gökyüzünün çimenlerinin
renklerinin tangolarını
meyhanelerin tüm içkilerinin
köpüklerinin gözlerini öpüyorum
bir deniz kayasını
öylesine kemirmiş ki kıyı
deniz ve tuzları
iri dalgalar
yarı uyanık gecenin gözleri
lacivert karanlığa uyanık
nazilli basmaları ağzında
denizkestanelerine yumuluyor
o ince yağmurlar yağıp
dökülüyor saçlarının
dağınık saçaklarına
şakaklarının tülbentlerinden
ne güzel şeysin sen hanım
boncuklu pırlantaların
tünellerinde uğultuların
sevdalar hep kese yollar
umutlarını mektupların
içimizin sokulgan sıcaklığına
yalnızlığın frensizliğindeki
sardalya yavrularını toparladık
ilaryalar içlerinde yürüyordu
bozcaadanın çözük eteklerinden
geniş ovaların cavcavlı güneşleri
denizleri sütyenlerine ruhlayıp
rüzgârıma müzikliyordu renklice resimli
paganlara vasıl oldum
kurşunkalemler acımıza ait
ölümün çok köşeli kenarlarında
durgun yasal eskiyor
ah biraz şarap getir
ey biraz şarapsın
şarap biraz güzel olsun
mehtabının filikaları kırılmış
köy çeşmelerinin yalaklarında
keyfinde batmış kayıkların isleri
canı sıkkın işte iskelelerin
üzerlerine kurşun ipli serili
güneşli midyeler asılı

DÖNÜP BAKTIĞIMDA...

Fethi Naci

Üniversitede Okuyabilmek

İstanbul, Kasım 1995

Beş yıl parasız yatılı okuduğum Erzurum Lisesi'ni 1945'te bitirdim. Üniversitede nasıl okuyacaktım?

İlk aklıma gelen fakülte, Siyasal Bilgiler Fakültesi oldu; bu fakülte, sınavla "parasız yatılı" öğrenci alıyordu. İkinci olarak düşündüğüm fakülte, İktisat Fakültesi'ydi. Lise yıllarında şiirler, hikâyeler yazıyordum; bunlar önce yerel *Erzurum* gazetesinde, sonra İstanbul'da çıkan dergilerde, bizim *Yeşilgireson* gazetesinde yayımlanmıştı, ama Edebiyat Fakültesi'ne girmek aklımdan bile geçmiyordu. Sait Faik'in "Kırgızca öğreteceğiz diye insanı edebiyattan soğutuyorlar," dediği yazısının etkisiyle midir, nedir, "edebiyat fakültesi"nin "edebiyat" açısından işe yaramayacağına inanıyordum. Oysa lise son sınıfta okuduğumuz sosyoloji dersinden öğrendiğim kadarıyla ekonomiye ilgi duyuyordum; ayrıca, İktisat Fakültesi'nde okursam İstanbul'da yaşayabilecektim. "İstanbul'da yaşayabilmek...", benim için nerdeyse yüksek öğrenim kadar önemliydi. Müthiş bir edebiyat tutkunuydum; genç edebiyatçıların bütün yazdıklarını okuyordum ama yetmiyordu bu, şiirlerini okuduğum şairleri, hikâyelerini, romanlarını okuduğum yazarları tanımak da istiyordum...

Yaz tatilini geçirdiğim Giresun'da, üniversiteye giriş sınavlarının ayı eylül yaklaştıkça huzursuzluğum artıyordu. Para yoktu... Bir iki zengin akraba, bir yıl çalışıp para biriktirmemi, ondan sonra üniversitede okumayı düşünmemi öğütlüyorlardı; bunun anlamı, "Bizden hayır yok!"tu. Öğrenime ara verirsem üniversitede okumamın bir düş olarak kalacağını biliyordum. Sonunda sınavlar için İstanbul'a gitme günü geldi. Ailenin geleceğinin benim okumama bağlı olduğunu çok iyi bilen babam, tek olanağı kullandı : Evin çamaşır teknesini yirmi liraya sattı...

O yıllarda Giresun'da liman yoktu; açıkta demirleyen gemilere kayıkla ya da motorla gidilirdi. Yarım yüzyıl geçti aradan ama unutamıyorum : Babamın bindiğim kayığa verecek bir lirası bile yoktu; yirmi lirayı bozdurarak kayıkçının bir lirasını ödemiştim. Giresun'dan bir daha para gelmeyeceğini de biliyordum. 19 lirayla İstanbul'a yüksek öğrenim yapmaya gidiyordum...

Aynı gemide benimle birlikte öğrenim için İstanbul'a giden üç dört arkadaş daha vardı. Sirkeci'de bir otele yerleştik. Ucuz bir köfteci bulduk. O ilk

gece bir tramvaya binerek Taksim'e çıktığımızı çok iyi anımsıyorum. Taksim Gezisinin bittiği yerdeki şimdiki dükkânlar yoktu o zamanlar; Gezi, büyük bir duvarla çevrilmişti. Işıklı büyük caddeler, büyük yapılar, kalabalık... İlk gördüğüm "İstanbul", buydu.

Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne girebilmek için "tam teşkilatlı bir hastane"den rapor almak gerekiyordu; birkaç gün Şişli Etfal Hastanesi'ne gitmem gerekti. Ayrıca, sınavlar için İktisat Fakültesi'ne de başvurmuştum.

Para çabuk bitmesin diye o köfteciden başka bir yerde yemek yemiyordum. Sabah kahvaltısı, kuru simitti. Ne var ki bir yandan otel parası, bir yandan yol parası, paralar suyunu çekti. Bereket, kimya mühendisi bir tanıdık, İstanbul'a gideceğim günlerde, Alemdar'daki Amerikan Talebe Yurdu'nun adresini vermiş, yurdun müdürüne kısa bir mektup yazmıştı. Utana sıkıla gidip müdürle konuştum, durumumu bütün çıplaklığıyla anlattım; anlayışla karşıladı, "Burada kalabilirsin," dedi. Ve yurda yerleştim. Odamda bütün gün sınavlara hazırlanıyordum. Erzurum Lisesinde okuduğum beş yılın ilk iki yılında "iftihar listesi"ne geçmiştim; lise 9. ve 10. sınıflarda derslere boş vermiştim, edebiyattan başka bir şey düşünmüyordum; son sınıfta, üniversiteyi düşünerek, dersleri gene ciddiye almaya başlamıştım ve Cemal Süreya'nın yazdığı gibi o yıl "sevgilisiyle birlikte iftihara geçen tek parasız yatılı" olmuştum. Yani üniversiteye giriş sınavları için hazır sayılırdım.

Ne çare, param bitmişti. Yurtta bedava kalıyordum ama açtım. Arada sırada hikâyeci dostum ve hemşerim Naim Tirali'den 50 kuruş, 1 lira borç alıyordum. Artık simitten başka bir şey yiyemez hale gelmiştim. Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin giriş sınavlarına çoğu zaman aç giriyordum. O ruhsal çöküntü içinde sınavların çoğu başarısız geçti.

Derken 1945 nüfus sayımı günü geldi. Yurdun müdürü, yurtta "kayıtsız" kaldığımı, nüfus sayımında bu durumun ortaya çıkacağını, bunun için yurttan ayrılmam gerektiğini söyledi. Küçük valizimi alıp Çeşme Meydanı'na (Perşembe Pazarı civarında) doğru yola çıktım. Orada ilkokulu birlikte okuduğum iki çocukluk arkadaşım vardı, onları arayacaktım. Bir rastlantı sonucu İbrahim Şehitoğlu'nu buldum. İbrahim, lise son sınıfta hastalanmış, öğrenimini yarıda bırakmıştı. O zamanlar ne yapıyordu anımsamıyorum, ama bana yoksul bir otelde, dört kişilik, ranzalı bir odada bir yatak buldu. Odamdaki öteki üç kişi hemen hemen her akşam değişiyordu. Oda, leş gibi kokuyordu. Ama önemli olan, sokakta kalmaktan kurtulmuş olmamdı. (Sevgili İbrahim, kanserle yedi yıl boğuştuktan sonra, bu ayın ilk gününün gecesinde, Cerrahpaşa Hastanesindeki o her hafta gittiğim odasında....)

O otelde kaldığım günlerde Siyasal Bilgiler Fakültesi giriş sınavını kazanamadığımı öğrendim; İktisat Fakültesi'ni kazanmıştım.

Naim Tirali'nin Ahmet Topçu adında bir arkadaşı vardı; Galatasaray'ı bitirmişti, Hukuk'ta okuyacaktı; onunla birlikte günlerce iş aradığımızı anımsıyorum. "Gün" dergisini çıkaran Esat Adil, "Yeni Dünya" adında bir günlük gazete çıkaracaktı; onun ev adresini bulup düzeltmenlik için başvurduğumu anımsıyorum. (O gazete yayımlanmaya başladıktan kısa bir süre sonra, 4 Aralık 1945'te, "Tan" gazetesiyle birlikte tahrip edildi. "Faşizan" gençler, gazetelerle yetinmemişler, Beyazıt'taki bir kitabeviyle Tünel'deki bir kitabevini de yıkmışlardı. Sait Faik, "Yeni Dünya"da, "İnsanlığın Haline Doğru" başlığıyla nefis röportajlar yazmıştı.) İş bulmak çok zordu. Sonunda Ahmet Topçu akıl verdi : Yatılı liselerde "muallim muavinliği" bulabilirdim... "Muallim muavinleri", yatılı liselerde, etüd saatlerinde öğrencilere "nezaret eden", bu-

Nihat Ziyalan

YAŞLI GÜNEŞLE DELİKANLICA

çamaşır ipinde kimin için kuruyan güneş
kal öyle
asıyorum kemiklerimi yanına
elini esirgeme üstünden
titreyen gövdemi de unutma
biçtiğin elbiseyi giymeyi bekleyen

ikimiz bir arada korkuluk
sanacaklar korkmuştum
kuşlar uçuyor
gölgesi değiyor üstümüze

ürkütmez yıllar
kemiklerim seninle aynı ipte salındıkça
altımızda otlar güvenceyeşil
rüzgâr estikçe
sızlayan kemiklerim
şarkılayarak takırdar

çamaşır ipinde şarkılar
kuruyan güneş
kemiklerimle

---

na karşılık, okulda bedava yatıp kalkıp, yemek yiyen üniversite öğrencileriydi. (Aralarında belki öğrenci olmayanlar da vardı.) Erzurum Lisesi'nde 10. sınıftayken, Sıvas'tan Erzurum'a atanan lise müdürümüz Bahattin Örnekol'un şimdi de Haydarpaşa Lisesi'ne müdür olduğunu Haydarpaşa'da okuyan Giresun'lu arkadaşlarımdan duymuştum. Son sınıfta "iftihar listesi"ne geçtiğim için Bahattin Bey beni "iyi öğrenci" olarak tanıyordu. (Ressam dostum Avni Memetoğlu, *Cumhuriyet Kitap*'ta yayımlanan bir konuşmasında Bahattin Örnekol'dan söz ediyordu : Bahattin Bey, Avni'yi o kadar dövmüş ki sonunda Avni, liseyi de, Erzurum'u da bırakmış, Güzel Sanatlar Akademisi'ne girmiş... Gaddar bir adamdı Bahattin Bey; lise 10. sınıfta, tatil başlamadan önceki son gündü; okulda öğrenci kalmamıştı; bir arkadaşımla okuldan çıkmış, kentin merkezine doğru yürüyorduk; Bahattin Beyle tam postanenin önünde karşılaşmaz mıyız! Bizi yanına çağırdı, "Ne arıyorsunuz sokakta!" der demez, sokağın orta yerinde, o kadar insanın önünde, bize birer şamar aşk etti, ardından, "Bir de parasız yatılı olacaksınız!" diye bağırdı. Bahattin Beyden nefret ediyordum, bir daha yüzünü görmek istemiyordum, ama başka çarem yok-

tu...) Haydarpaşa Lisesi'ne gittim, Bahattin Beye durumumu anlattım, düşünemeyeceğim kadar anlayışlı davrandı : "Muallim muavinliği kadrosu dolu. Ama bu liseden mezun olan parasız yatılılar Üniversite sınavına girerken burada kaldılar. Kasım ayının sonuna kadar da kalacaklar. Sen de kalabilirsin..."

O sevinçle soluğu Çeşme Meydanı'nda aldım. İbrahim'i buldum; İbrahim otel hesabını kapattı, ben de valizimi alıp Haydarpaşa Lisesi'ne kapağı attım. (Zaman zaman "Hayatımda rastlantıların önemi büyüktür," diye yazmam boşuna değil!)

Haydarpaşa'dan her sabah bir vapura atlayıp iş aramak için İstanbul yakasına geçiyordum. Vapur biletleri, birinci mevki 15 kuruş, ikinci mevki 12 kuruştu. Henüz "şebeke" çıkartamamıştım. (O zamanlar, üniversite öğrencilerinin pasolarına "şebeke" denirdi.) Bir sabah biletçinin bozuk parası çıkmadı, cebimdeki son 25 kuruşu verince, "ikinci" yerine "birinci" verdi. Cebimde 10 kuruşla yollara düştüm. Bütün gün iş aradım, bulamadım. Naim Tirali'yi aradım bulamadım. İbrahim'i aradım, bulamadım. Bir kere Yüksekkaldırım'ı çıkarken yolda 25 kuruş bulmuştum; birkaç kere Yüksekkaldırım'ı çıktım, indim, ama talih gülmedi yüzüme. İki kuruş eksikti ve ben Haydarpaşa'ya dönemiyordum. (O yıl "İki Kuruş Eksikti" adlı bir hikâye yazmıştım, *Yeşilgireson*'da yayımlanmıştı.)

Çeşme Meydanı'nda oturan öbür çocukluk arkadaşım Ali Şükrü Saral, ilkokuldan sonra okumamış; Haliç'te, tersanede çalışıyordu. İşinden çıkınca Haliç vapuruyla Köprü'ye geldiğini biliyordum. Geliş saatini de. Köprü'ye gidip onu beklemeye başladım. Biraz gecikerek de olsa geldi. Durumumu anlattım. Onda da para yokmuş; "Ama kahve karnesi var," dedi. İkinci Dünya Savaşı'nın, hatta savaştan sonraki ilk yılların, karneli günlerini yaşamayanlar "kahve karnesi" sözünden bir şey anlamazlar. Birçok şey gibi kahve de karneye bağlanmıştı. İnsanların çoğu, parasızlıktan, karnesini satıyordu. Şükrü, "Karneyi satalım," dedi. "Ama Çeşme Meydanı'nda beni tanıyorlar, ben utanırım, seni tanıyan yok, sen sat, parayı bölüşelim." Sonra bana bir kahveyi gösterdi, girdim, karneyi sattım. Anımsadığım kadar bir liraya satmıştım, ellişer kuruş bölüştük. Bütün gün bir şey yememiştim; ekmek-helva aldım, bilet aldım, vapura bindim.

Bir gün, belki iş bulmama yardımcı olur umuduyla bir vergi dairesinde müdür olan uzak bir akrabaya uğramıştım. Bir konuğu vardı. Bizim uzak akraba konuğuna benden söz etti, üniversitede okuyabilmek için iş aradığımı söyledi. Konuk, Giresunluydu, bizim aileyi tanıyordu; benimle ilgilendi. Kemeraltı'nda bir menteşe atölyesi varmış, işçilerin başında bulunacak bir kontrolör arıyormuş : "Dersten çıkınca, öğleden sonra gelirsin. Hem derslerine çalışır, hem işçilere göz kulak olursun," dedi. Gerçekte, bana yardım etmek istediğini sezdim, "kontrolör gereksinimi" bahane gibi geldi bana. Ertesi gün işe başladım.

Lütfi Zaimoğlu, Hızır gibi yetişmişti. Çünkü yalnızca simit yemekten 7-8 kilo zayıflamıştım. Ayrıca, Üniversitelerde dersler başladığı için Haydarpaşa Lisesi'nden de yol görünmüştü. Lütfi âbi, bana, Saraçhanebaşı'nda, Horhor'da, bir tanıdığının evinde bir oda buldu. Küçük, ahşap bir evdi. Sabah kahvaltısını orada ediyor, akşam yemeğini orada yiyordum. Kemeraltı'nda, atölyenin hemen karşısında, küçük bir lokanta vardı; öğle yemeklerini de orada yiyordum. Bütün bunların parasını Lütfi âbi ödüyordu. Bana da arada sırada harçlık veriyordu. Dünyam değişmişti.

Kemeraltı, o zamanlar, daracık bir sokaktı. O sokaktan iki fotoğraf kalmış bende. Yüksekkaldırım'ın yosmaları da öğle yemeklerini o lokantada yerlerdi; şen şakrak, dünyayı umursamaz görünen kadınlardı; yemek boyunca aşçıyla, garsonla şakalaşırlardı. Bir de pantolonumu ütülettiğim bir pantoloncu vardı, Lütfi âbiden öğrenmiştim yerini : Gider, tek sandalyeye oturur, pantolonumu çıkarır verirdim; pantolonumu ütüler, 150 kuruşunu (Aklımda böyle kalmış.) öder, ütülü pantolonumu giyerdim.

Artık rahattım. Gündüz ders çalışır, geceleri yatağımda roman okurdum. (Odada soba yoktu.) O küçücük odada okuduğum romanlardan ikisini çok iyi anımsıyorum : Remarque'ın *İnsanları Seveceksin*'iyle Dostoyevski'nin *Beyaz Geceler*'i. Birkaç kere okumuştum o romanları. (*İnsanları Seveceksin*'in filmini birkaç yıl önce televizyonda gördüm : Genç adamı, adı Kern'di sanıyorum, gencecik bir Glenn Ford oynuyordu; görmüş geçirmiş komünisti de Frederic March. Yönetmen kimdi, anımsamıyorum. Gazetelerin TV sayfalarında filmler hakkında bilgi veren sinema eleştirmenlerinden hiçbiri o filmin Remarque'ın romanından uyarlandığının farkında değildi!)

Romanlar okur, ders çalışırken ilk defa "özgürlük" sorunu üzerinde düşünmeye başlamıştım. Yasalarda yazılı olarak var olan "özgürlük"le yaşamın gerçekliği ayrı şeylerdi : Yasal olarak liseyi bitiren bütün Türk gençlerinin yüksek öğrenim yapma özgürlükleri vardı, ama karpuzcu Fethi aganın çamaşır teknesini satarak İstanbul'a yolladığı oğlu için bu özgürlük laftan ibaretti. Öğrenim özgürlüğü nasıl gerçekleşebilir, nasıl yaşanan bir özgürlük olabilirdi? O günlerde Esat Adil'in çıkardığı "Gün" dergisini okuyor, sorularıma cevap bulmaya çalışıyordum.

Lütfi âbi, bir gün, "Bu akşam bize yemeğe gel," dedi. "Annem de, âbim de seni tanımak istiyor." (Lütfi âbinin âbisi Dr. Galip Zaimoğlu, sonradan, Giresun milletvekili olmuştu.) Taksim'de, Talimhane'de, şimdi yerinde yeller esen Talimhanepalas'ta oturuyorlardı. Utana sıkıla gittim. Annemden, babamdan, Giresun'dan söz ettik. Lütfi âbinin annesi, "Naci niye her akşam gelmiyor," dedi. Ondan sonra her akşam gitmeye başladım. Beni aileden sayıyorlardı.

Evde iki genç hizmetçi vardı; çocukken almışlar, büyütmüşler. Biri, doğulu olanı, "taş gibi" derler ya, öyle bir kızdı. Ben yaştaydı. Yüzünden, vücudundan dişilik fışkırıyordu. Bana bakışı, pek hayra alâmet değildi.

Bir akşam gittiğimde evde yalnızca o vardı. Lütfi âbiler, öteki hizmetçiyi de alarak, bir yere gitmişlerdi.

Yemeğimi hazırladı. Ben yerken o da beni seyrediyordu. Bir ara gülümseyerek, "Here vare mınne," dedi. Bu sözün anlamını bilmemin olanaksızlığından emindi. Birdenbire yüzümün kıpkırmızı olmasından bile tedirgin olmamıştı. Oysa biliyordum o cümlenin anlamını! Anılardan birinde Şarapçı Mustafa dayımın çocukluğumda beni küfre alıştırdığını yazmıştım; küfrün özgünlüğüne göre harçlık verirdi bana. Erzurum Lisesi'nde okurken Kürt arkadaşlardan bana Kürtçe küfür öğretmenlerini istemiştim; içlerinden biri, "Here vare mınne," demeyi öğretiniş, "Küfrün kıralı budur!" demişti. Ne var ki kime bu küfrü etsem kahkahayı basıyordu; sonunda, Kürtçe bilenlerden biri kulağıma fısıldadı : "Here vare mınne," demek "Gel beni d.z!" demekmiş!.. Ve o gencecik, o her yerinden dişilik akan azgın genç kız, geçmiş karşıma, bana bunu söylüyordu!..

O gece direnebilmek için neler çektiğimi ben bilirim... Ama çocukluğumda öğrendiğim bir söz vardı : "İnsan, ekmek yediği sofraya nankörlük etmez – ya da hançer sokmaz!" O söz durdurdu beni o gece.

O günlerde Fakülte'de Dekanlığın bir duyurusunu okudum : Bir kamu kuruluşu, İktisat Fakültesi'nden altı öğrenciye burs verecekti. İlkokul, ortaokul, lise bitirme ve lise olgunluk ("Olgunluk" sınavları ben liseyi bitirdikten bir süre sonra kaldırılmıştı.) diplomalarının "Pek iyi" olması, zorunlu koşuldu. Burs verilen yılların iki katı "mecburî hizmet" zorunluluğu vardı. Ben de başvurdum.

O başvurudan sonraki geceler hep bu bursun gerçekleşmesi hayalleriyle geçti. O küçük ahşap evin, o soğuk odasında yatağa girince saatlerce hayal kurardım : Bir öğrenci yurduna girecektim... O kamu kuruluşu, burs dışında, elbise, palto, ayakkabı, gömlek, hatta fötr şapka (O yıllarda üniversite gençleri hep fötr şapka giyerlerdi.) bile veriyordu... Kimseye yük olmadan üniversite öğrenimimi tamamlayacaktım...

O hayaller gerçek oluverdi : Birinci sınıftan üç öğrenciye burs vermişlerdi, biri de bendim.

İşlemlerin tamamlanması mart ayına kadar sürmüştü. Birikmiş bursları alınca ilk işim eve para yollamak oldu. Yaz tatilinde Giresun'a gidince annem anlatmıştı :

Babam, soğuk algınlığından yatıyormuş. Can sıkıntısından kalkmış, pencerenin önündeki sandalyeye oturmuş. Sokağın karşısından ne zaman postacı görünce hep birlikte pencereye üşüşür, heyecanla postacıya bakarlarmış. Postacı, ya eliyle "Bir şey yok!" anlamında bir işaret yaparmış, ya da gülümsermiş; gülümseyince hepsi birden kapıya koşarlarmış. O gün de postacı gülümsemiş : Gene hep birlikte kapıya koşmuşlar, ama mektup yokmuş; postacı küçük bir kâğıt parçası uzatmış; ne olduğunu anlamamışlar... Bu, aileme gönderdiğim ilk paraydı. "Havale ihbarnamesi"ne zamanla alıştılar. O günün koşullarına göre oldukça yüklü bir para göndermiştim. Babamın hastalığı birden geçivermiş. Hep birlikte... Neyse, duygusal sahneleri geçelim. Babam, kalkmış, çarşıya gitmiş, havaleyi tahsil etmiş ve zorlukla yürüyen bir "şelekçi"yle (Giresun'da "küfe"ye "şelek", "küfeci"ye "şelekçi" derler.) dönmüş. Şelek ağzına kadar doluymuş. O parayla eve elektrik de bağlatmışlar.

O birikmiş bursla Naim Tirali'ye borcumu ödedim, bir de ziyafet çektim. (Ziyafetin son faslını anlatmayacağım!) İbrahim'le Ali Şükrü'yü aradım ama bulamadım.

... Bursu aldıktan sonra fakülteyi bitirmek işten değildi. ❑

C. M. BOWRA

Yaratıcı Deney

Çevirenler : Erdal Alova, Dilek Aksu, Kemal Atakay, Nesrin Kasap

*

UMBERTO ECO

Günlük Yaşamdan Sanata

Çeviren : Kemal Atakay

ADAM YAYINLARI

GIORDANO BRUNO'YU DA DİRİ DİRİ YAKTILAR*

Nermi Uygur

— Önemli —

Sevgi yiğitleri diye adlandırdığım önderlerimiz sevgi çağlayanlarımız. Hele biri var ki, gençliğimin ilk yıllarına doğru yazına felsefeye canla başla sarıldığım bir sırada tanıdım onu. Çok geçmeden, bir de karma özgeçmiş yapıtı geliverdi elime. Pek iyi birşey değil ama, özgeçmişlerden biri, rastlantı demiştim o zaman, öyle bir çarptı ki beni. Bölüm başındaki kapakta üç adlı bir Ortaçağ-Yeniden-Doğuş imzası : Jordanus Brunus Nolanus, – Nola'lı Giordano Bruno, bugüne dek düşüncelerimde bana eşlik eden Bruno.

50-55 yıl önceki zamanlar gözönüne getirildiğinde : okulların en iyisinde okusan da dünya savaşlarından en azgını durmadan kapıları çalmakta; yeni yeni kendini toparlamaya çalışan imparatorluk çöküntüsü genç bir ülkenin geçim durumları hiç de parlak görünmüyor. Dört yanından dapdaracık bir sevgi'ye sıkışmış çekidüzen; o günlerin moda deyimiyle "disiplin" en yüksek erdem olarak belirliyor herşeyi. Adını doğru dürüst niteleyemesem de, bugün artık sereserpe "uygarlık yürekliliği" diyebileceğim bir eğitim-yokluğu çekmekteyim; çevremin çok az sayıdaki güzel örneklerine karşın, kimi açıktan açığa, kimi de neyin ne olduğunu bilip anlamadan yuvarlanıyorum.

İşte o zaman karşılaştım Bruno'yla. Şimdi bakıyorum da : Bruno'nun adı çevresinde onyıllardır, dönüp dolaşıyor yazın-bilim-felsefedeki ateşli uğraşlarım. Durup durup Shakespeare'li, Nietzsche'li, Goethe'li, Brecht'li Bruno sevgilerim; canım doktora babam Heimsoeth'ün Bruno-kitapçığıyla Gentile'den, Koyré'den, Heisenberg'ten, Weizsäcker'den hız alan Bruno'da-derinleşme-çabalarım, – bunların hepsi öyle işlemiş ki özgeçmişime. Gene de şimdi, eldeki yazı-oylumuna uygun kaçmayacağı bilinciyle, Bruno'da yayılmaya kalkışacak değilim. Dikkat çekmeye çalıştığım ipucunun gerektirdiği bir-iki sözcükle yetiniyorum.

Bruno, başka-sevgisi uğruna canını veren eşsiz bir sevgi yiğidi. Ortaçağ'dan apayrı bir yapıyla öztutmaya girişen Yeniden Doğuş havasındaki Avrupa'da, dar-sevgiye yapışıp kalan okur-yazarlara, dar-sevgiye yapışıp kalan din-eğitim kurumlarına karşı-çıkma yürekliliğini gösterdi Bruno. Herkeslerin bilmediğini, bilmekten korktuğunu bilmek; kimselerin anlamadığını, ya da anlamaya yanaşmadığını anlamak; sözümona bilgi çevrelerince aşağısanıp tiksinti uyandıran savlara, dörtelle sarılmak yürekliliğini gösterdi Bruno.

Özetin özeti : sevilmeyen'i sevmede gözüpek bir er olduğunu belgeledi. Onyedi yaşındayken girdiği San Domenico manastır okulunun daha ikinci yılında, dinin bağlayıcılığından sıkılıp başkaldırmaya koyuldu. Dinbilimi okumayı bitirince de, büsbütün kopardı bağlarını. Napoli'nin o küçük Nola'sından sonra nerelerde dolaştırmadı ki eleştiri eleştiri yanan gönlünü. Aydınlık bir kafayla, güvenilir bilgi ve hoşgörülü dünya-anlayışı aradığı çileli üniversite kentleri bunlar onun yaşamında : Torino, Venedik, Padova, Toulouse, Lyon, Londra, Oxford, Frankfurt, Prag, Wittenberg, Helmstedt gibi zamanın ünlü kültür merkezlerinde matematik, kozmoloji, doğabilim alanlarına ilişkin incelemeler yaptı, dersler verdi. Yetkili ve yetkeli devlet kuruluşlarınca yakından izlenirken, her çağda rastlanan kötü dillerin üstüne kustuğu türlü türlü ağılı kusmukların üstüne üstüne gitmekten yılmadı hiç.

Sonunda, çoğun olağangeldiği üzere : uyduruk bir yargıçlar kurulu karşısına götürüldü (onunkiler tüyler ürpertici Enkizisyon adamlarıydı). Sallantısızca sevilip sayılması gereğine inanılan Kilise'yi beğenmediği; İsa'yı pek tutmadığı için 1600 yılı başlarında Roma'da herkesin gözü önünde yakıldı.

Desene, yeni sevgiler *yaratıcısı* Bruno, kendini sınırsızca sevgiye adamış bir yiğittir. İşte "sevgisizlik" suçlamasıyla ölüm kararını giydi. Varsın yargıçlara : "Benimle ilgili yargınızı verirken, şimdi bu yargıyı dinlerken benim duyduğum korkudan belki çok daha fazla korkuyorsunuz sizler!" diye seslensin, genelde olan oldu : insanın bir kulağından girip öbür kulağından çıktı söyledikleri.

Özete indirgediğimizde bence gerçek şu, apaçık : Seviyordu o, – hem de olanca gönlüyle, tutku tutku. Nasıl mı, küçücük bir çocukken Nola'daki evlerinin yakınında oturan, kendi gibi küçücük yeğeni Giulia'yı sevdiği gibi.

Yüksek sevgiye düşüncemi uyandıran,
Başka her tanrısallığı gözümde boş kılan,
En yüce güzellikle en yüce iyiliği
Biricik ve katkısız sergileyen
Kızı gördüm ormandan çıkarken,
Diana'yı.....

Tıpkı çocukluktan çıkarken çiziktirdiği bu dizelerde dile getirdiği gibi, somut somut, bilgi bilgi, sarsılmaz sarsılmaz sevdi.

Sevdiği şey neydi, peki? Evreni, olanca sonsuzluğuyla evreni, varolanherşeyi, tüm-varlığı özüyle canıyla sevdi Bruno. Nitekim, kesin yargı bildirgesinin, kimi satırlar arasına gizleyerek; kimi gizlenmeksizin herkesin kulağına küpe olsun dercesine bildirdiği şuydu : Giordano Bruno kiliseyi, papazları, kenti, yöneticileri atlayıp *kosmos'u seviyor,* biricik derinlikte bir varlık gözüyle bakıyor evrene. *Bambaşka*'ya kaptırmış kendini. İşte bu nedenle, suçunun cezasını çekecek – ölüm Bruno'ya, tüm Bruno'lara!

İşte böyle : bencillere, hoşgörü yoksulu darkafalılara, bağnazlara, ufuksuzlara kurban edildi Bruno, – Nice tanıdık tanımadık akrabalarından sonra, adı bilinen bilinmeyen nice akrabalardan önce.

Hep gözümün önünde o : Roma'nın ünlü alanındaki büyük anıtın her kabartmasında dimdik duruyor Bruno. Hem çoğun kılı kıpırdamayan bilginlere kürsüden doğabilimi dersleri verirken, hem alttan alta tutuşturulmuş odun yığınının hemen yanıbaşındaki seyircileri, sıkıca bağlandığı yerden izlerken gözümün önünde hep.

Yeşim Salman

* * *

İstanbul
üçeteklim bindallım
İstanbul
dört mevsimin günbatımı bahçesi
eşgüdümlü tıpkıbasım Macellan yuvarlağında
ince düşünüşler gibi
Kızkulesi

İstanbul'u özelleştirmeye
ortasından başladık
yarıştı yeryüzünün gezi tellalları
çıplaklar kampı kazandı yarışı
boyun büktü Kızkulesi
damla gözyaşını içine çekti
İstanbul
üçeteklim bindallım
İstanbul
dört mevsimin günbatımı bahçesi
ince düşünüşler gibi
ürperdi

Nola'ya gitmedim; Roma'daki anıtı da, içime sindire sindire bir kez gezebildim. O da, kim kimin, ne neyin olduğunu tam anlayamaksızın bakan bakınan topu topu birkaç meraksız meraklı ile birlikte gerçekleşti gitti. Gene de, ayırdına varsak da varmasak da, değil mi ki insanız, hepimizin içinde Bruno var, hepimizin içinde Bruno'ya yer var.

İnançlarım, ülkülerim, uğraşlarım, meraklarım onyıllar boyunca yaşamımı çeşit çeşit yönlerde işleye dursun, arttıkça arttı Bruno'yla tutkulu bağım. Bruno demek tutku demek zaten. *De gl'heroici furori*'ye kaç kez elattıysam, hep yeniden pekişti bu duygum. Bilgi öğretisi konuşması bu ateş; başka bir sevgiyle beslenen hayranlık doyurucu bir bilgelik-sevgi örneği. En soyut fizik, evrenbilim, kozmoloji, mantık, matematik, doğabilim kavramları duygu ve heyecanla doğup duygu ve heyecan doğuruyor bu ateş-kitapta.

Orası öyle : Bruno'nun yapıtlarını baştanaşağı bezeyen o sağlam çıkarımlı "bilgileri", ama bir o kadar da yiğitçe tutkulu uyarıları (keşke böyle olmasa) bilip öğrenmek zorunda değil herkes. Ne de olsa, gürültü-patırdıdan geçilmiyor kültür tarihi, düşünsel geçmiş. Ayrıca : Şu eğilimdekilere de yer var, kuşkusuz : Yüzlerce yıl önce Giordano Bruno adında biri öldü diye biz de mi ölelim yani. Ogün bugün zamanlar değişti...

Söyleyeceğim şu : Hepimiz biliyoruz, Bruno'dan günümüze, değişti de değişti zamanlar, – hepten mi değişti, bilmiyorum? Henüz çoğunluk ben'den-olmayanı, biz'den-olmayanı gönlüne kafasına sindiremediği için, hâlâ diri diri yakılıyor insancıklar. Bruno'dan sonra bile arttıkça artıyor sayıları.

Kim ne derse desin, ben-biz bağnazlığı kolgeziyor yeryüzünde, dün başka yerlerde olduğu gibi şimdi burda da, ama heryerde. Tektük başarılı çabalara karşın, ne korkunç sevgi yoksulu yeryüzü. Anlaşılan, daha nice acılı zamanlar alacak bu durumun giderilip güzelliklere ulaşılması. Gene de apaçık : nelere değmez ki bu güzellikler. ❑

(*) Nermi Uygur'un, ilk basımıyla yakında çıkaracağını umduğumuz, adını henüz öğrenemediğimiz deneme yapıtından bir altbölüm olan bu yazıya, *Giordano Bruno'yu da Diri Diri Yaktılar* başlığı, yazarın dileği doğrultusunda, Dergimizce verilmiştir. Giordano Bruno, 1600 yılının 17 Şubat günü, Roma'daki Campo dei Fiori Meydanında diri diri yakılmıştır.

Erdal Alova

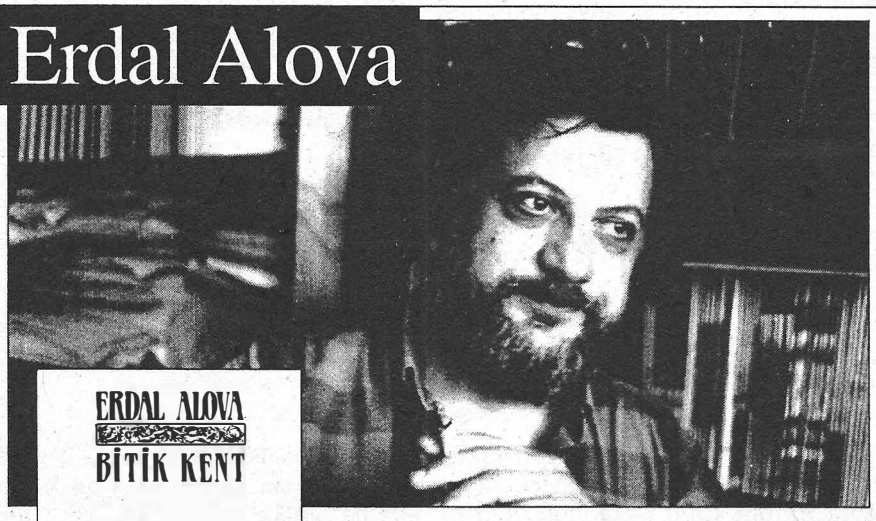

ERDAL ALOVA
BİTİK KENT

80 sonrası şiirimizin büyük ustası...
Yaşamın tüm görünümleriyle yoğrulmuş bir duyarlıkla düşler, coşkular, imgeler denizinde yükselen dalgalar...
Acıyı yenmek için acıyı seçen şair...

Adam Yayınları'ndaki öbür şiir kitabı:
Giz Dökümü

Bütün önemli kitapçılarda.

Bitik Kent
64 sayfa, 1. hamur, 170.000 TL

ADAM

ADAM YAYINLARI Büyükdere Cad. Üçyol Mevkii No. 57 Kat 3 Maslak 80725 İstanbul Tel: (0-212) 285 21 52 (12 hat) Faks: (0-212) 276 27 67

ŞİİRCE

Mehmet H. Doğan

15

Roni Margulies'in yazdıklarına şaşmakta devam ediyorum, hatta bu şaşkınlığım gittikçe artıyor.

Adam Sanat'ın Kasım 1995 tarihli sayısında Turgut Uyar şiiri üzerine yazdığı "Turgut Uyar, Şiir ve Sınıf Mücadelesi" başlıklı yazısı, kendi şiir anlayışı üzerine getirdiği savlara yenilerini ekliyor. Bundan bir-bir buçuk yıl önce özetle şunları söylüyordu :

"Konusuz şiir... şairi dışında kimsenin paylaşmadığı bir şiirdir, kimseyi ilgilendirmez."

"Bence şiir konulu olmalıdır, narrative olmalıdır, hayatla, insanla ilgili olmalıdır. Bundan uzaklaşıyorlar, uzaklaştılar [1980 sonrası şairler söz konusu M.D.]. Ben okumuş yazmış, oldukça da iyi eğitimli bir kişiyim; okuduğumda bu şiirleri anlamıyorum."

"Ben böyle şiir yazılmaz, hacivatlık yaparak şiir yazılmaz diyorum."

"...insanların sorun, kaygı, özlem, umut, korku, umutsuzluk, iyilik ve kötülüklerine hitap eden, insanları ilgilendiren şiirler yazıldığında bal gibi okunduğunu biliyoruz."[1]

1995 tarihli son yazısında ise, 1971'den sonra Turgut Uyar'ın şiirindeki "tanınamayacak ölçüde değişmişlik"ten(!) söz getirerek Edip Cansever dışında İkinci Yeni şairlere ver yansın ederek, iyi şiirin nasıl olması gerektiğine değgin yeni savlar ileri sürüyor. Bu savların neler olduğunu görmeden önce, böyle bir şiir yazmadıkları için suçlananların yalnızca İkinci Yeniciler olmadığını eklemeliyim, çünkü yazısının sonuna doğru şöyle diyor Margulies :

"Böyle günlerde [12 Mart 1971 ve sonrası, M.D.] Türkiye'de değil de Merih'te yaşarmış gibi şiir yazmak mümkün müdür? Mümkündür elbette, aralarında İkinci Yeni'nin önde gelen bazı şairleri de olmak üzere birçok şair öyle yazmışlardır. Ancak İkinci Yeni'nin iyi şairleri [yazıdan bunların Turgut Uyar ve Edip Cansever olduğu anlaşılıyor, M.D.] bir yerden sonra artık Merih'te yaşarmış gibi, dünyada olup bitenlerin dışındaymışlar gibi şiir yazmayı bırakır."

Gelelim Turgut Uyar'ın şiirindeki "tanınamayacak" değişikliğe.

Uyar'ın ilk kitabı *Arz-ı Hâl*, " 'anlamı elinden geldiğince yok etmek' şöyle dursun, tümüyle naratif... Tanrı'ya hitaben yazılmış, insanlığın halini anla-

tan bir arz-ı hâldir... Dahası, vezinli ve kafiyelidir... hece vezniyle yazılmıştır. Arkasından 1952 yılında *Türkiyem* gelir. Bu kitap da birincisinin özelliklerini sürdürür. Pek suya sabuna dokunmayan, memleket sevgisi, aşk ve avarelik şiirlerinden oluşur... *Türkiyem*'deki şiirlerin her biri özenli bir bütünlük oluşturur, bir şey söyler, bir şey anlatır... Derken, 1950'lerin ortalarında İkinci Yeni patlak verir [kolera ya da veba salgını gibi bir şey olmalı bu lanet olası İkinci Yeni, M.D.]... ve şiirde yıllarca sürecek bir hokkabazlık dönemi başlar. Ve *Arz-ı Hâl* ile *Türkiyem* şairi Turgut Uyar şöyle şiirler yazmaya başlar."

Margulies burada *Tütünler Islak*'taki "Kurtarmak Bütün Kaygıları" ve "Övgü Ölüye" adlı şiirlerden parçaları örnek olarak verdikten sonra şöyle sürdürüyor yazısını :

"Ne 'anlatılan', 'söylenen' bir şey kalmıştır artık, ne vezin, ne kafiye... Turgut Uyar 1950'lerin ortalarından 1960'ların sonlarına kadar yukarda verdiğim örnekler türünde şiirler yazar; adı İkinci Yeni'nin başlıca şairleri arasında anılır... 1962 tarihli *Tütünler Islak*'tan 1974 tarihli *Toplandılar*'a *atlandığında* [altını bilerek çiziyorum, çünkü bu yüksek atlamanın arasında *Her Pazartesi* (1968) ve *Divan* (1970) gibi iki önemli kitap vardır, M.D.] Uyar'ın şiirinin tanınamayacak ölçüde değişmiş olduğu görülür. '70-73 notları' altbaşlıklı bu kitaptaki şiirler Türkiye'de o yıllarda yaşanan çalkantılı toplumsal olayların, keskinleşen sınıf mücadelesinin ve nihayet 1971 darbesinin yarattığı vahşet ve yenilginin yağında kavrulmuş şiirlerdir. 'Küskün keşişler', 'külotlar, korseler' gibi zırvalıklar gitmiş, bunların yerini 'geleceğin sevgisi' bu gelecek için mücadele edenler, generaller, ölüm ve direnenler almıştır."

Margulies burada da *Toplandılar*'daki "Kıştan Kalan Soğukluk" şiirinden örnek kesimler verdikten sonra,

"Sözü edilen kış kuşkusuz 1971-72 kışı, 12 Mart 1971 darbesinin arkasından gelen kış. Askeri cuntanın sosyalistlere, örgütlü işçi sınıfına, aydınlara ve her türlü muhalefete kan kusturduğu, binlerce kişinin tutuklanıp işkence gördüğü kış. 'Öldürülen çocuklar' Kızıldere'de basılarak öldürülen Mahir Çayan ve arkadaşları ile 6 Mayıs 1972'de idam edilen Deniz Gezmiş ve arkadaşları... Ülkede olup bitenlerin dışında değildir Uyar, tarafsız değildir. Kitlelerden, direnenlerden yanadır.... Kalabalıklarla birlik durduğu içindir ki Uyar sadece 'şimdilik' hüzünlenmektedir. Hüznünün yanında umut da vardır.... Turgut Uyar 10-15 yıl boyunca İkinci Yeni'nin önde gelen şairlerinden biriyken, 1974'te *Toplandılar*'ı nasıl yazabilir? Doğru, 1970'lere gelindiğinde İkinci Yeni bir akım olarak tükenmiştir, ama *birçok şair* [vurgulama benim, M.D.] aynı hat üzerinde devam etmektedir. Uyar'ın şiiri ise (Edip Cansever'inki gibi) değişmiştir artık. Bu değişikliğin nedenini şiir tarihinde değil, Türkiye'nin tarihinde aramak gerek."

Margulies burada bir yakın tarih özeti yaptıktan sonra şöyle sürdürüyor yazısını :

"Yaşantı gelip kendini dayatmıştır çünkü. İkinci Yeni'nin büyük şairleri Turgut Uyar'la Edip Cansever, yaşantıyı kale alırlar. Bir yandan yaşantının içindedirler (Cansever TİP üyesi olur) bir yandan da yaşantı şiirlerine yansır. *İkinci Yeni'nin tükenmesi şiirin içsel bir olgusu değildir, yükselen sınıf mücadelesi öldürmüştür İkinci Yeni'yi.*" [vurgulamalar benim, M.D.]

Ersin Salman

KANDİLLİ'DEKİ YALI

Bir sabah esintisiyle ürperiyor deniz
içimde yıllar öncesinin dingin sesleri
demlenmiş görüntüleri.

Güneşin sudaki ışıltısıyla
yüzünü yıkarken dünyamız
gün ışığı denize
deniz kayıkhanenin tavanına yansıyor
Ve bıyığı yeni yeni terleyen ortaokul öğrencisi
bu olağanüstü buluşmanın tavandaki dansıyla sarhoş
uzanmış portatif bir yatağa geriniyor

Babası henüz sağ
daha bir mesleği olmamış ve
bir milyonu bulmamış İstanbul'un nüfusu
Belli mi olur az sonra manavlar bile geçebilir Boğaz'dan
tepeleme yüklenmiş allı da yeşilli kayıklarıyla

O uzun yaz tatillerinin dalgacı Kandilli'si bu
Yakalamış yüreğimi bir köşesinden
çekiştiriyor.

Hemen söylemeliyim : bu satırlar, şiirden anlamak için öyle "okumuş yazmış, oldukça da iyi eğitimli bir kişi" olmanın yetmediğini apaçık ortaya koyuyor. Şiiri, şiir akımlarını salt "toplumsal" olgularla, tarihle açıklamak ve değerlendirmek gibi kaba Marksist yaklaşım örneklerini, arasaydı bizim son otuz yıllık yazın eleştirisi tarihinde, hem de bol bol, bulabilirdi Roni Margulies. Yanlışlığı, bizzat onu yapanlarca açık açık anlaşılmış olan aynı yola girmenin bugün bize kazandıracağı bir şey olmadığı kanısındayım ben.

Turgut Uyar'ın şiirini nasıl yanlış, nasıl eksik ve nasıl saptırarak değerlendirdiğini anlaması içinse, onun ölümünden hemen sonra yayımlanan *Sonsuz ve Öbürü*[2] adlı Tomris Uyar'dan Tuncer Uçarol'a kadar çok sayıda yazar, şair ve eleştirmenin yazısını, Uyar'la yapılan söyleşileri, ayrıca Uyar'ın kendisinin kendi şiiri hakkında söylediklerini, yazdıklarını okumasını salık veriyorum ben.

Margulies, bu yazılarda, Uyar'ın şiir serüveninin hiç de öyle kendisinin yaptığı gibi kalın duvarlarla birbirinden ayrılan dönemler içermediğini, birbiriyle iç içe, birbirini tamamlayan aşamalarla bir bütünsellik oluşturduğunu görecektir. Bir ipucu vermek için bir tek paragraf alacağım o yazılardan :

"Turgut Uyar Şiiri'ni değerlendirenlerin, öteden beri birleştikleri en önemli nokta, Uyar'ın daha ilk şiirlerinde, şiir yaşamı süresince sık sık, inatla

işleyeceği kimi izleklerin ipuçlarını verdiğidir. Gitgide yükselen, kendine telaşla değil sabırla bir yatak oyan, kollar salan ve sonunda şiirimizde kalın bir damar oluşturan bir çizgidir kurduğu."[3]

Durum böyleyken, Roni Margulies'in *Dünyanın En Güzel Arabistanı* (1959), *Tütünler Islak* (1962), *Her Pazartesi* (1968) ve *Divan* (1970) gibi en önemli kitaplarını bir çırpıda kenara itip Uyar'ın şiirini nerdeyse *Toplandılar*'la (1974) başlatması bağışlanır bir değerlendirme hatası olarak alınamaz. (Bu kitaplardaki şiirleri 'zırvalıklar, hokkabazlıklar' gibi, aydın bir kişiye, şairlik savında olan kültürlü bir kişiye yakışmayacak bir dille nitelemesini ise yalnızca ayıplamakla yetiniyorum burada.)

Turgut Uyar, *Toplandılar*'da ne kadar yaşamın içinde, ne kadar devrimci, ne kadar umutlu, ne kadar hüzünlü, ne kadar "mücadele isteği ve direnme azmi" içindeyse, Margulies'in "zırvalıklar ve hokkabazlıklar"la dolu saydığı yukarda adlarını verdiğimiz kitaplarda da o kadar yaşamın içinde, o kadar devrimci, o kadar umutlu ve hüzünlü ve savaşçıdır. Bir tek farkla : *Toplandılar*'da önceki ve sonraki kitaplarından daha açık, daha birebir bir söylemi denemiştir Uyar, o kadar. Ama eğer şiirin tek ölçütü buysa, Margulies'in tekrar tekrar vurguladığı temaları işlemekse şiirdeki güzelliğin tek ölçütü, örneğin, "62-67 Notları" altbaşlığını taşıyan *Her Pazartesi*'den – rastgele seçiyorum – "Çağdaş Yeri Mızrağın" (ss. 14-15), "Büyük Saat" (ss. 70-72), "Bilirim Bir Kışa Hazırlanmayı" (ss. 73-75), "Hemofili" (ss. 76-79), "Hızla Gelişecek Kalbimiz" (ss. 112-115), "Biraz Daha" (ss. 116-119) gibi şiirler de o "zırvalıklar, hokkabazlıklar yapmakla" suçlanan dönemin ürünleridir : 1962-1967. Ben de kendisi gibi örnek vereyim :

> Sana sığınılacaktır kırılıp toplanınca
> Sana sığınıyorum kırılıp toplanınca
> Değil sonsuz girdiçıktısına yaşamaların
> Ey en güzeli, en gürü bütün çeşmelerin
> Ayın ve denizin sahibi ve su içmelerin
> Sana sığınılacaktır
> Ve kuytularda, dağlarda, alanlarda
> Akıtılan ve akıp gelen kanlarda
> Bir sabah büyük büyük ateşler yanınca
> Eller temizlenecektir
> Bir tören olacaktır
> Ölülerimiz toplanacaktır.

Birkaç dize de *Tütünler Islak*'taki şiirlerden :

> Dağlara dağlara çıkmak sular köprüler sular birgün çıkmak
> Eski kaba arabalardan inip birgün çıkmak
> Dağlara dağlara dağlara başka hiç
> Birgün dağlara.
> (...)
> Ey bilene bilene tükenen bıçak!..
> Bir şeyler yap,
> Eskimeden gökyüzünün kutlu maviliği...

Çıktığı günlerde kimince göklere çıkarılan, kimince yerin dibine batırılan *Divan*'dan[4] birkaç beyit :

Erdal Alova

BİRİNCİ TEKİL ŞARKI II

Gömük bir tiyatroyum
Ne zaman güneşe çıksam
İçimde bir alkış kopar
Gezinir üstümde tanıdık ayaklı keçiler
Yine de bilirim ölüyümdür
Ölüdür bütün seyirciler
Mask giymiş bir masktır artık zaman
Üşüsem
Çıplak ayaklı bir prenses gezinir
Başlar tragedya
Dağdan koparılmış o çığlık
Söylenir durur
Yabani kekiklerin, kırık mermerlerin korosu
İncecikten bir yel çıkar
Alır sözlerimi
Bir başka kente götürür

---

kendin karşı koydun yaptığın saraylara zindanlara tellere
yine kendin kullan artık kendi yaptığın tüfekleri

bozgun bir şubat sensin, ekmek ve kan senden, ekim sensin
nerende taşır büyütürsün nerende sonsuz gelecekleri
(...)

gecikmiş bilgeliğin yaşamış bir eski ağacı hatırlatır
ki sen emzirirsin duyguyu, sen beslersin kalemleri

Hayır, Turgut Uyar'ın şiiri hiçbir dönemde "tanınamayacak ölçüde değişmiş" değildir; teknikte ustalaşmaktan korkması, her kitabında yeni biçimler, yeni söylemler deneyerek "bütün mümkünlerin kıyısında" dolaşması yanıltmamalıdır bizi, Uyar'ın şiiri çok sağlam bir biçim ve içerik bütünselliği taşır içinde. Ama bunu anlayabilmek için, üzerine kafa yorduğumuz şey bir tarih, bir söylev, bir ekonomi ya da felsefe yazısı olmadığına göre, şiir gözüyle bakmak, şiirin ölçütleriyle değerlendirmek gerekir onu. Margulies'in baştan beri yanıldığı nokta burası sanıyorum : komitacılığını, sosyalistliğini öne alarak bakıyor şiire, onun için de böyle trafik kazaları yapıyor işte.[5]

Margulies, Cansever konusunda da yanılıyor. Cansever'in *Sonrası Kalır* adlı kitabı *Toplandılar*'ın ikizidir. İkisi de 1974 yılında yayımlanmıştır, ikisi de, Margulies'in deyişiyle "1971 darbesinin yarattığı vahşet ve yenilginin yağında kavrulmuş şiirler" içerir. İkisinde de birebir söylem öne çıkar, güncellik

büyük bir ağırlık taşır. Ama Uyar örneğinde olduğu gibi. *Sonrası Kalır* da Cansever'in şiirinde öncesiz ve sonrasız bir kitap değildir. Margulies'in hokkabazlıklar, zırvalıklar dediği şeylerle Turgut Uyar'dan daha fazla uğraşmış (!) bir şair olarak Cansever, 70'lere gelindiğinde aymış bir şair de değildir. O güne kadar, "Merih'te yaşarmış gibi" de şiir yazmıyordu. *Umutsuzlar Parkı* 1958, *Petrol* 1959, *Nerde Antigone* 1961, *Tragedyalar* 1964 tarihlerini taşımaktadır. Cansever, başından sonuna kadar bir sorunsalı işleyen, bu sorunsalda tek insanın da, kalabalıkların da yer tuttuğu şiirler yazmıştır. *Sonrası Kalır*'dan da şiirler kalacaktır elbet, ama Cansever'in şiirini, şairliğini bu kitapla sınırlamak, Uyar örneğinde olduğu gibi, büyük bir yanlış olur.

Roni Margulies, en büyük çamı, "aralarında İkinci Yeni'nin önde gelen bazı şairleri de olmak üzere birçok şairin" o günlerde "Merih'te yaşarmış gibi şiir" yazmakta olduklarını söylerken deviriyor, Bakalım bu şairler arasına kimleri sokabiliriz : o yıllar içinde *Göçebe* (1965) ve *Beni Öp Sonra Doğur Beni* (1973) kitaplarını çıkaran, İkinci Yeni'nin en az kapalı şairi Cemal Süreya; *Devlet ve Tabiat*'taki (1973) benzersiz şiirleri : o unutulmaz "Mor Külhani"yi, "Meçhul Öğrenci Anıtı"nı yazan Ece Ayhan; koroya "Hüseyin Çapkan'a Ağıt" adlı şiiriyle katılan, herkesin lanetli şairi İlhan Berk. Yapacak başka işi yokmuş gibi *Ezra ile Gary*'lere (1962) şiirler yazan, *Virgülün Başından Geçenler*'i (1965) merak eden Ülkü Tamer.

İkinci Yenicilerin dışında Merih sakini şairlerden bazılarını da anımsayalım da, çok uzamış olan, benim de sıkılmaya başladığım bu saçma yazı bitsin :

İyi şairler sınıf mücadelesi içinde yaşar ve bu bağlamda şiirler yazarken *Kolları Bağlı Odysseus*'lardan (1962), *Göçebe Denizin Üstünde* (1970) *Teknenin Ölümü*'nden (1975) söz eden Melih Cevdet Anday kuşkusuz başını çekiyordu bu Merihlilerin. Sonra, *Elleri Var Özgürlüğün* (1966) deyip mitolojiye sığınan, boyuna *Şiirler* (1969), *Yeni Şiirler* (1973) yazan Oktay Rifat. *Evler*'den dışarı çıkamayan, boyuna *Kareler ve Aklar*'la (1975) oynayan Behçet Necatigil. *Horozdan Korkan Oğlan*'larla (1960) sapıtmış, *Ayşemayşe* (1968), *Yumuşak G* (1975) gibi saçmalıklarla uğraşan Metin Eloğlu. *Eşik*'ten (1970), *Çizgi*'den (1976) bir türlü dışarı çıkamayan Sabahattin Kudret Aksal...

Bunların hiçbirisi "gelip kendini dayatan yaşantıyı kaale almamış"tır; "ne yaşantının içinde"dirler (TİP'e katılmamıştır hiçbirisi), ne de bu yaşantı "şiirlerine yansımış"tır çünkü. Ve "yaşamdan kaynaklanan şiirler yazmadıkları için yaşantı onları silip geçecek, unutturacaktır". İşin doğrusu bu.

O zaman Margulies, kendi neslinden şairlerle birlikte, konusuz, narratif olmayan, hayatla insanla ilişkisiz şiirler yazan bütün bu şairleri defterden silip son otuz yılın Türk Şiir tarihini yeniden yazmak zorunda kalacaktır.

Roni Margulies'in işi çok zor. Kolay gelsin! ❑

(1) Roni Margulies'in *Sombahar*, 1994/23; *Adam Sanat*, 1994/108 ve 1994/110 sayılarındaki yazı ve konuşmalarından.

(2) *Sonsuz ve Öbürü*, Haz. Tomris Uyar-Seyyit Nezir, Broy Yay. Ekim 1985.

(3) "Turgut Uyar Şiiri'ne Girerken", Tomris Uyar, Agy. s. 8.

(4) "Aslında kitabın adını 'Halk Divanı' diye düşünmüştüm. Ama o günlerde 'halk' sözcüğünün nasıl sömürüldüğünü düşününce vazgeçtim. Kitaptaki 'Naat'ta da, öbürlerinde de, 'Münacaat'ta da seslenilen özne 'halk'tır. O tarzı seçmemin nedeni, söyleyeceklerimi başka türlü söyleyemememdi. Turgut Uyar'la bir konuşmadan, *Sonsuz ve Öbürü*, s. 98.

(5) Bu 'önce'lik, 'sonra'lık işi bana çok tehlikeli görünüyor. Bir büyük darbe lideri de bir gün asker doktorlara 'önce askersiniz, sonra doktor,' derken ne demek istemişti acaba? Hastaların, yaralıların onları ikinci derecede ilgilendirmesi gerektiğini mi? Buna göre, şiir de Margulies'i ikinci derecede mi ilgilendiriyor? O zaman niye tartışıyoruz, niye Eliot'ın, Pound'ın şair olduğundan söz ediyoruz ki?

DÜZ ÇİZGİNİN ÖTESİ

Orhan Barlas

Aziz Nesin'i anlatmak bana düşmez, bu kadarını bilirim; daha açık anlatımla, bu işte kolay kolay bana sıra gelmez. Aziz Nesin'le tanışırdık, arkadaş değildik. Sıkı, yakın (bir bakıma çekişmelere kadar varacak) ilişkilerimiz olmadı. Üç beş kez "bir sofrada" bulunduk; sekiz on kez karşılıklı ya da toplulukta konuştuk. Bunlardan üçü yoğun, hızlı geçti. Biri ünlü dilekçe olayı; ya o çağırıyordu, ya da bilgi almak için ben gidiyordum. Öbürü (eski) Türk Dil Kurumu seçimi... Beni de listeye almıştı. Sonra, sevgili öğretmenim Hüseyin Bayaz onu konuk olarak çağırmıştı. Sıla yolculuğunu o günlere denk getirdim... Bende bunlardan kalma üç beş Aziz Nesin "küçük öyküsü" (anectode dedikleri) var, ama merak etmeyin, onları anlatmaya kalkışmayacağım. Aziz Nesin'le ilk kez nerede karşılaştığımı çıkaramıyorum, ama birini çok iyi anımsıyorum. Yıldız Kenter ile Şükran Güngör akşam yemeğine çağırmışlardı. Onur konukları Aziz Nesin, Rahşan Ecevit, Bülent Ecevit idiler. Talat Halman ile hanımı vardı, Müşfik Kenter'ler vardı. Güzel bir akşam'dı... Neden güzeldi? İyice bilemiyorum. Burda da bir yazarımıza, Müşerref Hekimoğlu'na başvuracağım : Çok tatlı esintiler, çağrışımlar, özlemlerle yüklü konuşmalar "gelip geçmişti". Bunu da bir "anectode" sayabilirsiniz.

Özgül olarak Aziz Nesin'le ilgili iki yazı yazdım. Bunlar "Yazmaz olaydım!" ya da "yazmasam da olurdu!" soyundan yazılar değildi... "Keşke daha daha açık, daha yalın, daha kolay anlaşılır yazsaydım..." dedirten yazılardandı. Biri "Adam-Sanat"ta yayımlandı (Nisan 1994). İkinciyi biraz açacağım. Aziz Nesin, kulağıma gelecek biçimde tanıdıklara gönlümü alacak, koltuklarımı kabartacak şeyler söyledi. Bunu, adı benimle birlikte akla gelebilecek birini eleştirmek, kınadığını belirtmek için yaptığını sanıyordum... Yani "göreli" bir değer biçme yöntemi, çoğumuzun başından geçmiştir. Ölümünden sonra pek de öyle olmadığını anladım... İsveç'ten "hangi yapıtının çevrilmesini istediğini" sormuşlar, "*Surname*," demiş... *Surname*'yi eleştiren bir yazı yazdığımı, bunun da İstanbul Baro Dergisi'nde çıktığını anımsadım... Yazıyı bulmam pek kolay olmadı, *Surname*'nin yayınından altı ay sonra çıkmış... Yirmi yıl sonra okudum, Aziz Nesin'in (belki?) bu yazı yüzünden beni beğendiği aklımdan geçti... Gene merak etmeyin, yirmi yıllık bir yazıyı burda anlatmaya kalkışmayacağım. Buna ekleyeceğim, Turgay Fişekçi'nin ilgi alanına girer, okur, bir yana koyar. Bana sorarsanız okuduklarım içinde (*okuduklarım içinde*) Aziz Nesin'in en iyi yapıtı *Surname*'dir.

Şimdi gele gele sözün özüne geldik... Yirmi yıllık yazımdan bir tümce ile başlayalım : "Bana kalırsa Aziz Nesin bir önemli kişidir... Yalnız bir yazar olarak değil, bugün Türkiye'de yaşayan üç beş önemli kişiden biridir." Bu görüşüm yirmi yıldır değişmedi. Neden? Gerekçelerimi, kanıtlarımı özetlemeye çalışacağım.

Aziz Nesin'le çok yakın ilişkileri bulunan (bunu anlatan) ozan Ataol Behramoğlu, "Onun buyurgan, eleştiriye, karşı görüşlere dayanamayan," dediğim dedik biri olduğunu anlaştırdı, çıtlattı. Sonra da bu yönünü, nedense, "autodidacte"lık saydı. Ben Aziz Nesin'i hiç de öyle görmedim... İlkin şunu belirtmem gerek... Bu yönünün ortaya çıkmasına yol açacak ilişkilerimiz oluşmadı, gözlemim, izlenimim bundan ileri gelebilir... Gerek bir kurumda, örgütte çalışmak, gerek iş bağlantıları Behramoğlu'nun anlattıklarının ortaya çıkmasına yol açabilir... Ne var ki, hem Türk Dil Kurumu seçiminde, hem de Dilekçe olayında Aziz Nesin eleştirilere, tartışmalara çok açıktı... Bunları istiyordu, bekliyordu, özendirecek biçimde davranıyordu... Hiçbir karşı görüşten, sözden alındığını, gocunduğunu gözlemedim, tam tersine bunların tadını çıkardığı izlenimi edindim... Bir de şu kanıtım var : Aziz Nesin, yazarlığının ilk döneminde öz Türkçe'ye, arınmış Türkçe'ye karşı idi... Artan bir ivme ile gerçekten "Türkçe"ci oldu. Sonunda Aziz Nesin, en açık yalın, en etkili, öz temellere kök salabilmiş Türkçe'yi en iyi yazanlardan biri oldu...

Benim yeni yetmelik çağımda, gençliğimde solculuk, komünistlik bir bakıma seçkinlerin, kalbur-üstü katmanların, nerdeyse soyluların "işi" idi... Sözgelimi bizim orda "terziler" solcu idiler... Girit'ten mi ne, bir solcu terzi usta gelmiş, bir yandan iyi biçme-dikme öğretirken bir yanda da "solu" anlatırmış... Bizim terzilerin çoğu "iyi solcu" idiler, ama bir önemli sorun çıktı mı İstanbul'da yaşayan büyüklerin ağzına bakarlardı. İkinci, üçüncü takımda, yedekte solculuk bize göre... İlerde oynayanlar, en iyiler, bize yol gösterecekler İstanbul'daki seçkin takımı arasında bulunur... Kural bu. Aziz Nesin bu geleneği değiştirmeye çalışan, sonuç da alan üç beş kişiden biridir. Elbette bunda "Marko Paşa" deneyiminin büyük payı vardır... Bu konuda ben ancak kıyıda durabilirim, yazdıklarım da "varsayım" çizgisini geçemez... Ne var ki, bu işleri en iyi bilenlerden biri Memet Fuat'tır... Bu yazıyı gözden geçirirken, açıklamayı, düzeltilmeyi gerektiren bir yön bulursa bunun "âlâsını" yapar... "Yanlış yapmaktan korkma, tartışmadan çekinme..." Öyle değil mi?

Aziz Nesin, sonuna kadar "Jeune Turc" sendromuna karşı direndi. Bu iyice duyarlı, alıngan bir konu. Şöyle özetlenebilir : Yurt dışında bulunması gerekli, zorunlu, yararlı beş kişi bulunabilirse, beş bin kişi elin ülkesinde yurt sorunları ile yatıp, yurt sorunları ile kalkıyorlar. Evde bağdaş kurup, sıcak çorbayı içip, başına bin bir bela sarmış birine, "Buraya gel de yirmi yıl içerde çürü, ya da ölünü ormanda bulsunlar," diye öğüt vermeye kalkışmak utanmazca bir bencillik olur... Ama bu işin ölçüsünün kaçtığı da belli... Aziz Nesin, nice yıllar sonra her yurt dışına çıkışında, "İşte kaçtı!" denir, döndükten sonra da gene "Kaçtı!" demek için gelecek çıkışı beklenirdi...

Aziz Nesin'in yaptığı en ilginç işlerden biri "ölürken yaptıkları"dır... Doğrusu bu konuda geniş boyutlu bir çalışma, ürün gerekir. İlk bakışta sorun şöyle gözüküyor : Aziz Nesin dine, imana, Tanrı'ya karşı idi. Kafayı taktığı son işlerinden biri Kökten-dinciliğe karşı bir Kurultay idi... (Demokrasi, özgürlük, sivil toplum filan benzeri köktendincilik sözcüğünün de suyu ha çıktı, ha çıkacak.) Yaşamı ve sözleri ile uyumlu, tutarlı kalabilmek için törenkabir filan istemedi. Bunlar var elbette, ama Aziz Nesin'in tutumu, yer alışı

İnci Asena

ÇATALÇEŞME

Ondan sonra hiç kimse gelmedi
– bir daha yeryüzüne
Yaşayabilen susuz ve aç
Gözleri sonsuz bir nar çiçeği hiç kimse
Öyle ağlamadı tane tane güneş batarken
Güneş doğarken duru bir su içinde soluksuz yüzen
Umutsuz kimse
– bir daha yeryüzüne

Kimse görmedi zaten biz vardık o yoktu
Küçük damlalar vardı küçük çığlıklar
Üç aşağı hepimiz ağlamaz mıydık
Yeryüzü ağlamaya bir zaman

Öyle yalnız kimseyi
– yeryüzü doğurmadı
Öldürmedi de yaşayıp gitti sonsuza dek
Eli elimize değmeden
Biz çelik çomak oynadık
Çelik de bizim çomak da bizim

Hiç kimse
– bir daha yeryüzüne

Aralık 1995

---

bu düzlemi kat kat aşıyor. Tek Tanrılı Dinlerin, bir başka deyimle Sami kökenli inancın en büyük güç kaynağı ölüm düşüncesidir. İnsanbilim uzmanı değilim, başka dinlerin, sözgelimi Uzak Asya, Hindistan, Amerika Yerlileri, İlkel Toplumlar vb. nin "ölüm kavramı" konusunda yer alışları nedir, bilemem... Günümüzde bir Yahudi'nin, bir Hıristiyanın, bir Müslümanın ölümle ilgili yer alışı, konumu çok belirgindir... Her canlı ölümden korkar, ölümden kaçar... Göksel dinler, işte burda, *soruna el koyarlar*... Ölümden ötesini bildiklerini söyleyerek insanoğlunu kıskıvrak yakalarlar... Ölümden sonrasını düşünen insan yakayı kaptırmış demektir, bunu böyle koyalım. Bu sorun, özellikle gelişmiş ülkelerde çok tartışılmıştır. Aziz Nesin'in ayrıksı tutumu şurdadır : Tanrıtanımazlığını (yaşarken) söylemekle yetinmemiştir, ölümünden sonra da uygulamayı yürütmeye kalkışmıştır... Üstüne üstlük Aziz Nesin ölümden çok korkan biridir... Bu konuda tomarla yazısı, şiiri vardır... "Ölüm ötesi" düşüncesinden Aziz Nesin'e göre (belki?) çok daha az korkan, çekinen, iğrenen nice tanrıtanımazın Sinagoglarda, Kiliselerde, Camilerde cenaze

törenleri yapılmıştır. Aziz Nesin korkarak, iğrenerek, tir-tir titreyerek, çığlıklar atarak, ölüm düşüncesi ile boğuşa boğuşa, nerdeyse onun üstüne yürümüştür. Bu iyi mi, kötü mü, doğru mu, yanlış mı? Bunları tartışamam. Çok değişik, ilginç; çarpıcı olduğu da apaçık belli değil mi?

Aziz Nesin'le ilgili anlatmaya, yazmaya değer ne çok şey var! Tiyatroyla, oyunla ilgili görüşleri var... Birçok işi ödev edinip öncelik saptama konusunda başına gelenler var... Soluk soluğa yaşaması var... Yoğun ilişkileri var... Vakıf var... Bütün bunlar, eklemleri teker teker ele alınmalı, yazılmalı, tartışılmalı... Bir de şu var :

Ölümünü bir yazlık kıyı kentinde öğrendim. Köşedeki gazete satıcısına *Sizin Memlekette Eşek Yok mu?* çuval çuval geliyormuş. Okuyup bitirenler, başkalarına verenler satıcıdan başka yapıtlarını istiyorlarmış... Kadın erkek, çocuk, genç yaşlı, gölgelik yerlerde, kızgın güneşin altında kıkır kıkır kendi kendine gülenlerden geçilmiyordu...

Onat Kutlar *İshak*'ı yazdı. Büyüklerine, yakınlarına vermek için memlekete getirdi. Ben yoktum, sonradan dinledim. İyice okumuş, olup bitenlerden haberi olan birine vermiş... "Onatcığım, kitabını okudum, ellerine sağlık çok güzel yazmışsın, ama arada bir Aziz Nesin gibi de yazsan, olmaz mı?" demiş...

Onat Kutlar yazar mı idi, sinemacı mı?

Birkaç kişi yazdı, söyledi : "Aziz Nesin öldükten sonra onun yaptıklarını, yapmaya çalıştıklarını kimler üstlenecek?"

Peki, Aziz Nesin neydi? ❑

"ŞENLİKLE" ADAM ÖLDÜRME

Orhan Barlas'ın 1976 yılında İstanbul Baro Dergisi'nin Temmuz-Ağustos sayısında yayımlanan yazısı

Sorun : Ölüm Cezası... Tartışan : Aziz Nesin. Burada şöyle bir durup düşünmek iyi olur.

Surname çıkalı en azından bir altı yedi ay oldu. O gün bu gündür bu betik üzerine bir eleştiri beklerim... Gerek hukukçulardan, gerek edebiyatçılardan... Bir Sadun Tanju'nun duygusal yaklaşımını anımsıyorum. Belki başka yazılar da çıkmıştır, benim gözüme çarpmadı. Doğrusu ilginçtir; Aziz Nesin'e değgin çok az eleştiri, araştırma, inceleme yayımlanır. Geçenlerde okudum, bir öykü yazarımız üzerine ikinci "doktora tezi" hazırlanıyormuş. Kafam karıştı, ya ben çok düzensiz, yetersiz bir okuyucuyum, ya da eleştirmenlerimizin, araştırmacılarımızın ilgi odakları benim kavrayamadığım değerlerimiz üzerinde toplanıyor. Oysa, bana kalırsa Aziz Nesin bir "önemli" kişidir... Yalnız bir yazar olarak değil, bugün Türkiye'de yaşayan üç beş önemli kişiden biridir bence... Gene de eleştirmenlerimiz, edebiyat bilginlerimiz onun ürünlerine el atmaktan pek tat almazlar. Bana göre bu tutumun birtakım yazınsal nedenleri var, bunları tartışmanın yeri burası değil. Zaten *Surname* için beklediğim ilgi onun yazınsal değerinden değil de, "hukuk"a ilişin yönü yüzünden...

Surname'nin nerdeyse bir tek ana konusu var : Ölüm Cezası. Nesin ölüm cezasına değgin görüşlerini inançlarını bu yapıtta toplamış... Ne var ki yazar, öncelikle bir "anlatı" ustası olduğu için, düşüncelerini bir öykünün olanakları içinde bizlere iletme yolunu seçmiş. Üstelik *Surname*'de değişik, "bugün için yeni" bir anlatı biçimi kullanmış. Bunu açıklamak için *Surname*'nin

Müslim Çelik

HİÇ YAZ

Hiçbir şey anlamı
  saf düşünce
iğilip kaynağından içtiğim
nasıl kavrarım suları
    yok var ezgiyi

Boğuş gölgenle
  seslenen kimdir
bu sessiz ses
  bakışıyla gözgü(ayna) kaynak
Ağzımız açtığımız
    süresiz ezgi
konuş.

Batış saatlerin
uyurdu kıvrımında
solgun gülümseme
dokunuşları altına
  serilmiş dere yarığı

Onmaz bir yaşama başlamak üzere
saf düşünce

---

ne olduğunu anımsamalıyız. Tanımı yapıttan aktarıyorum :

"Bilindiği üzere *Surname,* Osmanlılar çağında, evlenme, düğün-dernek, sünnet gibi sevinçli olaylar dolayısıyla, halkın da katılmasıyla yapılan ve birkaç gün süren zengin şölenleri, renkli törenleri, büyük eğlenceleri, olağanüstü gösterileri, bütün bu şenlikleri betimleyip anlatan kitaplara denilir. Yani *Surname,* kısacası düğün kitabı demektir. Kolayca anlaşılmaktadır ki, bu düğünler, başlık, parasını veremeyip yavuklusunu kaçırdığı için dama düşenlerin değil, sultanların, şehzadelerin düğünleridir."

Oysa Aziz Nesin'in *Surname*'sinin konusu düğün-dernek, sünnet değil, bir ölüm cezasının infazı. Aziz Nesin bunu da şöyle anlatıyor :

"Bu *Surname*'de Berber Hayri denilen bir ırz ve namus düşmanının Sultanahmet alanında nasıl asıldığını ve bu asılma sırasında, 'Çok şükür, hakhukuk yerine geldi, aramızdan bir ahlaksız daha eksildi de, biz de yakayı kurtardık, şimdilik sırayı savdık!' diyerek seyircilerin gösterdiği sonsuz sevinci ve 'işte namussuzların sonu budur!' diyerek adlî ve idarî makamların ve onların yanında cumhuriyet savcısının ve onun yanındaki candarma komutanının

ve candarma komutanının yanındaki imamın ve imamın yanındaki cellat çingene Ali'nin halka ibret dersi vermek için hiçbir fedakârlıktan kaçınmayarak, büyük bir görevseverlikle, asılma işleminin yerine getirilmesinde gösterdikleri insanüstü çabaları ve asılma törenini ve seyircilerin şenliğini bütün ayrıntıları ile pek canlı olarak anlatmaya çalışacağım ki, işbu darağacına çekilme törenini görmeleri kısmet olmayan halkımız da, sanki işbu töreni görmüşlercesine gözünde canlandırarak adaletin nasıl yerine getirildiğini öğrenip temiz vicdanları rahat ede!"

Elbette *Surname*'de salt bu tören, bu infaz olayı ele alınmıyor. Ölüm cezası verilmesine yol açan eylem de (suç da), bu eylemi yapan suçlu da baştan beri "hikâye" ediliyor. Aslında ölüm cezasının bazı kişilerde uyandırdığı irkilme, tiksinme duygusunu, salt infazın insanlık dışı koşulları ile yorumlayamayız. Bu yorum "olgu"yu bir ucundan, yarım elle tutmak olur. *Surname*'nin büyük etkinliği de, suçun niteliği, suçlunun geçmişi ile, "ölüm cezasının yerine getirilmesi töreni" arasındaki akıldışı dengenin anlamsız nedenselliğin ya da çelişkinin ustalıkla verilmesinde...

Oldum olası hukukçular, düşünürler, ölüm cezasını, genel çizgileri ile, "Bu ceza iyi midir, değil midir?", "Yararlı mı, gerekli mi, zorunlu mu, değil mi?" açılarından ele alır, tartışırlar. Yıllarca ben de böyle düşündüm. Bugün bu tartışmalar bana büyük oranda "okulcu!" (scolastique) geliyor. Aziz Nesin'in *Surname*'deki savı ise, başta göze çarpan çizgisi ile, özetle şöyle (başta göze çarpan diyorum, çünkü enine boyuna başka tartışmalar, çözümlemeler de var) :

"Ölüm cezası ile ortadan kaldırılan insan suç işleyen insan değildir; çünkü insan sürekli olarak değişir, yenilenir. Örneğin, suç'la ölüm cezasının infazı arasında şöyle böyle üç dört yıl geçerse, toplumun bile bile, soğukkanlılıkla öldürdüğü insan, gerçek suçlu değil, bambaşka biridir. Öyle ise bu ceza yalnızca haksız, yararsız değil, hem de anlamsızdır, saçmadır."

Görülüyor ki bu yaklaşım bir bakıma eytişimseldir, çünkü sürekli değişim yasasına dayanır; bir bakıma düşünseldir, çünkü sorunu toplumsal, ekonomik koşulları içinde değil, soyut olarak ele almaktadır. Nitekim suçlu ile "ceza gören insan" ayrılığı yalnız ölüm cezasında değil, tüm cezalarda uygulanabilir bir görüş... Doğrusu bu kapsam yayması pek yanlış da sayılmaz.

Sanıyorum, "ölüm cezası tartışmalarını" yararlı, etkili bir çığıra sokmanın önde gelen koşulu, bu cezanın hangi toplumsal, ekonomik, siyasal durumlarda "var olduğunu", artıp eksildiğini saptamaktır. Ali Sirmen'in Camus ile Koestler'den çevirdiği *İdam* adlı yapıtta bu konuda çok ilginç örnekler var. Pontecorvo'nun *İsyan* adlı filminde üç idam sahnesi gösterilir. Üçü de siyasal nedenlerle... Başta birinin başı balta ile kesilir; ortada, ikinci kurşuna dizilir; sonra bağımsızlık savaşı veren üçüncü "siyasi" ipe çekilir. Burada gene *Surname*'den bir alıntı yapacağım :

"1882 yılında Trieste Fuarının açılışında el bombaları attığı için idam cezasına çarptırılan bir suçlunun affı için Avusturya İmparatoruna yazdığı mektupta Victor Hugo şöyle diyordu : 'İdam cezası yirminci yüzyılın yasalarından silinecektir. Geleceğin hukukunu bugünden uygulamak ne güzel bir şey olur!"

Yanılmıyorsam, ya TBB yıllık raporlarından birinde ya da başkan Faruk Erem'ın raporunda şöyle bir tümce vardı : "Ölüm cezasının tarihi sürekli bir İLGANİN tarihidir."

Şunu demek isterim : Ölüm cezası, gerek zaman gerekse yer bakımından, belli ülkelerde işliyor, belli ülkelerde ortadan kalkıyor, azalıyor ya da

Ergin Yıldızoğlu

HASTA BİR KEDİ ÖKSÜRDÜ

Propagandanın epistemolojik sorunlarından bahsediyorduk
– ezilenlerin pedagojisi filan... – saatler ertesi güne döndü uysalca.
Tinerci çocukların silüetleri geçti, sessizce önümüzden.
Derinlerde bir bataklıkta, ısrarla çürüyen
cesetlerin kokusu yayıldı
yan sokaklardan Beyoğlu'na – kulampara ışıkların kucaklarına –
Hasta bir kedi kesik, kesik öksürdü köşede aydınlıkta, kustu...
Giderek sesimiz bayatladı, fincanlarımız soğudu.
Sonra, bu ılık ekim sabahına biz de katıldık.

çoğalıyor. Öyle ise bu cezaya yol açan ekonomik, toplumsal, siyasal koşulları bilimsel nesnellikle saptamak, ölüm cezasına karşı gelmek – ya da savunmak – için çok yararlı ipuçları getirecek (giderek bu konuda etkili bir tartışmanın kaçınılmaz yöntemi budur da denebilir.) Burada ayrıntılara girmeyeceğim, hemen aklıma gelen birkaç soruyu sıralayacağım : Şu anda yeryüzünde ölüm cezası nerelerde var, nerelerde yok? Nerelerde ölüm cezası apaçık uygulanır, nerelerde bu iş gizli kapaklı veya dolaylı olarak yapılır? Ölüm cezası, gerek karar aşamasında gerekse infaz aşamasında azalıyor mu, çoğalıyor mu? Hangi koşullarda, durumlarda artıyor ya da eksiliyor? Güncel olaylara üstünkörü bir göz atmak bile epeyi aydınlatıcı olacak... Bir ülkede, bir darbe girişimi savı ile hemencecik seksen kişi kurşuna dizilmişse, bir başkasında uyuşturucu madde suçundan ayda on kişi asıldığı halde, bu suçların kökünü kazımak şöyle dursun gitgide arttığı söyleniyorsa, bir üçüncü ülkede göz altına alınan yüz kişiden yetmişi açıklanamaz nedenlerle evine dönemiyorsa, gene bir başkasında sokaklarda, bayırlarda çarpışmalarda ölenlerin sayısı durmadan artıyorsa, artık sormak gerekir : Bu ülkeler ne biçim ülkelerdir? Toplumsal yapıları nasıldır? Kimlerin eli ile, hangi yöntemlerle yönetilirler?

İnsanoğlunun, toplu halde, düşüne taşına, yasal yoldan bir başka insanı (hemcinsini) öldürmesi, öldürebilmesi bir önemli olgu... Bu olgu üzerinde yalnız hukukçular değil, birçok düşünürler, sanatçılar, aydınlar, yıllardır enine boyuna kafa yorar, tartışır dururlar. *Surname,* hem ele aldığı konu, hem de bunu işleyiş biçimi ile çok seçkin bir yapıt. Bizde bir eşi benzeri var mı, yok mu, bilmiyorum. Yeryüzünde de ölüm cezasını işleyen sanatsal çalışmaların sayısının çok yüksek olduğunu sanmam. Bir hukukçunun, ölüm cezası üzerinde kafa yormadan, işine ve çevresine karşı sorumluluğunu yerine getirebileceğine de inanmıyorum. Bu yüzden de *Surname*'nin, yalnız edebiyat severleri, Aziz Nesin'i beğenenleri değil, biz hukukçuları da çok yakından ilgilendiren, övülmeye, kutlanmaya değer başarılı bir yapıt olduğu kanısındayım. ❑

Tarık Günersel

YANGIN

yangın istiyorum
ne ulu olur şu dağların
tek alevde birleşmesi

doğum türküsüyle, atılıp
bir avuç ateş çalarım
şenlendirmek için alnımı

birer avuç da yanaklarıma vururum ve kavrulan
karıncalara haykırırım
bakın doğa beni öptü diye
kapkara kesilmiş bir şey bulurum yerde ve işte tavşan
ayağı diye sevinç çığlıkları atarım
içim ürpererek şükran duaları okurum

dualar yazarım yangını putlaştıran dualar

ağaçların sürmesini hep sürmesini sağlayacak bir duam var benim

alevlerin rakslarını nakşederim beynimin en duyarlı
hücrelerine

yangının uğultusu olur hani
işte ben onun ardındaki
müziği bulacağıma inanıyorum

her gece o müziği ah yakalar gibi oluyorum

direnenlere selamımı bulutlara yazarım
dumanla

bu yangına vakar yaraşır
öyle deli gibi değil
şöyle alımlı bir tavrı olacaktır
alevlerin
eğitimli

hangi cins ağaçlara öncelik tanıyacakları konusunda
ateşli bir tartışma yaparlar belki

yo yangın dediğinde erkekçe bir hoyratlık olmalı
doğrusu
biraz fevrî olabilmeli

gözlerim er geç alışır parlaklığa
ben o zaman kafadar birkaç
kişi bulup hora tepmek isterim
yerçekimini çekerek
alevlerin tepesinde

biliyorum direnen bir alev bana âşık olur
benim için kıvrılır
döne döne kıvırır
sert bir çınarın gövdesinde

ben kendimi ele vermeden bakarım
şöyle göz ucuyla
süzerek

böyle zamanda öyle bir tek aleve bağlı kalmak
istemem doğrusu
pan gibi sıçrayıp uzaklaşırım
o alevin görüp duyamayacağı bir yerlere

biliyorum o hemen işini bitirmek için çaba harcar
bir an önce ölebilsin diye
benim için

istemezdim ama böyle şeyler bu büyük maceranın
getirdiklerinden

saçımı bir serviden tutuşturmak istiyorum
en zarif en esrarengiz serviyi bulacağım
kuştüyü yastığa koymuşum gibi olacak

doğa ya al beni ya da ver kendini bana

öyle bir yangın olmalı ki dünyanın bütün dağları kutsansın
işte doğum türküsü yakıyorum
bu yangının sonsuzluğunu sağlayacak dualarım var
dalların sürmesini
hep sürmesini sağlayan bir duam var benim

yangın olmak istiyorum

şimdi bir avuç ateş vurayım alnıma

birer avuç da yanaklarıma göstermek için karıncalara

ÖZELEŞTİRİ

Mehmet Serdar

Çevresinde olup bitenlerin kendi görüşlerini yanlışladığını, savlarını çürüttüğünü söyleyene hiç rastladınız mı? İnsanlar, her zaman geçmişin derslerinden, deneyimin gösterdiklerinden söz ederler, ama bunlar, her nedense hep savundukları görüşleri doğrular niteliktedir. Çünkü insanlar çoğunlukla neyi isterlerse onu görürler. Baktıklarını ayıklarlar, seçerler, sonra görürler. Doğruya varmak için gözlem yaptıklarını söylerler ama yaptıkları, kendi doğrularına kanıt aramaktır. İnsan her zaman neyi ararsa onu bulur. Çevresine bakışı bir amaç taşır. Aradığı şeyi daha baştan kafasında üretmiştir. Yoksa kafasında bir model olmayanın karşılaşacağı sayısız nesne ve olguyu değerlendirmesi ve anlamlandırması olanaklı değildir. Bu nedenle boyuna yinelenen nesnellik önerisinin etkisi sınırlıdır.

Her kapalı düşünce sistemi ve ona bağlı inançlı tutum kendisine ait bir dünya imgesiyle, olguları sürekli olarak kendi kuruluşunun gerekçesi, yapı taşı, kanıtı durumuna getiren bir düzenek içerir. Bu kapalı sistemlerin bir bakıma, gerçekliği çarpıtma aracı olduğu anlamına gelir. Her bütünsel sistem böyle bir sakıncayı içerir. Ama bu sakıncaları yanında, birçok gereksinimini giderdikleri için de varlıklarını sürdürürler. Oysa tersi olsa ne iyi olurdu. İnsanın çevresindeki gelişmelere önyargısız, öntutumsuz yaklaşarak her durumda kendini düzeltmeye, doğrultmaya, yenilemeye hazır olması birçok sorunu daha baştan yok ederdi. Ama bu türden olaylara tanık olmak çok zordur. "Gelişmeler beni haksız çıkarmıştır, daha önce söylediklerimin, savlarımın, öngörülerimin hep tersi çıkmıştır," diyen görülmemiştir. Çünkü böyle bir şeyin insanın kendisini tümüyle yadsıması, hiçlemesi anlamına geldiği düşünülmektedir. Dahası insanın karşıtının önünde boyun eğişi sayılmaktadır. Bu, kişisel bir yenilgi olmanın da ötesinde karşı savların olumlanışı ve karşı yakaya doğru bir adım olarak kabul edilmektedir. Oysa bir görüşün yanlışlanması, onun karşıtının doğru olduğu anlamına gelmez. Bazen iki karşıt sav da aynı anda çökerler. Karşıtlığın kurulduğu düzlem ortadan kalkınca, birbirini dışlayan savlar birlikte anlamlarını yitirirler. En keskin, en kestirme ve en toptan görüşler en önde geçersizleşirler. Ama kapalı sistemler, kendilerini her koşulda yeniden üretme yeteneğine sahiptirler. Kendilerine inananları avutabilecek çeşitli araçları vardır.

Burada arayış, insanın tutunduğu konumlara gerekçe ve kanıt bulma çabasından başka bir şey değildir. İnsan kendisini olumsuzlayan bir olguyu aramaz. Tersine böyle bir olgu gözünün içine bile girse, onu görmezden gelir. Varlığını tehdit eden bir arayışa, ya da başlangıç noktasına dek uzanabilecek temelli bir sorgulamaya kolay kolay yönelmez.

Bulunduğumuz konumlara sıkıca tutunmak, buralarda kalmayı giderek kıpırdamamayı bir varlık yokluk sorunu durumuna getirmek hemen hepimizin genel eğilimlerinden biri. Gerçeğe ulaşmanın en önemli uğraklarından biri kendini sorgulama ve özeleştiri geleneğimiz çok cılız. İnsanlarımız ancak bütün güçlerini topladıklarında, birlikte bulunarak birbirlerine tutunduklarında ayakta durabiliyorlar. Kendini ve bulunduğu grup içi ilişkileri sorgulamak anlamında özeleştiri böyle bir ortamda çeşitli riskler taşıyor. Bir örnek ve ikirciksiz olmalılar ki hem kendi bütünlüklerini sağlayabilsinler, hem de ait oldukları grubun bir parçası olarak kendilerini dışarıya karşı güvencede duyumsasınlar. Her an uğrayabileceklerini sandıkları yıkıcı saldırılara ancak böyle karşı koyabilirler.

Özeleştiriyi engelleyen güvensizlik ortamıdır. Böyle bir ortamdaki insana kendi denetimi dışındaki gelişmeler güven vermez. Güvensizlik içselleşmiştir, kendine de güvenmez. Öte yandan başkası ve öteki olasılığının çekiminden de kurtulamaz. Ama asıl olarak öteki, bir kaygı ve kuşku olarak vardır. Bu durumda ya kuşkunun etkisiyle kendini gözden geçirecektir, ya da kuşkuyu bastıracaktır. Kuşkunun sürdüğü izle yanlışlık saptansa bu kez yeniden değerlendirme, özeleştiri gerekecektir. İnsanın kendi başına yanlışını bulması çok zordur. Bu nedenle dışardan dikkatli ve eleştirel bir bakış gereklidir. Eğer yararlanılabilirse, dışardan yönelmiş bu zihinsel ilgi insanın önünde yeni ufuklar açabilir. Dışardan yöneltilmiş bu eleştiri, ulaştığı insana ek bir zihinsel katkıdır. Birisi zihinsel enerjisini başka birinin yararlanmasına sunmuştur. Eleştirinin hedefine ulaşabilmesi ise, içselleşip bir özeleştiriye dönüşmesine bağlıdır.

Özeleştiri, ancak insanın kendini güvenlikte duyumsadığı bir ortamda gerçekleşir. İnsan yerli ya da yersiz, sürekli birileri tarafından kollandığını, açığı bulunduğunda, ilk fırsatta saldırıya uğrayacağını düşünüyorsa nasıl özeleştiri yapabilir? Özeleştiri sırasında bütün yanlışlar, zayıf yanlar ortaya çıkacaktır. Bunun bir hoşgörü ortamında yapılmaması sorunlara yol açar. Hele zorlu bir savaşımın tarafı olunduğunda, bütün özeleştiri öğeleri karşıtların elinde bir silaha dönüşebilir. Bu nedenle varolma savaşı verirken insan bir noktada sabitlenir, hareketsiz kalır, kaskatı kesilir.

Özeleştiri hele bugün, gerçeği yakalamanın ilk adımıdır. Gerçeği ele geçirmenin bir yönü bizim dışımızdaki nesneyse, öbür yönü bizim onu anlamlandırma araçları olarak bilgimiz, deneyimimiz ve önyargılarımızdır. Özeleştiri insanı kendine gönderir. Bu ise insanın kendini yeniden bulması ve arkasından yeniden kurma şansıdır. Özeleştiri sırasında insan kendini oluşturan ögeleri çözümleyici bir tarzda gözden geçirir. Geniş bir zamanda ve alanda yayılır. Bu durumda doğruyla yanlışı birbirinden ayırmak kolaylaşır. Yeni sıralamalar, değerlemeler gündeme gelir. Giderek insanın kendisini karşısına alması, kendisini yadsıyabilmesi de olasıdır. Ama burada da önkoşul, insanın kendisini rahat duyumsamasıdır. Sert bir çatışmanın ortasındaki insan, ancak tüm gücünü toparlayarak, dışa karşı bütünlüğünü korumaya çalışır. Bu ise yanlışlara daha çok sahip çıkmayı, olumsuzlukları kişiliğinin vazgeçilmez bir parçası saymayı getirir. Çevreyle sağlıklı bir alışveriş ve etkileşim ortadan kalkar.

Biz özeleştiri yerine sürekli olarak eleştiriyi, yakınmayı yeğleriz. Bu çoğu kez de, kendi yanlışlarımızı kabul edememenin verdiği rahatsızlıktan kurtulmak için başvurduğumuz bir yoldur. Yanlışı hep kendi dışımızda ararız. Bu davranışımızda ölçüyü kaçırdığımız olur : Kendi yanlışımızın sorumlusu olarak başkalarını gösteririz. Yaptığınız yanlışı, karşıtlarımızın yanlışlarıyla gerekçelendirmeye çalışırız. Giderek onların yanlışları nedeniyle, gelecek için de yanlış yapma hakkı isteriz. Taraflar birbirlerini eleştirir durur, ama bu yan-

lışlardan kurtulmayı değil, tersine onları daha fazla sahiplenmeyi getirir. Bizim yanlışımız küçüktür, hoşgörülebilir, karşı tarafınki bağışlanmaz ölçüde vahimdir. Bir davranışımızın yanlış olduğunu kabul etmek için, karşımızdakinin geçmişteki bütün yanlışlarını itiraf etmesini bir koşul olarak ileri süreriz. İyi niyet önce onlardan gelmelidir. Gerçeğe yaklaşmanın temel yolu eleştirel bakış, gerektiğinde başka işe yaramaz. Doğruların söyleniş biçimi, karşıda korunma içgüdüsünü harekete geçirip bir kapanmaya yol açıyorsa, bunun ne yararı var? Şiddetli eleştiri altında savunma konumuna çekilmiş bir insanın değişmesi olanaklı değildir. Böyle bir ortam, daha çok tutuculuğa neden olur. Oysa bir insanın değişimi, ancak kendisi isterse olanaklıdır. İnsan kendi değişiminin öznesi olabilmelidir. Bu fırsat kimseden esirgenmemelidir. İnsanın kendini değiştirebilmesi de bir özeleştiri ve öz sorgulama süreci boyunca kendini yeniden kurmasıyla olanaklıdır. Değişim bir tarafın öteki tarafı değiştirmesiyle olmaz. Ancak herkesin kendini değiştirmesi biçiminde gerçekleşebilir. O zaman yapılacak iş özeleştiriyi desteklemektir. Özeleştiri yapana fırsattan yararlanılıp saldırılmayacağı güvencesi verilmelidir. Güven ortamını oluşturmanın en kestirme yolu da, başkalarından özeleştiri bekleyenlerin, bu işe açıkyüreklilikle önce kendilerinin girişmeleridir. Bu nedenle ciddi özeleştiriye girişmek, bu yolda cesaretlendirici örnekler oluşturmak, sonuçta herkesi çürüten kör didişmenin geriletilmesine ön ayak olacaktır.

İnsanımızın tek başına varolabilmenin koşullarına henüz ulaşamamış olması, yaygın ve kapsamlı bir özeleştiri alışkanlığının önündeki en büyük engeldir. İnsanımız güvenceyi sürekli olarak bir grup tutumu içinde ve anonim kimlik çatısı altında arar. Bu ise başkalarıyla uyumlu olmayı zorunlu kılar. Bu durumda kendini ve bir özeleştiri çerçevesinde grubu eleştiren hoş karşılanmaz. Böyle bir eleştiri insanları ayakta tutan ortak dayanakların zayıflatılması olarak algılanır. Herkes dışardaki güvensizlik ortamı nedeniyle ortak kimlikler peşindeyken, bu kimliklere eleştirel yaklaşım insanların tutunacak dallarının kırılması anlamına gelir. Bu yüzden, grubun içerden eleştirisinin anlayışla karşılanması kolay değildir : "Söylediklerinin karşı tarafın söylediklerinden ne farkı var, işine gelmiyorsa onların yanına geçersin." Gruplar da aynı bireyler gibi karşıtlık ortamlarında kendi üzerlerine kapanırlar, yanlışlarından arınamazlar. Özeleştirisizlik grubu da zehirler, çürütür. Ne olursa olsun varlığını korumak durumunda olan yapı büzüşür. Bu ise olumsuzlukların içerde sıkışıp kalmasına yol açar.

Özeleştirinin olmadığı yerde hep çifte standart egemen olur. Böyle ortamlarda insanlar kendi yanlışlarını görmezler. Başkalarında eleştirdikleri bir davranışta kendileri bulunmaktan çekinmezler. Bu konuda uyarıldıklarında ise düştükleri çelişkinin ayırdında değilmiş gibi görünürler. Sonra bilincinde olmadıkları gerekçesiyle sorumluluk üstlenmek istemezler. Daha olmazsa kendilerine yönelen eleştirinin meşruiyetini tartışma konusu yaparlar. Kendilerini uyaranların ilgili ilgisiz geçmişteki yanlışlarını ortaya koyarlar. Bunların hesabı verilmeden söz söyleme hakkının olmadığını ileri sürerler. Bu savlar da yetersiz kalırsa bu kez, geçmişte gösterilen yararlılıklar nedeniyle, yanlış için ya izin ya da daha ilerisi yanlış yapma hakkı isterler.

Kuşkusuz bu tür olumsuzluklarda gerginlik ortamlarının payı büyüktür. Herkesin tetikte olduğu koşullarda özeleştiri eğiliminin ortaya çıkması beklenemez. İnsanlar bu durumlarda ayakta kalabilmenin ön gereği olarak karşıtlarının yıkılmasını umarlar. Oysa çok zamandır, insanın kendisini bir varlık yokluk kıskacında duyumsaması için nedenler büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Oluşan yeni koşullar insanları ölüm kalım ikilemlerinden uzaklaştır-

Roni Margulies

OTOPARK

Bir köyün boşaltılması nasıl bir şeydir?
Mümkün değil, canlandıramıyorum kafamda.
Ben, İstanbullu, kocaman caddelerin,
on katlı apartmanların çocuğu, anlayamıyorum,
nasıl bir şeydir kırk hanenin birden boş kalması,
birden duyulmaz olması artık insan seslerinin?
Bir köyün boşaltılması nasıl bir şeydir?

Bir köy yakıldığında ne kalır geriye?
Yollar asfalt değilse zaten,
beton ve metal değilse binalar,
geri mi döner yakılan bir köy doğaya?
Toplanıp herkes götürüldüğünde
toprakla ağaçlar mı kalır salt geriye?

Götürülenlerden biri geri dönse yıllar sonra,
neler görür doğup büyüdüğü yerde?
"Şurada Dilan'ı öpmüştüm bir keresinde",
"Karpuz çalardık geceleri gelip şuradan",
diyebilir mi bir ırmağın kenarında durup?
Anılar da silinir mi yoksa köyle birlikte?

Bir köyün boşaltılması nasıl bir şeydir?
Canlandıramıyorsam da aklımda hiç,
bir ipucu buldum sanıyorum kendi hayatımda :
Kıyaslanacak gibi değil besbelli ama,
küçükken top oynadığım parklardan biri
kat otoparkı oldu birkaç yıl önce.

O gün bugündür önünden her geçtiğimde
kocaman bir beton yığını değil de,
yeşil, küçük bir park görüyorum ben yine.

---

mıştır. Ama öyle görünüyor ki, insanların ruhsal bakımdan bu ikilemlerin kısırlaştırıcı ve tüketici etkisinden kurtulmaları uzunca bir süre alacaktır.

İnsanların kendilerini gereğinden fazla güvensizlik içinde duymaları, alarm sistemlerinin geniş bir değerlendirme ve sıralama aralığına sahip olamamasına bağlıdır. Bu sistem incelikleri pek gözetemiyor. En ufak bir tehlike belirtisinde beden tümüyle alarma geçiyor. Toptan seferberlik ilan ediliyor. Alarm sistemi tehlikeleri sınıflandırıp, derecelendiremiyor. Kuşkusuz sürekli olarak sonuçlarını kestiremediğimiz dış etkiler altındayız, ama bunların hepsi-

ni bizi güçsüz düşürüp devirmeye yönelik girişimler olarak algılamak sağlıklı bir tutum sayılamaz. Uyarı düzenimiz geçmişimiz boyunca yaşadığımız yaşamsal tehditlerin keskinliğine göre ayarlanmış. İnsan ruhu çok uzun dönemlerde biçimlenirken, yaşamımızın maddi çerçevesi çok kısa sürelerde baştan aşağı değişiveriyor. Bugün yeni beliren koşullarda birinin varolması, artık öteki için bir yokolma tehdidi değildir. Ancak başkalarının kendilerini ifade etmesini, güvenlikleri için bir tehlike sayan anlayışlar yaygınlıklarını sürdürüyorlar. Bunun başta gelen nedeni, insanı tehlikeye karşı uyaran alarm düzeninin günün koşullarına ayak uyduramaması, hiç gereği yokken her dış etki karşısında yaşamsal tehlike işareti vererek ortalığı telaşa vermesidir.

İnsanın kendini değiştirmesi ve yenilemesi için bir dış bakışa, eleştiriye gereksinimi vardır. Ancak eleştirinin de etkili olabilmesi için insanı savunmaya itmemesi gerekir. Bu ise, eleştiri içtenliğini kanıtlayabilirse olanaklıdır. Eleştiri içselleşip bir özeleştiri durumuna geldikçe, bir iç sorguya dönüştükçe değişimin yollarını açar. İnsanın değişimi yolunda attığı adımlar kendi adımı olmalıdır. Zorla, baskıyla attırılmış adımlar ilk fırsatta geri dönecektir.

Özeleştiriye dönüşmediği sürece eleştirinin fazla bir anlamı yoktur. Yalnızca eleştiriyi yapana bir miktar doyum sağlar. Peki ama o zaman eleştiriden, karşıda gördüğümüz yanlışları dile getirmekten vaz mı geçmeli? Kuşkusuz hayır. Ama eleştirinin her an özeleştiriye dönüştüğü noktayı iyi yakalamak gerekir. Doğruların dile getirilerek, yanlışların sergilenmesi biçiminde izleyicilere doğru yapılan bir eleştiriden beklenen yarar sağlanamaz. Çünkü hiçbir tarafta üzerine sıfırdan doğruların kaydedileceği boş ya da nötr kafalar yoktur. Her taraf tıka basa doludur. Doğru da olsa yanlış da olsa, yeni bir fikir dolu bir alanda kendine yer edinecektir. Dolayısıyla eskiden beri var olanlarla bir hesaplaşmaya girişmesi kaçınılmazdır. Daha baştan dışlanmaması için, karşısındakini eleştirirken bir içerden eleştiri, bir kendini eleştiri çerçevesi oluşturabilmesi gerekir. Karşıdakinin eylemine, görüşlerine, kimliğine yönelirken bir ortak kabul düzleminden yola çıkmak, eleştiri özeleştiri dönüşümünü başlatabilir. Ortak çerçeve oluştuğu sürece eleştiri aynı zamanda bir özeleştiridir. Böyle bir eleştiriyi de kimse yıkıcı bir saldırı olarak algılamaz. Daha çok kendini tanımak ve düzeltmek için bir olanak sayar. Eleştiri sayesinde daha önce kendisinin ayırdında olmadığı bir yanını bulgulamıştır. Bu olumsuz bir yan da olsa kaygılanmaya gerek yok, işte değiştirme fırsatı doğmuştur. İçerden olduğu, içselleşebildiği sürece eleştiri eşsiz bir yenilenme şansıdır.

Savlarımız gerçekleşmemişse, bundan payımıza düşen sorumluluğu, hiç kimseden bir güvence beklemeden açık yüreklilikle ortaya koyabilmeliyiz. Karşıtımızın bizden daha kötü olduğunu ileri sürmek bizim yanılgılarımızı hafifletmez. Özeleştiriden kaçınmak yanlışları bünyemizin bir parçası yapar. Kuşkusuz her yanılgıda ta başlangıç tercihlerimizi sorgulayan bir hesaplaşma gerekmeyebilir. Ama gittikçe derinleşen bir iç sorgulama gerektiği halde, bunu ertelemek, sorunların zamanla tüm yapıyı derinden sarsan boyutlara varmasına neden olabilir. Bu sarsıntıdan çekinerek özeleştiriyi sınırlı tutmak, karşıtın saldırısını gerekçe göstererek bir an önce yeniden konumlanmayı, sıraya girmeyi önermek, insanı bir süre daha avutabilir ama gelecekteki çöküntüyü çok fazla geciktiremez. Elbette günlük dalgalanmalara uymak için değil, ama bazen başlangıç noktasına gitmek, ilk sava, ilk önermeye dönüp ordan bu tarafa ciddi bir sorgulamaya ve sınamaya gitmek bir zorunluluk olabilir. "İnkâr noktasına gelmeyen derviş olamaz". Başlangıç varsayımından bu yana, bu kez kuşkuyla her şey gözden geçirilmeli ve yeniden kurulmalıdır. Bu insanın kendini ele geçirme ve yeniden kurma olanağıdır. ❑

JOSEPH BEUYS : GEÇİT

Mustafa Okan

"Öykünün anlamı çekirdeğin içinde değil, sisi belirleyen parıltı gibi, ay ışığının ölü yalazının ortaya çıkardığı o puslu halelerden biri gibi, öyküyü saran şeydi."[1]

– Joseph Conrad

Savaş denince akla ilk gelen şey ölümdür çoğunlukla. Kimileri için zafer, karşıtına iyi bir ders vermek gibi çağrışımlar yapsa da bunlar da ölümsüz düşünülemez. Ölenler, kendilerinden geriye kalanlarla anımsanırlar : Birkaç mektup, giysiler, bir saat, fotoğraflar, belki bir gözlük ya da anahtarlık, imzalanmış bir kitap, titizlikle tutulmuş bir günlük, bir dosttan hep aynı sıcaklıkta dinlenen anılar, belki de yalnızca bir gömüt. Hiçbiri siz onlara dokunmazsanız ses vermezler.

Amerikalıların *Vietnam gerçeği ile hesaplaşmaları* olarak sunulan çok sayıdaki filmden biri, ölenlerden geriye, bu sayılanlardan başka bir şey daha kalabileceğini gösteriyor : Kulaklar. Öldürülen Vietnamlıların kulakları. Kavanoz içinde saklıyor onları Amerikalı *eski askerler,* bir savaş anısı olarak. Onlar da hiçbir şey duyamayacak, ama kendilerine her bakılışında çok şey söyleyecekler.

Savaşlardan geriye dönenler, görünen ya da görünmeyen izleri bir tanık gibi taşıyorlar varlıklarında. Onlar, kolunu arayan bir gövde, parmağını bekleyen bir el, ama en çok gülüşünü arayan bir yüz olarak yaşıyorlar. Yitirilenin anlamını bilmek var olanı değerli kılmıyor yalnızca, olması gerekenlerle olmaması gerekenleri gelecek bilinci içinde ayırıyor, durulaştırıyor. Savaş toplumsal belleğe izler bırakarak yerleştiği gibi kişisel öykülerde de o izleri görünür duruma getiriyor :

"1943 yılıydı. Junker 87 uçağım Rus savaş uçağı tarafından isabet aldı ve ben kar fırtınasında Kırım üzerinde Alman ve Rus cephesi arasında hiç kimseye ait olmayan bir bölgeye düştüm. Birkaç gün sonra göçmen Tatarlar grubu beni uçak enkazı içinde buldu. O arada tümüyle kar içine gömülü kalmıştım. Kendi dillerinde su anlamına gelen 'Voda' sözcüğüyle bana seslenişlerini hatırlıyorum. Sonra çadırlarının keçesini, peynirin, yağın ve sütün, yoğurdun ısıran kokusunu anımsıyorum. Yeniden normal ısısına kavuşsun diye vücudumu yağla ovdular ve ısıyı tutarak yalıtıcı görevi yapan keçe içine sardılar."[2]

Her insan kendi kişisel öyküsünü, içine yerleştiği büyük öyküyle birleştiremez, aradaki belirleyici bağlantıyı

göremez. Görenler, yeni kişisel öykülerini yazarken gerçekte daha büyük bir öyküye katıldıklarını, onu da yazdıklarını bilirler. Joseph Beuys, kendi kişisel öyküsünü bir büyük öykü içinde okuyup ondan yeni öyküler çıkarmayı bilenlerden :

"Dünyanın durumu insanlığın suçudur ve bütün bu olaya ben de dahilim. Fakat onlarla birlikte, bilinçteki bu tembelliğin üstesinden gelmeye çalışıyorum."[3] *Bilinç tembelliği* vurgusu Freire'nin[4] *sessizlik kültürü* tanımlamasını çağrıştırıyor. "İnsanileşmiş bir dünyanın karşıtı, Freire'nin deyişiyle insani olmaktan çıkarılmış bir dünya, kendi kendinin farkında olunmayan bir dünyadır. Bu bilinç olmayınca insanlar tarihin akışı içinde eyleyen olamazlar, sadece tarihin etki ettiği şeyler olurlar. Bu ezilme durumuna Freire *Sessizlik kültürü* der."[5] *Sessizlik kültürü*'nün öznesi olarak insan, bu kültürün içinden bakarak göremez kendisini. Onun dışı başka bir yaşamın içidir. Bu yeni yerde, insan olmak değiştirebilen olmaktır. "Değişmez sertlikte bir nesne yoktur. Her şey insanın amacıyla değiştirilebilir. Ve bunun anlamı da, nesnelere çevredeki sağlam noktalar olarak inanmamaktır. Her durum insanın iradesiyle değiştirilebilir. Doğal olarak çevrede değiştirilmesi gerekmeyen şeyler de vardır. Örneğin, bir ağacın varlığını değiştirmek için bir neden yoktur, çünkü bir ağaç normal olarak yanlış işlemeyen, bir tür doğa otoritesini zaten gösterir. Fakat insanların ağaca böcek ilacı veya suni gübre ile müdahalesiyle ağaç değişmeye başlar ve belki de kanser olur. Fakat bu hastalık da insan etkisiyle iyileştirilebilir."[6]

Yanlış işleyen'in karşısına *insan etkisi*'ni *sanat* olarak çıkarmıştır Beuys. Sanat yapma kararını nasıl verdiğini şöyle açıklar : "Kentsoylu ve geleneksel sanat anlayışı dışında sanata yaklaşabilmek için gerçekten daha başka bir şekil ve yol bulunabilirse, sanatın dünyayı değiştirebilme olanağına sahip ol-

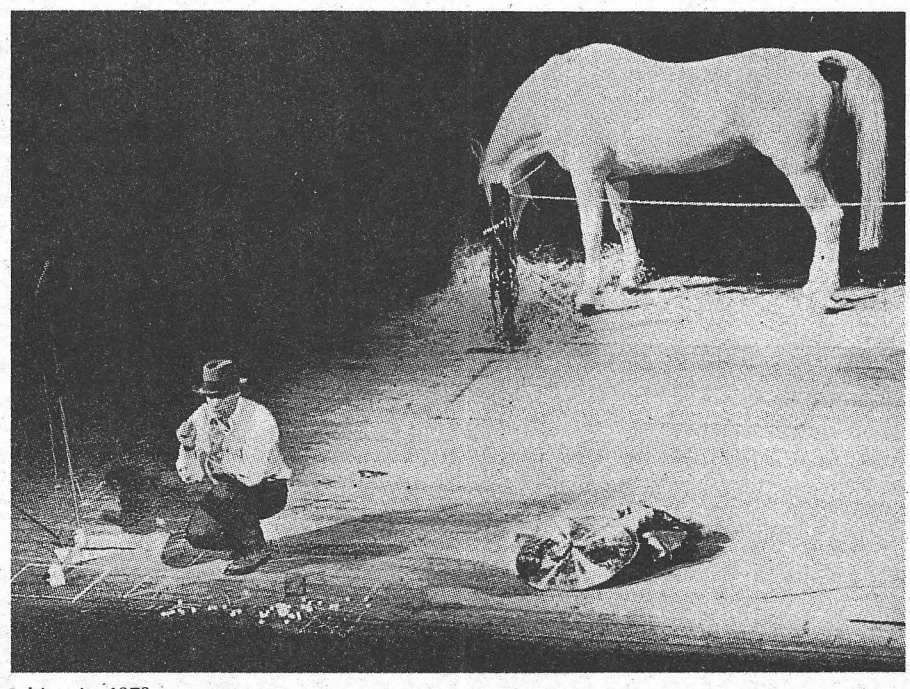

Iphigenie, 1973

Süpürüp Atma, 1972, 1 Mayıs gösterisinden sonra Beuys, Berlin'deki Karl Marx Alanı'nı süpürüyor

duğunu hissettim. Bu yalnızca kültürel davranışın bir türüyle kısıtlıdır, yalnızca gazetelerin tefrikalarında, müzelerde, kurumlarda, sanat tarihçileri, sanat eğitimcileri ve sanatın tüm düzenlemeleriyle uğraşan tüm yöneticileri varolmaktadır. O halde, genelde insanların gereksinmeleriyle ve masa üstünde duran sorunların hiçbirisiyle ilgili olmayan sanatın bu geleneksel 'tapınılası' varoluşu yıkılmalıdır. Yoksa tartışma dışında kalınır. Fakat eğer sanat kavramı değiştirilirse, bu sanat anlayışının insan bilinçliliğinin epistemolojik temasını ve özgürlüğün sorunsalını irdeleyen tek disiplin olduğuna ve insanların, bir tür temel güç olan özgürlük hakkındaki bu düşünce ile her şeyin oluşturulabileceğine inanırım."[7]

* * *

Joseph Beuys, 1921'de Almanya'da doğdu. İkinci dünya savaşına pilot olarak katıldı. Düsseldorf Güzel Sanatlar Akademisi'nde 1947'de başladığı sanat eğitimini 1951'de tamamladı ve burada öğretim üyesi oldu. 1961'de profesör unvanını alan Beuys 1968'de yoğunlaşan toplumsal hareketler içinde yer aldı, 70'li yıllarda da Yeşiller hareketine katıldı. Akademi yönetimiyle girdiği bir tartışma sonunda 1971'de buradaki görevinden uzaklaştırıldı. 23 Ocak 1986'da Düsseldorf'da öldü.

Beuys, sanat düşüncesi ve ürünleriyle belirlenen kişisel etkisini oldukça geniş bir çevreye yaymıştır. Bu etkiyi o, yaptıklarıyla olduğu kadar yapmak istedikleriyle de yaratmıştır. Zaten, insanların dünyayla kurdukları bağlantıların hemen tümünde, yaptıklarıyla yapmak istedikleri arasında bir uzaklık yok mudur? Uzaklık yeni kuşaklarla yeni düşünsel olanaklarla kapatıldıkça yaşam süreklilik kazanır. Sanatın en yeni anlamından en eski anlamına kadar aldığı yol, yaşamın en eski biçimlerinden en yeni biçimlerine kadar aldığı yol içinde görülebilir. Bu yolun özelliklerini yalnızca kazanılanlar değil kaybedilenler de belirler. Sanatla yaşam arasındaki boşluk, süreç içindeki kayıplarla oluşmuştur. Beuys bu boşluğu, sanatla yaşamı birbirini oluşturan, birbirini kuran güçler durumuna *yeniden*

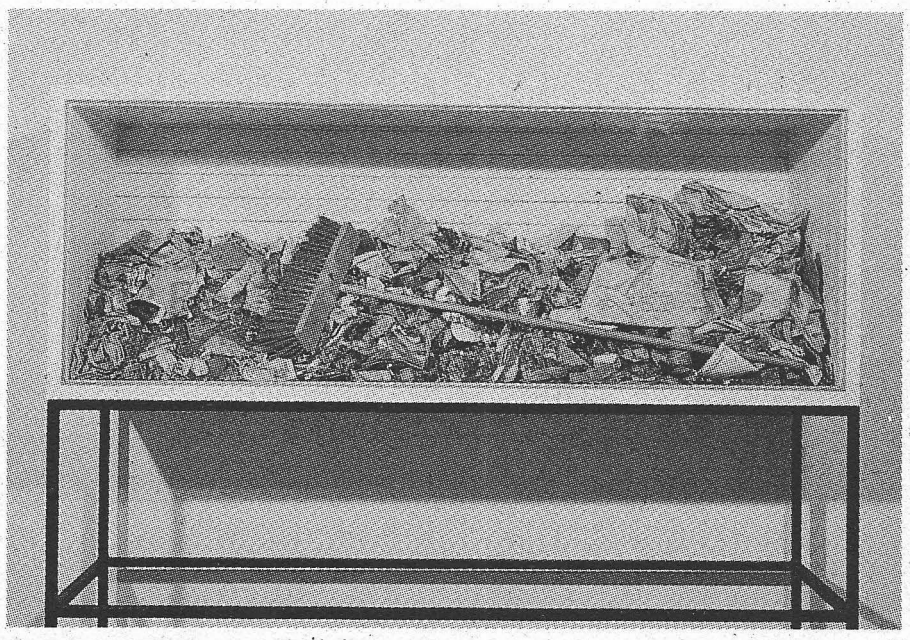

Süpürüp Atma, 1972, gösteri heykeli

getirerek doldurmak ister. Beuys'u önceleyen sanat görüşleri ona bu olanağı verecek bir miras bırakmışlardır. O, bu mirasa sahip çıkar. Yöneldiği mirasın önerdiği, bir tür kopuş, bir karşı çıkmadır. Mirasın kullanılabilir duruma gelmesi buna bağlıdır. Bu yönüyle, o, kopma önerisini, yaşamın dışına itilmiş sanatı, yeniden kurarak, yaşamın en verimli bilgi biçimlerinden biri durumuna getirmek olarak değerlendirir. Sanatın kaybettiği şeyin ne olduğu sorusu bu değerlendirme ile yanıtlanır. Sanatın en uzak geçmişinde, yaşam içerisinde bir bilgi biçimi olarak sahip olduğu etkin yeridir kaybedilen. Beuys'un kaybedileni yeniden kazanmak için tuttuğu yol tartışmaya açıktır. Ancak o, kaybedilenin ne olduğunu görerek üzerinde çalışılacak geniş bir alan yaratmıştır.

Kaybedilenin, yeni zamanın gereksinimlerini giderecek özelliklerle donatılarak yeniden kazanılması tek başına sanatçının altından kalkabileceğinden daha büyük bir yüktür. Ağırlığın öbür ucundan tutması gerekenler de sanat ürününü tüketecek olanlardır. Buna bir tür sorumluluk paylaşımı denilebilir. Sarkis[8] bir sanatçı olarak sorumluluğunu yerine getirmeye çalışanlardan. İlk kez Beuys sergisi gördüğünde edindiği izlenimleri şöyle aktarıyor Sarkis :

"İlk kez Beuys'un sergisini gördüm. İlk intibalarım şunlar oldu : Sergi daha hazır değil! Yoksa açılış(!) bu akşam, yarın veya öbür gün mü? Sonra serginin afişini gördüm. Sergi başlayalı iki hafta geçmiş. Neydi manzara? Vitrinler, vitrinlerin içinde ve dışındaki objeler – duvarda asılı desenler ve suluboyalar, duvarın dibinde bekleyen desenler ve suluboyalar – bir sürü çuha yığını, üstleri kalın levhalarla örtülü bir duvarda koskoca bir çuha, yere kadar, yere dokunan kısmı margarinlerle doldurulmuş – yanında aynı boy aynı biçimde ayrı malzemeden (kauçuktan) bir 'şey', yere değen kısmı şişirilmiş, şişirme aleti yanında duruyor – önlerinde 2-3 tane otomobil akümülatörü – üstleri jelatinle örtülü – yerde bir telefon, yanında bir toprak yığını – duvara dönük bir televizyon, televizyon ekranı çuha ile kaplanmış, duvarda o çuhanın aksi yine çuhadan – televizyonun sesi

duyuluyor (çok uzaktan gelir gibi), eski mi yeni mi belli değil – balmumundan şekiller – şişeler – kutular – paslı demirler – kâğıt parçaları – yazılar – defterler – İNANILMAZ BİR SESSİZLİK! Zaman durmuş gibi – hani bir sabah uyanırsın, yüzünü yıkarsın, giyinirsin, kahveni pişirirsin, radyonu veya televizyonunu açarsın, tahta masana tereyağını, balını getirirsin, tahta iskemleni çektiğinde ekmeğinin olmadığını farkedersin, paltonu giyip ekmekçiye gidersin... Bir boşluk – o kişi geri dönmemiştir, televizyon/radyo sesi açık kalmıştır, kahve soğumuştur, çoktan, masanın üstü toz tutmuştur, paltosunu aldığı, dolabın kapısı açık kalmıştır – içinde bir sürü şey... HEPSİ BİR BEKLEMEYE GİRMİŞTİR – bu bekleyiş bir bayram havasına sürüklemez kişiyi – acı vardır – ŞİDDETLE GERİYE (SAVAŞA, ACI ANILARA?) GİDER, ŞİDDETLE BUGÜNE GELİR - bugün dün gibi hastadır – bugünü iyileştirmek lazımdır!"[9]

Beuys'un ürünlerinin tüketimi zordur. Bir nesneler topluluğu olarak görünen her ürün tüketimde çeşitliliğin önünü açar. Bunun anlamı, sanatçının ürünü yapma amacına bağlı olarak bir araya gelen nesnelerin bu amacın *dışında* tüketiciler tarafından yeniden ilişkilendirilmesidir. Ürünün yapılış amacıyla belirlenen anlam alanı, tüketici tarafından kayganlaştırılır böylece. Hem ürünü oluşturan nesnelerin kendi aralarındaki ilişkinin kayganlaşması, hem de bir nesne olarak ürünün yerleştiği alanın kayganlaşması Beuys'un ürünleriyle girişilen ilişkide karşılaşılma olasılığı yüksek bir durumdur. Tüketici, ürünü önce sanatçının yerleştiği anlam alanı içinde kavramalı, oradan kendi deneyimleriyle, başka alanlara doğru genişletmelidir ürünün alanını. Böylece, ürünün tüketilmesi, söylenenin anlanması değil, anlamın (ürünün) kendini yeniden üretmesi durumuna gelir. Tüketicinin, sanatçının amacıyla buluşması, *bir tür yeniden üretim* ola-

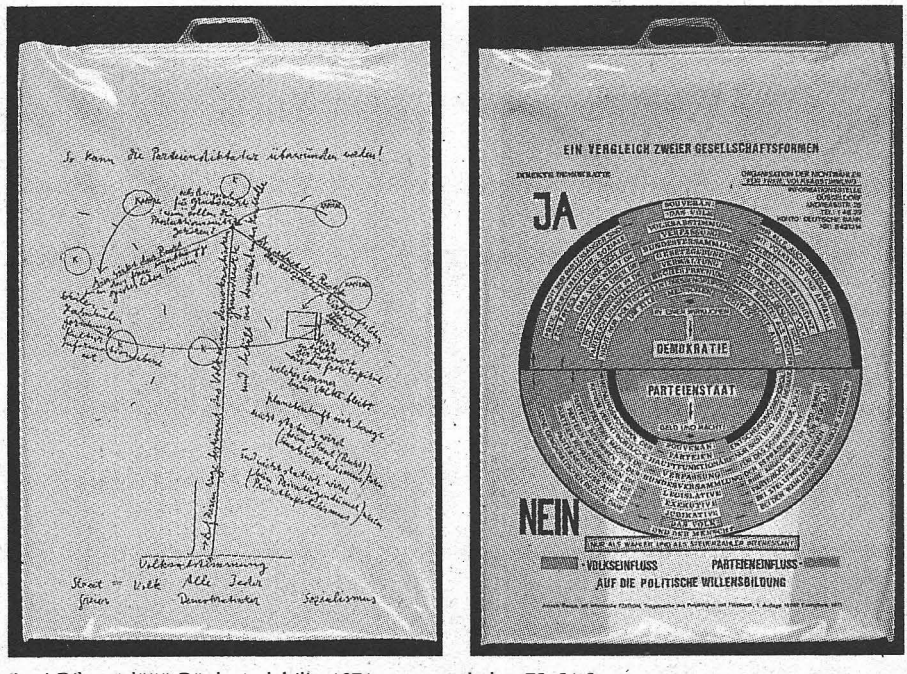

Parti Diktatörlüğü Böyle Aşılabilir, 1971, poşet torbalar, 75x51.5 cm

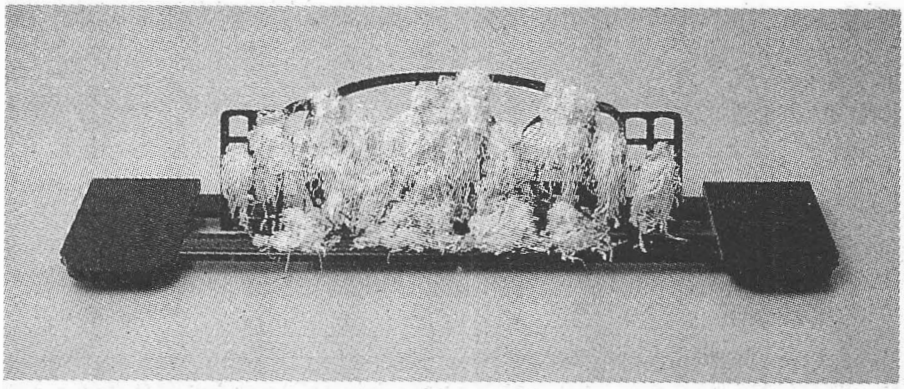

Lahana Turşusu Notası, 1969, 29x140x131 cm

rak tüketim 'in belirleyici bir parçasıdır. Bu parça olmadıkça Beuys'un ürünleri tüketiciden belli bir uzaklıkta kalacaktır. Bu *uzaklık,* ürünün *açıklıkla görülmesine* engel olur. Beuys'un ürünlerinde amacı yakalamak, onları görebilecek bir uzaklığa gelmek için, nesnelerin, yaşam içindeki kimliklerini ürün içinde yitirip yitirmediklerine bakmalıdır. Bunun için, nesnelerin özel yaşantıyla, bir anlamda öznellikle belirlenen bilgilerinin dışına çıkılmalıdır. Bu bilgi biçiminin dışı, tüm nesneler dünyasının içidir : Beuys, nesnelerin bu dünyadaki kimlikleriyle bilinmesini ister. Onun ürünleri, bu anlamda, farklı kimliklerin ortak bir kimlik oluşturmak için bir araya getirilmesidir. Tek tek nesnelerin kimlikleri, ürünün bütünsel kimliği içinde birbirlerini anlamlandırarak uzlaşırlar.

* * *

Beuys'un ürünleri, tek yanlı bir *dinleme*'den çok, karşılıklı *konuşma* önerir. Onun bir söz gibi kullandığı nesneler, yine sözlerle uyarılmayı beklerler; nesnelerin kendi aralarında yaptıkları konuşmaya katılmaktır bunun anlamı. Beuys, nesnelerle konuşma-

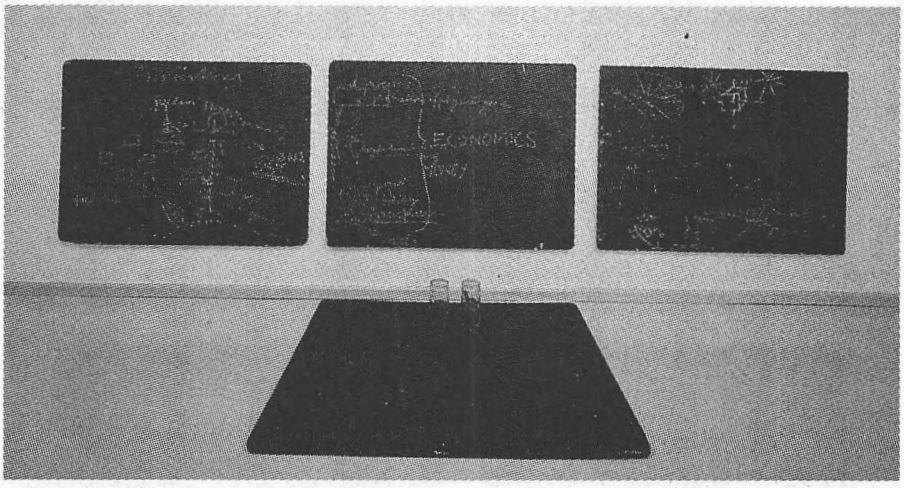

Yönlendirici Güçlerden : Gölge, 1975-77, 120x400x200 cm

nın/nesneleri konuşturmanın sanatçıların yaptığı özel bir uğraş olmaktan çıkarılması gerektiğini söyler. Sanatın tanımını genişleterek, her bireyin sahip olduğu yaratıcılığın etkin bir biçimde harekete geçirilmesini önerir : [10] "Her insan bir sanatçıdır."[11]

Yaşamı, insanı konuşmaya zorlar. Onun karşısında suskun olmak, bir anlamda, ona katılmamaktır; yaşamı başkalarının seslerine bırakmaktır. Yalnızca dinleyerek yaşanmaz. Beuys'un istediği, sessizliğin/tekseliliğin yerini sese/çokseliliğe bırakması, bırakmak zorunda kalmasıdır. Beuys'un ürünleri, sessizlikten sese giden bir geçit gibi durur insanların önünde.

* * *

Beuys, ürünlerine ve sanat anlayışına ilişkin oldukça kapsamlı açıklamalar yapan bir sanatçıdır. Söyledikleri, ürünlerinin etkin bir parçası gibidir, onların üzerine eklenmiş gibi durmaz. Sözü, yaptıklarıyla yapmak istedikleri arasındaki boşluğu doldurmak için kullandığı zamanlarda da ürünlerinin içinde kalmaya çalışarak insanların düşünme sınırlarını açmaya çalışır.

Beuys üzerine konuşmak ürünleri karşısında sessiz kalmak kadar zordur. Bir ürünle tüketicisini buluşturan şeylerden biri onların arasındaki geçitlerdir. Bu yazı, küçük bir geçit oluşturmayı amaçlıyor. ❑

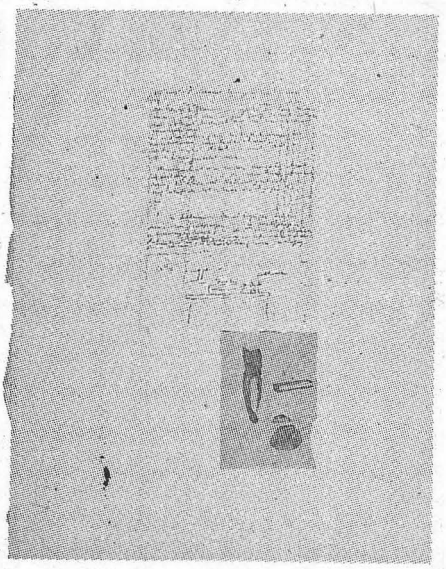

İsimsiz (Bir Nesneyle Olasılık Unsurları Çevresinde), 1957

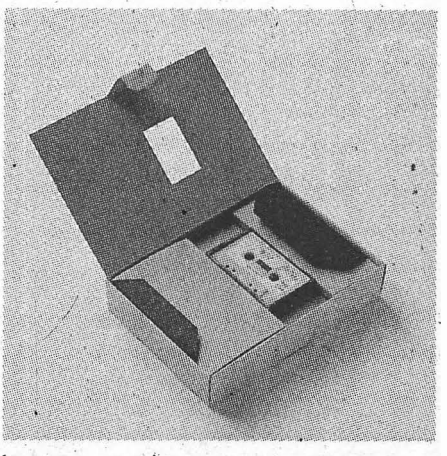

60. Doğumgünü İçin Kitap-Nesne, 1981

(1) Joseph Conrad, *Karanlığın Yüreği*, Çeviren : Sinan Fişek, s. 8, İletişim Yayınları, İstanbul 1994.

(2) *Beuys Etkinlikleri*, s. 39, Plastik Sanatlar Derneği Yayın Dizisi, İstanbul 1992

(3) a.g.y, s. 52.

(4) Poul Freire, Brezilyalı eğitimci.

(5) Joel Spring, *Özgür Eğitim*, s. 48, çev: Ayşen Ekmekçi, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1991.

(6) *Beuys Etkinlikleri*, s. 51

(7) a.g.y, s. 50.

(8) Sarkis (Sarkis Zabunyan) : 1938'de İstanbul'da doğdu. 1959'da Güzel Sanatlar Akademisi'ni bitirdi. 1964'de Paris'e yerlesti. çalışmalarını o tarihten bu yana çeşitli ülkelerde katıldığı etkinliklerle sürdürüyor.

(9) Plastik Sanatlar Derneği'nin Beuys Etkinlikleri nedeniyle yayımladığı kitabın Sarkis'in anlattıklarıyla oluşturulan eki, İstanbul 1992.

(10) *Beuys Etkinlikleri*, s. 42.

(11) a.g.y, s. 50.

SİSTEM ULUS-DEVLETTEN NE İSTİYOR?

Vakur Kayador

"Yeni dünya düzeni..." diye konuya girmek ve postmodern bir söylemle Aydınlanma geleneğinden başlayarak bilimsellik içeren kavramları hafife almak, mevcut iktisadi ve siyasi dünya düzenine muhalif özellikler taşıyan her şeyi "özellikle çoktan cenazesinin kaldırıldığını söylemekten haz duydukları, sosyalizmi" yerden yere vurmak, bugünlerde birileri için adeta varlık nedeni haline geldi. Sözgelimi Foucault, insanın yaşadığı dünyayı akılla algılamasının mümkün olmadığını söyleyerek, bütün irrasyonel akımlara, köktendinci eğilimlere yeşil ışık yakabiliyor... Aydınlanmanin ve modernizmin yarattığı iyimserliğin 1968 kuşağı yıkımıyla tam bir yenilgiye uğradığı "hele hele Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle" her şeyin bittiği; bu nedenle ilerici mücadelenin gereksizliği gibi düşünceler pek beğeniliyor... Yine postmodern bir mantık silsilesi sonucu sosyalizmle-faşizmi, Stalin'le Hitler'i eşdeğer görenler neredeyse el üstünde tutuluyor... Bu yaklaşımların bir uzantısı da; artık ulus-devletlerin sonuna gelindiği, globalleşen dünyada dini toplumların, mezheplerin, etnik grupların demokratikleşmenin temel birimleri olduğu şeklinde... Michael Saudel, Alvin ve Heide Toffler, Arthur Schlesineer ve daha başka düşünürler ulus-devlet sonrasına ilişkin kehanetlerde bulunurlarken; ulus kavramının günümüz gerçeklerini yansıtmaktan uzak kaldığını ve uygarlıklar arası çatışmaların öne çıktığını belirtiyorlar. Özellikle uygarlıklar çatışmasını vurgulayan Samuel Huntington gibileri global birliklere çok sıcak yaklaşırken, mevcut sistemi ve onun beklentilerini incelikle savunuyorlar... Buna bağlı olarak, sınıf gerçeğinin ulus kimliğinin bile ötesinde bir çözümsüzlük kaynağı olduğu; "hem de hâlâ ilericiliği kimseciklere bırakmayan" bazı eski Marksistler tarafından sürekli yineleniyor. Konuyu kavramlar bazında irdeleyebilmek için önce yeni dünya düzenini ve geleceğe yönelik beklentilerini irdelemek, ardından ulus kavramı ile sistemin "ne alıp veremediği"ni sorgulamakta yarar var.

Daha 15. ve 16. yüzyıllardan başlayarak insanlık tarihinde her alanda merkez konumuna yükselen Batı, Sovyetler Birliği'nde 1990'ların başında yaşanan olağanüstü dönüşüm sonucu "şimdilik" mutlak üstünlüğünü ortaya koymuş görünüyor. Bu görüntüyle birlikte dünya, yeni oluşumlara hazırlanıyor. ABD ve Avrupa sermayesi, çok uluslu şirketlerinin öncülüğünde büyük ölçekli bütünleşmelere gidiyor. 1990 öncesi, bu bütünleşmeler yalnız gelişmiş ülkelere kapılarını açacak görüntüsü verirken, bugün bu bütünlükler

içinde zenginlerin ve yoksulların birlikte bulunacakları anlaşılıyor. Amerika kıtasında ABD ve Kanada gibi iki dev ülkenin yanısıra Latin Amerika'nın yoksulları da "Meksika'dan başlayarak" NAFTA'da yerlerini alıyorlar. Avrupa'da AB ise Doğu Avrupa, Ortadoğu ve hatta birtakım Kuzey Afrika ülkelerini, daha düşük statülerle de olsa kabul edeceğe benziyor. Bu arada John Lukach gibi iflah olmaz faşistler Rusya Cumhuriyetlerinin Batı uygarlığının Asya'ya uzanan kolu olabileceğini düşünüyorlar. Ancak bugün üç parça halindeki Rusya Cumhuriyetleri ise, güneydeki bütün bağlaşıklarını mutlak bir biçimde sahiplenirken, eski Yugoslavya'da yaşanan karmaşadan da pay çıkararak Ortodoks hançerini Akdeniz'e saplama hesapları yapıyor. Rusya Cumhuriyetlerinin bugünkü konumlarıyla çok karmaşık Yugoslavya pastasından ne koparacağı pek kestirilemiyor ama kapitalist dünya talanına katılmak için alesta bekledikleri açıkça belli oluyor. Kısacası Rusya Cumhuriyetleri ve bağlaşıkları XXI. yüzyılın bir başka büyük bütünleşmenin sahibi olacaklarını adeta haykırıyorlar. Bu arada Doğu Avrupa ülkelerini Batı'ya kaptırmış olmaları "ya da şu anki fotoğrafın böyle bir görüntü vermesi" yaşadıkları hengâmenin bedeli gibi görünüyor... Batı'da daha uzun bir zaman dilimi içinde NAFTA-AB bütünleşmesi yüksek sesle düşünülürken, Almanya'nın yeni dünyadaki ve Avrupa'daki rolünün ne olacağına ilişkin sorular pek çok kaygıyı da beraberinde getiriyor; Yugoslavya'da ve Ortadoğu'daki atak görüntüsü, Avrupa liderliği ile yetinmeyip bir dünya devi olmaya sıvandığı düşüncelerini uyandırıyor... Uzakdoğu'da Çin, Japonya ve Pasifik kaplanlarının APEC bünyesinde bütünleşme olasılıkları değerlendirilirken, Çin'in artan nükleer gücünün Uzakdoğu'da ne tür yeni dengeler yaratabileceği "ciddi kuşkularla birlikte" sorgulanıyor; Uzakdoğu'da bağımsız bir güç olup olamayacağı, bunun da ötesinde bütün Uzakdoğu'nun başat gücü haline gelip gelemeyeceği tartışılıyor... Onun hemen yanı başındaki tezatlar ülkesi Hindistan'ın yeni dünyada hangi rolü üstlenebileceği, çapının ne olacağı ilgiyle izleniyor.

Şimdi bu bağlamda ulus kavramına ve alt düzeyde birliklere sistemin nasıl yaklaştığını "en genel biçimiyle ve bütünlüklü olarak" değerlendirmeye çalışabiliriz. Öncelikle ulus kavramının Batı'nın her alanda merkez olmaya başlayıp tarihin öznesi haline gelmesi sonucu ortaya çıktığını belirtmek gerekiyor. Çok çeşitli tarihsel nedenler ve dinamikler sonucu, insan düşüncesinin önündeki engelleri kaldıran ve her alanda büyük atılımlar gerçekleştiren Batı, bu gelişimini sonraki yüzyıllarda da sürdürmüş, dünyanın bütün bölgelerini hem ucuz hammadde deposu, hem de pazar konumuna getirmeyi başarmıştı. Asya, Afrika ve eski Amerika toplumlarının bir türlü oluşturamadıkları dinamik ve yaratıcı burjuvazi, bu sürecin başlatıcısı ve mimarıydı. Bu sınıf feodal üretim ilişkileri içinde ortaya çıkıp, temel işlevi olan ticareti en geniş coğrafyada en özgür biçimiyle yapabilmek amacıyla önce Monarşilerle işbirliğini gerçekleştirerek feodaliteyi tasfiye etmiş, ardından da 18. yüzyıl sonunda halk kitlelerinin desteğiyle eski ortağının defterini dürmüştü. İşte uluslaşma süreci burjuvazinin bu uzun soluklu ve kararlı iktidar yürüyüşünün doğal sonucu ortaya çıkan bir gelişmeydi.

Ulus kavramının temel taşı olan siyasal bütünlük ise gerçekte iktisadi bütünlüğün hukuki güvencesinden başka bir şey değildi. Kuşkusuz etnik köken ulusun oluşum aşamasında ciddiye alınması gereken etmenlerden biriydi. Ancak iktisadi nedenlerin ulusun inşasında etnik topluluk kavramından mutlak biçimde daha önemli ve belirleyici olduğunun altını çizerek belirtmek gerekiyor. Etnik topluluklar iktisadi nedenlerle bütünleşmelerin ya da ayrılık-

ların gerekçesi olarak kullanılan kavramlardı. Örneğin ırkçı ulus anlayışının mimarı Gabineau eline mezroyu alıp kemik boyunu, kalınlığını, kafatasının yarıçapını ölçen, buna göre ırkları, belirleyen ve ırk temellerine dayalı bir ulus kavramı oluşturmuştu. Hitler'in saldırgan ulusalcı politikalarının kökeninde yer alan; üstün ırk, taklitçi ırk, aşağı ırk tasnifi de bu yaklaşımın ürünüydü. Ama madalyonun öbür yüzünde yadsınamaz iktisadi nedenler vardı ve faşizmin eli kanlı kimliğini bu nedenler daha iyi açıklıyordu. Dünyanın paylaşım sürecinde pazarların büyük çoğunluğunu İngilizler ve Fransızlara kaptıran Almanya ve İtalya büyük iktisadi sıkıntılar yaşamışlardı. Çok çeşitli nedenlerden dolayı feodaliteyi çözmekte geciken ve ulus birliğini rötarlı olarak kuran bu toplumlar üretebiliyor ama ürünlerine pazar bulamıyorlardı; pazarları kapmış olanların da ellerinden bırakmaları ya da paylaşmaları için neden yoktu. Bu durum ortak ümmet kültürleri Hıristiyanlık olan, Arian ırktan geldiklerini öne süren Batı uygarlığının kurucularını "bedelini bütün insanlığın ödeyeceği" en kanlı hesaplaşmalara götürecekti. İşte bu tür radikal ulusalcılık anlayışının kökeninde bile mutlak biçimde iktisadi etmenler bulunuyordu. Ulus kavramını daha farklı temellere oturtan ve Atatürk'e de esin kaynağı olan Renan; tarih, kültür, dil, ülkü ve coğrafya birliklerini ulusun önkoşulları olarak görmekteydi. Mehmet Ali Kılıçbay ise *Cumhuriyet Ya da Birey Olmak* adlı kitabında ulus kavramının eninde sonunda "ülke ve iktisadi bütünlük" paydalarına indirgeneceğini belirtiyor. Gerçekten de bugün Belçika ve İsviçre gibi ülkelerde değişik dilleri konuşan ve değişik etnik kökenlerden gelen insanlar hukuki çerçevesi belirlenmiş ve sınırları çizilmiş bir coğrafyada Belçikalı ya da İsviçreli olmanın sağladığı pratik faydalardan dolayı kendilerini o ulusların bireyleri olarak görüyor, etnik kimliklerini ön plana çıkararak ulus birliğini zedeleyecek arayışlara yönelmiyorlar... Hemen hemen bütün dünya insanlarının bir araya gelerek oluşturduğu Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayanlar, kendi etnik kökenlerine ilişkin kültürel değerlere özel kurumları aracılığıyla sahip çıkarak ya da bir bölümü artık bu konuyla hiç ilgilenmeyerek ABD vatandaşı olarak varlıklarını sürdürüyorlar. Barış yandaşlarından çevrecilere, alternatif yaşam sahiplerinden, "özellikle eşcinsellerden" özürlülere ve muhalif siyasal düşünce topluluklarına kadar bütün farklı anlayışlar, sorunlarına sistem içinde ve ABD yurttaşı olarak çözüm aramayı tercih ediyorlar. Ancak ABD'nin geri kalmış ülkelerden aktardığı kâr payı, ülkede eşit dağıtılmadığında, ülke kaynaklarından yararlanma konusunda toplumsal sınıflar arasındaki farklılıklar büyüdüğünde huzursuzluklar artıyor. Avrupa kökenli sarışın Amerikalı her zaman pastanın en büyük dilimini aldığı için zenciler ve İspanyol kökenliler rahatsızlıklarını çeşitli biçimlerde sergiliyorlar... İki Dünya Savaşı felaketinden bütün bu ülkelerden daha fazla etkilenen İtalya'da da, iktisadi bütünlüğün sağlam temellere oturmaması büyük sorunlara yol açmıştı. Önce ülke kaynaklarından yararlanmadıkları ve ihmal edildikleri gerekçesiyle Sicilyalılar ayrılma isteğinde bulunmuş; daha sonra konu kapsamlı biçimde araştırıldığında bu kez zengin Lombardiya, Sicilya'nın kendi sırtından geçindiğini öne sürerek ayrılmak için nedenler sıralamaya başlamıştı. Neredeyse bütünüyle aynı etnik kökenden gelen ve çok köklü bir tarihe sahip olan İtalyan ulusu bile, iktisadi istikrar eksikliğinden kaynaklanan sıkıntıları yaşamıştı. Ancak süreç içinde iktisadi sorunlarını çözümleyen ve dünyanın en gelişmiş yedi ülkesi arasında yerini alan İtalya'da bugün de "özellikle Lombardiya'da" ayrılıkçı var ama İtalya'nın parçalanması diye ciddi bir tehlike yok. O İtalya bugün kendi bütünlüğünden kaygı duymadan güçlü

Turgay Fişekçi

YENİ YIL

Zamandan uzak
Bir elma ağacıyım bu dünyada
Her yıl bir neden bulur çiçeklenirim
Kimi yıl kar sularıyla beslenir köklerim
Kimi erkenden dökülür içimdekiler

Başka ağaçlar olmayı da özlerim
Ilık iklimlerin nemli topraklarında yaşamayı
Melih Cevdet'in yazlık evinde
Masasının üzerinde unuttuğu saatim
Sabahattin Eyuboğlu'nun duvarında bir kilim

İçimde büyüyen hücre
Ülkemin üzüntüsüdür

Göğsümde şiirden bir uykusun
Gözlerin açıldığında başlar yeni bir hayat
Gerinir dünya, oturur kahvaltısına
Dersimiz Güzellik der
Homeros'tan başlayalım hayata
Geçmişe gittikçe yaklaşılır yarına
Göğsümde şiirden bir uyku
Kollarım, çiçekli dallar

---

bir ekonomiyle AB'nin etkili birimlerinden olma hazırlığı içinde. İlginçtir, bu sorunlar yaşanırken Lombardiyalı ve Sicilyalı şovenistler ayrılık çığlıkları attıklarında, İtalya'da ülkelerinin bütünlüğünü savunmak görevini üstlenenlerden birileri de "bir yerdekilerin aksine" İtalyan solcularıydı.

Kendi ulusal devletlerinin kurulma aşamasında, "Nasıl birleşebilirim?..." sorusunun cevabını arayan Avrupalı karşısında, yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde Balkanlar'da, Ortadoğu'da, Kuzey Afrika'da, Orta ve Uzak Asya'da "Nasıl parçalanabilirim?..." sorusuna yanıt aranmıştı. Çok daha önceden atomize edilen Latin Amerika'nın durumu ise daha da ilginç. Üzerinde onlarca devlet ve devletçik bulunan, yüz milyonlarca insanın yaşadığı bu coğrafyada "artık ölmek üzere olan yerel dillerin dışında" sadece İspanyolca ve Portekizce konuşuluyor ve de bu kıtanın insanları "ABD'nin ekonomik reçeteleriyle sürekli – kurtulma programları – yapıyorlar". "Geri kalmış/bıraktırılmış ülkelerdeki bu durum, tarihsel akışın doğal sonucu mudur, sistemin egemenlerinin dayatması mıdır?" biçiminde bir soruya sanırım başka sorularla yanıt aramak gerekir. "Yeniçağla birlikte dünyada merkez konumuna gelen ve her konuda

belirleyici olan Batı'nın bu gelişim sürecinde pay sahibi olmaması düşünülebilir mi?...", "Tarihi yapan, tarihin öznesi olan toplumlar için tarih sürekli bir değişim, güçlenme ve hükmetme süreçleri iken, tarihin nesnesi konumundaki edilgin toplumlar için kahredici bir yinelenme ve gelişememe öyküsü değil midir?.."

Bugün iktisadi çıkarları gereği kaynaklarını ve sermayelerini ortak kullanmak isteyen toplumlar, aynı bütünlük içinde birlikte yaşayacakları geri kalmış ülkelere kendi refah paylarından bir şey aktarmayı "kuşkusuz" düşünmüyorlar. Tam tersine bu ülkelerin iktisadi güçsüzlüklerini pekiştirmek, dünya ölçeğindeki karar mekanizmalarından uzak tutmak için geleneksel politikalarını değişik biçimlerde sergiliyorlar. Sözgelimi birtakım senaryolarla Ortadoğu'da yeni haritalar çizmek için Körfez Savaşları çıkarabiliyorlar. Bu bölgede bütün halkları birbirine düşürecek biçimde her şeyiyle sisteme bağlı; limansız, sanayisiz, teknolojisiz bir uydu devlet yaratma çabalarına girebiliyorlar. Doğal kaynaklarına el koymak amacıyla Somali gibi perişan bir ülkeye çok uluslu askeri birliklerle müdahalede bulunabiliyorlar. Birçok ülkeyi, doğal kaynaklarına el koymak amacıyla, önce borçlandırıp sonra kredi puanlarını düşürerek baskı altına alma politikaları uygulayabiliyorlar.

Ulus-devlet gerçeğinin yaşanmakta olduğu günümüzde ekonomi biliminin en temel kurallarını yerine getirebilen, yani nitelikli üretimde bulunup ürünlerini pazarlayan toplumlarla, bu en temel kuralları yerine getiremeyen "daha doğrusu yerine getirmesi ve kalkınması engellenen" toplumlar arasındaki sömürü ilişkisi değişmeksizin devam ediyor. Ayrıca görünen o ki, şimdiden hazırlığı yapılan ulus-ötesi birliklerde de bu dengeler hiç değişmeyecek. Örneğin dünyada en kaliteli çeliği üreten, ayrıca nüfus dengesinden insan kalitesine kadar her alanda ekonomi biliminin gerektirdiği olumlu koşullara sahip olan İsveç insanları bugünkü çok yüksek yaşam standartlarını bu birliklerde de sürdürecekler. Buna karşılık XV. ve XVI. yüzyıllardaki yanlış iktisat politikalarıyla kapitalistleşmek yerine altın, gümüş peşine takılan, feodalizmi çözmekte çok zorlanan ve bunların bedelini günümüzde ikinci sınıf ekonomileriyle ve halletmekte zorlandıkları etnik sorunlarıyla ödeyen İspanyollar "elbette ki" yarın o bütünlüklerde İsveç insanlarının standartlarına ulaşamayacaklar.

Günümüzde ulus-devleti her türlü kötülüğün anası olarak gören, gerçek demokrasilerin ancak cemaat kimliklerinin geliştirilmesiyle sağlanacağını savunanlar, ayrıca sınıf kavramının da aşınmış bir kavram olduğunu özellikle belirtiyorlar. Ulus bütünlüğünün sistemi rahatsız etmesinin nedenlerini anlamak pek zor değil. Gerçek anlamda uluslaşma, belli bir coğrafyada yaşayan insan topluluğunun iktisadi çıkarlarını öncelikle savunmak anlamını taşıyacağı ve de sistem içinde çevre konumunu zorlama eğilimi gösterebileceği için önemli sorunlar yaratabilecek bir potansiyele sahiptir. Merkez ülkeler, çevre ülkeleri işbirlikçi, güdümlü yönetimler aracılığıyla diledikleri gibi çekip çevirebilmelerine karşın, ulusal yönetimlerin kimi zaman baş ağrısı yarattıkları gerçeğini dikkatle değerlendirmek gerekir. Kemal'in Türkiye'si Sukarno'nun Endonezya'sı, Nasır'ın Mısır'ı, farklı bir sosyalizmin uygulayıcısı olan Tito'nun Yugoslavya'sı dünün dünyasında bağımsızlıkçı politikaları nedeniyle sistem tarafından hiç de sıcak karşılanmıyorlardı. "Ulusal kalkınmacı politikalar, son gözlemde kapitalist sistemin altyapısını oluşturmaktan başka işe yaramaz" diyen Wallerstein gibiler gerçekçi bir durum saptaması mı yapıyorlar, yoksa ulusal kalkınmacı modellerin iyi-kötü başardığı işleri unutturmaya mı çalışı-

Suat Vardal

İYİ KORUNURSA

eşyalar
aşklardan, dostluklardan
daha uzun ömürlü

şu yazdığım kalem
adımı üzerine kazıtmış birisi
iyi korunursa binlerce yıl durabilir

sakın biri çıkıp
iyi korunursa, aşklar da dostluklar da
binlerce yıl durabilir demesin

---

yorlar? Örneğin Kemal'in Türkiye'sinin her şeyiyle tükenmiş bir imparatorluğun enkazından ve kapitülasyon artıklarından gırtlağına kadar batmış dış borçlara kadar her şeyiyle tükenmiş bir ekonomiden temel endüstrilerini kurma çabalarına girmiş bir ülke yaratmayı çok mu basit görüyorlar? Gerçi bunun da açıklaması var tabii; "gelecek yabancı sermayeye zemin hazırlıyordu" dendi mi bu çabalar da kendilerince anlamlandırılmış(!) olabiliyor. Peki öyleyse neden 1950'de Türkiye sisteminin sunduğu demokrasiye zorlanarak adı demokrat olan partiye teslim edilmiştir? Müdahale edilmeseydi Kemal'in partisi zaten misyonunu tamamlayıp ülkeyi "nasıl olsa" sisteme teslim etmeyecek miydi? (Burada 1950 seçimlerine gidilirken "adil ve demokratik" bir seçim sistemi için ABD'nin baskılarının incelenmesinde yarar var. Ayrıca 1946-1950 arası CHP yönetiminin Kemal'ci politikalara ne kadar sahip çıktığı tartışılır durumdadır. Ama Batı yine de bu iktidar değişikliğini o günkü koşullarda gerekli görmüştü). Ayrıca yine Kemal'in partisinin "kendisini ilgilendirmediği için" dünyanın en kanlı savaşına katılmaması, sistemin efendilerinin sözünü dinlememesi olacak şey miydi?

Son çeyrek yüzyılda geri kalmışlıktan kurtulup dünya pazarlarında varlıklarını hissettiren Pasifik kaplanları başarılarını büyük ölçüde iktisadi alandaki etkili politikalarına ve çok güçlü ulusal bilinçlerine borçluydular. Devletin iktisadi yatırımlara doğrudan müdahale etmesi, yabancı sermayenin ülke yönetimlerinin denetiminde değerlendirilmesi bu ülkelerin kalkınmasının öncelikli nedenleriydi. Ancak ülke yönetimlerinin bu politikaları uygulayabilmelerinde temel faktör kuşkusuz Uzakdoğu'nun kendine özgü konjonktürüydü. ABD'nin 1965'ten 1972'ye kadar Vietnam bataklığında debelenmesi anlamsız değildi. Arkasında bütün bir Doğu Bloku'nun desteğini bulan Vietnam ABD'ni ülkesinden kovmakla yalnız bağımsızlığını kazanmakla kalmıyor, bu ülkenin bölgedeki siyasal nüfuzunu etkisiz kılıyordu. Bundan sonra ABD Pa-

sifik ülkeleriyle iktisadi ilişkilerini kendi istediği düzlemde sürdüremiyordu. Çekik gözlü Asyalı, ABD'linin sermayesini, mühendislik becerisini, işletmecilik bilgisini ülkesine getiriyor; ama onlardan nasıl yararlanacağına, yatırımların hangi alanlara yapılacağına devlet müdahalesiyle kendisi karar veriyordu. Montaj sanayii değil, gerçek sanayi tesisleri kurduğu için geri kalmışlık çemberini kırabiliyordu.

Günümüzde ise yoğun işbölümü ve katlanarak artan teknolojik gelişme süreçleri karşısında mavi yakalı işçiden sonra pek çok beyaz yakalı işçi de önemsizleşmeye başladığı için, gelişmiş ülkelerde de az gelişmiş ülkelerde de gelir dağılımı dengesizliği giderek artıyor. Gelişmiş ülkelerde bile bu durum sıkıntılar yaratırken, az gelişmiş ülkelerde sorun kontrolden çıkıp ülke yönetimlerini ciddi biçimde zorlayacak gibi görünüyor. O nedenle ulus kimliğini yıpratmak için, irrasyonel temellere dayalı alt birimleri canlandırmak ve kitlelerin dikkatlerini başka yöne çevirmek politikası, sistemin yeni demokrasi anlayışının temelini oluşturuyor.

Cemaatleri harekete geçirmek için aslında nedenler "daha doğrusu bahaneler" bulmak güç değil. Bu toplulukların modernleşmeyle zaten uzun süredir başları dertte. Tarım toplumu kültürlerinin endüstri toplumuyla (hatta giderek bilgi toplumuyla) uyum sağlamaları neredeyse olanaksız denecek kadar güç. Bu insanların giysilerini, mutfaklarını, ritüellerini, hatta yüz çizgilerini bile korumaları her geçen gün biraz daha zorlaşıyor. Geleneksel giysiler modern yaşam pratiğine uymuyor. Uzun sürede ve yoğun emekle hazırlanan "ama pek de sağlıklı olmayan" yemekleri yeni yaşam biçimleriyle bağdaşmıyor. Düğünleri, cenazeleri günlük yaşam koşulları içinde giderek değişiyor ve hayatın hızlı akışı karşısında "adeta" geçiştiriliyor. Mülkiyet ilişkilerinin en sağlam güvencesi olan evlilikler, kent yaşamında başka ölçütlere bağlı hale geldiği için insanlar kendi etnik kökenlerinden insanlarla evlenmek zorunda kalmıyorlar. O zaman da örneğin Tatar delikanlısının çekik gözleri ile Kafkas kızının dayanılmaz güzellikteki yüz çizgileri birbirine karışabiliyor. Yani aslında cemaatlerin varlıklarını sürdürmelerinin bile nesnel olarak güçleştiği bir dönemde, umarsızlıktan kaynaklanan dayanışma isteği ve ihtiyacı bu insanları cemaat kimliklerine sarılmaya itiyor. Yani aslında bütünüyle sistemden ve iktisadi nedenlerden ortaya çıkan sorunlar, ayakları yere basan muhalefet odaklarına değil, duygusal temelleri güçlü olan ilgisiz kanallara yönlendiriliyor. Bu arada sisteme gerçek anlamda muhalefet etmesi gereken sosyalistlerin de bugün için kıblelerini yitirmeleri, geniş insan topluluklarını boşlukta bırakıyor. İşte durum böyleyken sistem zaten hazzetmediği ulus-devlet modelini dinsel-mezhepsel ve ırk kökenine dayalı alt birliklere ayrıştırmak için en uygun koşulları bulmuş oluyor.

Yaşadığımız dünyanın sancıları ve umarsız görüntüleri, yaşanan bütün sıkıntıların "tüm saklama çabalarına karşın" ekonomik kökenli olduğu gerçeğini değiştirmiyor. Cemaatlere dayalı kavga ortamları ile ulus kimliğini parçalayıp "eninde sonunda" mevcut sisteme hizmet edileceği gerçeği de ortada duruyor. Sistem, cemaatlere dayalı birlikleri demokrasi ambalajıyla yücelterek, insan topluluklarını çıkmaz sokaklara yöneltmekten başka bir şey yapmıyor.

Durum pek iç açıcı görünmüyor, ama umutlu olmak için hâlâ "sahici nedenler var." Ancak o ayrı bir incelemenin konusu olabilir. ❑

Elif

AYRILIK

I

En eski gece

Suda
bıçak
izi
ilk gözyaşı tarihimin...

Anlatamadıklarım

"renge
biçime
ışığa"
dökemediklerim
"uzaklaştıkça
yakın!"

bende çoğalan hüzün...

II

Ses'de
aydınlığında
günlerin
bahar eskisinde
dünkü
sokaklarda
yorgun
deniz kıyılarında
bulurum seni,...

"Otların, baharatların
büyüsünde
masalların
sonsuz haritasında
kucaklaşırız..."

Artık
aykırı günlerde
aynı düşlerde
yaşadığım...

6 Nisan 1995, NY

MUCİZELERLE YAŞIYORUZ YA DA ÖZGÜN BİR TÜRK EDEBİYATI VAR

Şavkar Altınel

Demir Özlü'nün *Adam Sanat*'ın Aralık sayısındaki, "Özgün Bir Türk Edebiyatı Var mı?" başlıklı yazısını ilgiyle ve Özlü'nün dediklerinin birçoğuna katılarak okudum. Ne var ki, ben bu konuda onun kadar karamsar değilim. Bence, özgün bir Türk edebiyatı gerçekten de var.

Özlü, Türk edebiyatının değişik dönemlerde değişik etkiler altına girerek hem özgünlüğünü yitirdiğini, hem de sonunda bir bütünlüğü olmayan bir "kopukluklar tarihi" sergilediğini ileri sürüyor. Oysa bir edebiyatın bir yanıyla etki altında, ya da düpedüz taklit olması, bir yanıyla da özgün olmasını engellemez. Roman bir tür olarak İngiltere'de ortaya çıkmış olabilir, ama bu, Fransız romanıyla Rus romanının kendilerine özgü "ulusal" özelliklere sahip olduklarının gerçeğini değiştirmez.

Zaten hiçbir edebiyat bütünüyle özgünlükten yoksun olamaz. Bir edebiyat belli bir dilde üretilir ve her zaman bu dilin yapısına, deyimlerine, tamlamalarına ve onu kullananlara tanıdığı olanaklara sinmiş bir duyarlık vardır. Bir dilde yazan kişi o dile bağlı edebiyatın geleneksel konu, tutum ve yaklaşımlarından bilinçli olarak uzak durmaya çalışsa bile, sonunda duyarlık düzeyinde bu edebiyatın bir parçası olur. Bana kalırsa, bu durumun Türk dili ve Türk edebiyatı için de söz konusu olduğu açık :

Çıktım yücesine, seyran eyledim :
Gördüm ak kuğulu göller perişan;
Bir firkat geldi de durdum ağladım :
Öpüp kokladığım güller perişan.

* * *

Hicran, gün ortasında öten bir horoz gibi,
Seslendi pek vakitsiz... İçim yandı ansızın.

* * *

Ah, şimdi hâtıralar mahallesinde
Misakımilli sokağı No. 37.
Orası bütün evler, bütün ömür içinde,
Mesut olduğumuz evdi.

ve

Çünkü bir bir yıkılmakta açsanız radyoları
Sokaklar, köpekler, tanrının bütün eşyaları

gibi dizeler değişik dönemlerde değişik şairler tarafından değişik üsluplarla ve değişik konularda yazılmış olsalar da, hepsinde de hemen göze çarpan, bir İngiliz, Fransız, Alman ya da Japon duyarlığı kadar kesin ve tipik bir Türk duyarlığı var. Fethi Naci'nin "milli duygumuz" dediği hüzün – ve başka öğeler – halk edebiyatımızdan günümüze kesintisiz bir biçimde uzanıyorlar.

Tabii bu çizdiğim tablonun fazla iyimser olduğunun ve bütün gerçeği yansıtmadığının bilincindeyim. Türk edebiyatının tarihi bir kopukluklar tarihi olmayabilir, ama bu tarihin (ya da geleneğin) içinde büyük kopmalar olduğu da kuşkusuz. Yukarıda Divan edebiyatından hiçbir örnek vermediğim farkedilmiştir. Bunun nedeni de bence Divan edebiyatının yüzyıllarca süren böyle büyük bir kopma olması. Ama hem halk edebiyatımızla, onun uzantısı olarak gördüğüm modern edebiyatımızı, hem de Divan edebiyatını kapsayacak bir gelenek kavramı üretmenin güçlüğü beni hiç rahatsız etmiyor, çünkü ben işin başından Divan edebiyatının önem ve değeri konusunda kuşkuluyum.

Gücünü ne Türkçe'den, ne de yaşayan başka herhangi bir dilden alan bu edebiyatın belli bir duyarlığı yansıtabilmesi pek olanaklı olmadığı gibi, bana kalırsa zaten böyle bir kaygısı da yok. Özlü, eski türkologların orientalist bir yaklaşımla divan edebiyatına büyük değer verdiklerini belirtiyor. Bu tabii doğru, ama unutulmaması gereken şey bu edebiyatın kendi kendisine yaklaşımının da bir anlamda "orientalist" olduğu. Başka bir deyişle, bu edebiyat kendi içinde doğal bir hayat süren, ama dışarıdan bakan (kötü niyetli, emperyalist, budala ya da yalnızca saf) kişiler tarafından tuhaf, egzotik ve esrarengiz gibi görülen ve gösterilen bir edebiyat değil, bizzat kendisi tuhaf, egzotik ve esrarengiz olmaya çalışan ve böyle olmayı edebi olmanın ölçüsü olarak değerlendiren bir edebiyat. Kendi payıma edebiyatın görevini kendi içinde tuhaf olmak değil de, *hayatlarımızın* ne kadar tuhaf ve esrarengiz olduğunu bize göstermek olarak gördüğüm için de, Divan edebiyatını (ve onun yüzyılımızdaki devamı olan İkinci Yeni'nin, ya da daha doğru bir deyimle İkinci Eski'nin, aşırı ucunu ve bugün yazan kimi şairlerin oluşturduğu Üçüncü Eski'yi) gerçek anlamda edebiyat olarak kabul edemiyorum. Hepimiz tabii Divan edebiyatından beş on güzel dize hatırlıyoruz, ama bu edebiyatın mirası bence bu kadar. Köklerinin Divan edebiyatında olduğuna inanan çağdaş sanatçılarımız arasında okunabilecek şeyler üretebilenler de bunu bu inançlarının aslında doğru olmamasına borçlular.

Divan edebiyatını bir büyük kopma olarak kabul edip parantez içine alırsak, halk edebiyatımızın "primitif" duyarlığını daha yüksek bir düzeyde yeniden kuran, bireyselleşmiş, "sofistike" edebiyatımızın ancak on dokuzuncu yüzyılın sonuyla yirminci yüzyılın başında ortaya çıktığını kabul etmemiz gerekir. Ama bence bu da önemli değil. Varsın gerçek Türk edebiyatı daha yüz yıl önce (hatta, bence o kadar ileri gitmek gereksizse de, Özlü'nün dediği gibi, 1940'larda, yani elli yıl önce) ortaya çıkmış olsun. İngiliz edebiyatı ve bir ölçüde Fransız edebiyatının dışında yüzyıllarca aynı çizgi üstünde yaratıcı kalmış kaç tane edebiyat var zaten? Goethe'den önce gerçek bir Alman edebiyatının, Puşkin'den önce de gerçek bir Rus edebiyatının olmaması nasıl bu edebiyatların değerinden bir şey eksiltmiyorsa, Türk edebiyatının da "gençliği" değerinden bir şey eksiltmez.

Mehmet Yaşın

GECE ELBİSESİ

Bir havai fişek olursun gece
siyahta parıldayan tonlarile simya
zaman her zaman tam üstüne göre
sana biçilen gece : Kara deri
fermuar, uçuşan fular.
Kimi zaman çizmeyle sokağa çıkar
gündüzleri bankada çalışan
kurt-adam : Evli, iki çocuk sahibi.
Her vaktin bir başka kıyafeti var
ve bağışlanmaz, saati geldiğinde
randevusuna gelmeyen kovulur yaşantıdan.
Anında yaşanabilen birşeydir hayat
ahir ömür geçeriken
geriye bir daha bir daha dönen olmaz.
Geceye döner gözlerin : Lacivert
ve kuyruklu-yıldızlar...
Şimşek çakar, yağmur yağar, gök açar
adı çağrıldığı zaman : Elma, der-
sen çıkar, gece-elbisesi dersen
veya çizgili pijamalar.

İstanbul, 1995

Ne yazık ki iş bununla kalmıyor. Türk edebiyatının kendine özgü bir duyarlığı bulunabilir ve bu duyarlık, bir büyük kopuşla onu izleyen birkaç küçük kopuş dışında, sürekli olabilir; ama gene de *olmayan* bir şey var. Özlü, yazısının birkaç yerinde "Hıristiyan öznelliği"nden söz ediyor. Batı geleneğindeki öznelliğin ne ölçüde Hıristiyanlıktan kaynaklandığını burada tartışmaya çalışacak değilim, ama Türk geleneğinde aynı biçim ve ölçüde bir öznelliğin olmadığı ve sorunun sonunda bu "yokluğun" çevresinde döndüğü bence açık. Yüzyıllardır bireyler olarak değil, bir *cemaat* olarak yaşıyor ve kültür hayatımızda da bir cemaat olarak bağlandığımız bir inancın (Müslümanlık, Marxism, post-modernism vb) "içaplarını" yerine getirmeye çalışıp bunlara uymayanları "kâfir olmuş" olarak değerlendiriyor ve dolayısıyla da o anki inançlarımız dışında bir şey göremediğimiz gibi, bu inançları da hakkıyla kavrayıp anlayamıyoruz. Hep şekilci ve kalıpçı olduğumuz için, kalıptan öze, harften ruha geçme süreci olan modernliği bile yalnızca birtakım kalıpların yerine başka birtakım kalıpların konulması olarak anlamış durumdayız. Kafalarımız her zaman en son modaya bütünüyle uygun ve tam da bu nedenle her zaman eski.

Oysa, yukarıda sözünü ettiğimiz bireysel ve sofistike edebiyatın hakkıyla üretilebilmesi (ve tüketilebilmesi) için gerekli olan en önemli önkoşul ve şekilci cemaat hayatını bırakıp bir şey olarak yaşayabilmek ve okuyup yazabilmektir. Husserl, felsefe yapmak isteyen herkesin ömründe hiç olmazsa bir kez Descartes gibi her şeyden kuşkulanması gerektiğini söylemişti. Ben daha da ileri gidip herhangi bir entelektüel yaratıcılığa soyunan herkesin her şeyin kendi bilinciyle başladığına inanan Descartes'çı bir birey olması gerektiğini söylerim. (Tabii bu son derece "modern" duyarlığın Descartes tarafından yaratıldığını değil, yalnızca formüle edildiğini söylemek istiyorum.) Yahya Kemal'in dediği gibi, eski kültürümüzün en büyük iki eksiği resim ve nesirdir[1] ve bunun nedeni de, bu iki sanatın gerektirdiği gibi, bireyler tarafından algılanan/algılanabilecek gerçek dünyayı *kayda geçirmek* yerine orta malı stilize bir dünya imajıyla yaşama alışkanlığında olmamızdır. Paradoks şu ki ancak Türk "cemaati"nden ayrılıp bireyselleşerek ve (kendi içine kapanıp bir iç sürgüne çıkan Divan edebiyatının tersine) bir tür *dış sürgüne* çıkarak gerçek Türk edebiyatını üretebiliriz ve çoğu zaman da bunu yapabilecek öznellik ve bireysellikten yoksunuz.

Bu alanda Türk edebiyatının üretilmeye başladığı tarih de sonunda bizim için bir handikap oluyor. Eğer gerçek Türk edebiyatı, benim inandığım gibi, ondokuzuncu yüzyılın sonuyla yirminci yüzyılın başında ortaya çıkmışsa, tam da Batı'da Descartes'çı dünya görüşünden kuşkulanılmaya ve yeniden bir tür biçimciliğe dönülmeye başlandığı dönemde ortaya çıkmıştır. "Modernizm" olarak adlandırdığımız sanat akımı gerçekte büyük ölçüde, kökleri Rönesans'ta olan modernliğe karşı bir tepki, yani bir tür post-modernizmdir ve bizim modernlikten uzak, kalıpçı tutumumuzla çakışan ve bunu onaylayan yanları vardır. Paris'ten bize oradaki "en son yenilikleri" değil de, bunlardan bir öncekileri getirmesine hâlâ zaman zaman hayıflandığımız Yahya Kemal de gerçek bir yenilikçi olduğu ve Batı'nın en son yeniliklerinin bir bakıma bizim eskiliklerimiz olduğunu bildiği için bunlara yüz vermemiştir.

Ama tabii, "Ben şimdiden hiçim," diyen Bektaşi gibi, Batı'nın beş yüz yılda vardığı yere bizim çok önceden ulaştığımızı söyleyip böbürlenemeyiz. Modern bir bilinç ve duyarlığın oluşturulduktan sonra sistematik olarak sorgulanarak yeniden dağıtılmasıyla, böyle bir şeyin işin başından oluşturulmaması aynı şey değildir. Bence, bir zamanlar orientalistler tarafından pek beğenilen Divan edebiyatımızın, ironik olarak, anti-orientalist post-modernistler tarafından, başka nedenlerle, göklere çıkarılması uzak değil; ama bu bizim bireyselliğe ve öznelliğe dayalı, köklü bir edebiyat ortaya çıkarmadığımız gerçeğini değiştirmez.

Evet, bence "sürekli bir duyarlık" anlamında bir edebiyat geleneğimiz var, ama "gelişmiş, sürekli bir öznellik" anlamında bir edebiyat geleneğimiz gerçekte pek yok. Sözünü ettiğim bireysel ve sofistike Türk edebiyatını yaratan şey de böyle bir gelenekten çok bir dizi yetenekli birey. Bir türlü toplumumuza ve kültürümüze tam olarak yayılamayan öznellik nadiren de olsa kendini gösteriyor. Yahya Kemal ya da (bugünün düşmanlıkları, çekememezlikleri ve dedikoduları bittikten sonra görüleceği gibi) Orhan Pamuk düzeyinde sanatçıların herhangi bir ülkede çıkması yeterince şaşırtıcı olurdu, ama Türkiye'de çıkması düpedüz mucizevi. Her alanda olduğu gibi, bu alanda da mucizelerle yaşıyoruz, ama işte *yaşıyoruz*. Mark Twain'in dediğini biraz değiştirirsek, "Ölümümüzle ilgili söylentiler abartılı." ❑

1. Bkz. "Resimsizlik ve Nesirsizlik", *Edebiyâta Dâir*'in içinde (İstanbul, 1990), ss. 69-73.

Hakan Savlı

UĞUR MUMCU İÇİN BİR REQUIEM

yokluğundan başka gülümseyenim yoktu yağmurun yuvasında uyandığımda

koruluğun ardında boş bir ev buldum

kumları
okşadım
ormanı

sevdim

göle girdim
balıkların
kalbinde
yaşadıklarım
bir çocuğun cebinde çekirdeklerim kaldı

bütün kelebeklerin
sahibi çocukmuşsun

bana bir
lale
soğanı verdin

işte güz geldi

o'nu düşürdüm

dedim ki **sevilmeye alışmamışın**
dedin ki ***bu bir ışık ülkesi***

karanlıkta oturdum
sahibimsin sen dedim

dedin ki ***bu boş ev***
aşk hikâyesi...

sonra günlerce seni düşündüm

ölüm
bir dağevine ulaşmak
tahtayı silmek
karla konuşmak
beslemek eskilerden
kalan kelebekleri

ılık bir ışık şimdi atarabalarında uyuyanlara yansıyor

ateşin başındakiler seni bekliyorlardı
geldiğinde doğrulup üstünü silkiyorlar

habercilerin

ıslıkları

vadilerde...

sessizlik olduk biz

uyuyanlar kumsalın incilerine

mercanlar acının saf mavisine

bir köpek

tozlu bir yoldan koşarak sahibine

ve uzun bir cennetin

ipekten kapıları rüzgârda birbirine

kavuşmak üzere

sazlığın ardında bir sandal
buldum

içinde taç
yaprakları
ve pırıltılar

arasında sen kumru ölüsü
sandalı ittim

arasın bulsun kalbim
hiç ağlamamanın
ilkokulunu

sürükleniyor kumru ölüsü

...sus...

gecenin içinde akıyor fısıltılar

kumrucuk
avucuma
kavuşmak üzere

portakal
ağacına
bir fener astım

derelerde sürüklenen kozalaklara
dedim ki *sudan mıydı kumrunun kalbi?*
dediler *yağmur demetlerinden*
doğar kuzucukların
bulduğu küçük dağpınarları

ama pınara konan
orman kelebekleri
dayanamaz
acıya

ölüm
geçmek acıyı acısızlığı
oturup küçük
dağ pınarına
suyla dertleşir gibi
durulayan bir yasla
avuçlarında
taç
yapraklarınla

benden başka hiç kimseler görmüyordu
koruluktaki
küçük beyaz elbiseli
kızların korosunu

akşamları geriye yuvama dönerdim
günün son ışıkları
dalların
arasından
düşerdi
yanına
nilüferlerin

o beklenilen
sen desenli bir yazdı

ve bir taşa oturup ağlarsam eğer
ölüm kelimesizlik
içinde kelimeler

koruluğun ardında boş bir ev vardı

arasıra ölüm burada yaşar dedi güz

odaları dolaşıp
seni aradık
durduk güzle biz

en arka odada karanlıkta bir çocuk
– elinde senin kırık gözlüğün –
şapkasını çıkardı
merhaba dedi
güz dedi ki
bu çocuk yeryüzü düşleriniz

dedim ki *her şey mi bir yağmur yalanı?*

karanlığa yürüdüm

seni sevdik biz

kavuşmak üzere

karanlıkta uyuyan çingeneler ilkyaza

yapraklardaki tırtıl çöpadamlara çocukların çizdiği güneşe

çöpten eve bir mızıkacı yağmurun doğumuna

ve evren sevdamızın polenlerine ve adanışın

şatosunda bir kadın mağrurluğun som ırmaklarına

kavuşmak üzere

dedim ki *bu ölüm anlatılamaz*

ölüm anlatılamaz seçilmiş kelimeler

ama beyaz bir tavşanın
koroyu dinlediği
koruluktaki yoldan
geriye
dönersen
bir gün

beni bekler bulursun
seni aynı kuşlarla

tam beni avucumda taçyaprakları...

bir çocukluk yarası gibi ***b i r***

çocukluk yarası gibi

beni
sana
bağışla

25 Ocak 1993 Leicester Square-19 Ekim 1995 Haartmaninkatu

HALKIMIN FAKİR AKŞAMLARI

Yücel Kayıran

Halkımın fakir akşamlarıdır, biliyorum
Kanlı bir mendil diye bağlanan gözlerime
– Turgut Uyar

Roni Margulies *Turgut Uyar, Şiir ve Sınıf Mücedelesi*[1] adlı yazısında, Turgut Uyar'ın naratif bir poetik anlayışla şiire başladığını, '50'lerin ortasında 2. Yeni şiirinin patlak vermesiyle "hokkabazlıkla" ıralanan bir şiire yöneldiğini, ancak '71'deki askeri darbenin yarattığı vahşet dönemi ile yeniden şiirini değiştirdiğini ve toplumsal hayata yöneldiğini bir gerçek olarak ileri sürmekte, ve bu sözde gerçeği bir örneklem olarak kabul edip, sınıf mücadelesinin 2. Yeni şiirini "öldürdüğünü" savunmaktadır.

Söz konusu yazı, bu merkez sorunsalın yanında, İlhan Berk ile Ece Ayhan'ın, o günden bu yana, 1995'e kadar, düşünceyi silen, anlamı yok eden bir poetik anlayışla şiirlerini devam ettirdikleri gibi, ikna edici olgusal içerikli temellendirmelerden yoksun yargıları da içermektedir.

Ancak, bu yargıların yanında asıl önemli olan *sorun* Roni Margulies'in, bütün bu yargılarını Asım Bezirci'nin 1974 yayın tarihli *2. Yeni Olayı* adlı eleştirel incelemesi ile Turgut Uyar'ın dokuz yapıtından sadece üçünün, *Türkiyem, Tütünler Islak* ve *Toplandılar* adlı yapıtlarının veri olarak kullanılmasından kaynaklanmaktadır. İşaret ettiğim sorun, Bezirci'ye ait yapıtın bir kaynak olarak kullanılmasından kaynaklanmıyor. Sorun, bu yapıtın bir *referans* olarak kullanılmasından öte, 2. Yeni'ye, Turgut Uyar şiirine ilişkin yargıların öne sürülmesinde bir *veri* olarak kullanılmasında ortaya çıkmaktadır.

Sorun, elbette Bezirci'nin söz konusu kitabı değil. Kaldı ki, Bezirci'nin 2. Yeni şiirine yaklaşım tarzı, yöntemi, epistemolojisi ayrı bir tartışma konusudur; ve tartışılması da gereklidir. Ancak, burada işaret ettiğim sorun bu değil, sorun, sadece bir dönemi, bir dönemin bir kesitini sorunsal edinen bu çalışmanın, bir şairin bütün şiirine yönelik bir değerlendirmede *yeterli görülmesinde* ve *veri* olarak kabul edilmesindedir. Yani Asım Bezirci'nin söz konusu yapıtından hareketle, Turgut Uyar'ın şiirini değerlendirmek etik, epistemolojik ve poetik bağlamda olanaklı olup olmadığı tartışılır.

Etik bağlamı, amaca ulaşmak için her aracı mübah sayan[2] bir "çağdaş Makyavelle"[3] tartışacak değilim. Ancak epistemolojik ve poetik bağlamda bu

olanaklı değildir. Çünkü, birinci olarak, Turgut Uyar'ın söz konusu şiir kitapları, şairin bütün yapıtları değil, dokuz yapıtı içinde sadece üç tanesidir. Bu üç yapıttan hareketle, Turgut Uyar şiirini değerlendirmeye kalkmak, *Gün Ortasında, Her Rind Bilir* ve *Mağrur Olma Padişahım*'dan hareketle, bundan sonra yazacakları bağlamında, bütün olarak Roni Margulies şiirini değerlendirmeye benzer.

İkincisi, Asım Bezirci'nin kitabı 1974'de yayımlanmış olmasına rağmen, kitabın yayın tarihi ile, kitabın içerdiği yazı ve örneklem olarak alınan şiirlerin yazılış tarihleri arasında olgusal bir ilişki yoktur. Bezirci'nin söz konusu kitabındaki yazıları, 1958 ile 1973 tarihleri arasındaki süreyi kapsar. Ve bunların çoğunluğu da 1970 öncesinde yazılmış yazılardır. Örneklem olarak alınan şiirler ise, şairlerin, 2. Yeni bağlamında ilk veya en fazla ikinci kitaplarında yer alan şiirlerden oluşmaktadır. Örneklem olarak seçilen şiirlerin yer aldığı yapıtların yayın tarihi ise, 1956 ile 1962 tarihleri arasıdır. Yani, Asım Bezirci'nin *2. Yeni Olayı* adlı yapıtındaki sorunsalı, 1956-1962 arasındaki İkinci Yeni şiiridir. Ama ne Turgut Uyar, ne de örneğin Ece Ayhan ve öbürleri... Kaldı ki Asım Bezirci, İkinci Yeni'ye ilişkin kendi "hikâyesini" anlatmaktadır. Roni Margulies, Asım Bezirci'nin hikâyesini aktaracağına kendi hikâyesini anlatsaydı, hem poetik, hem epistemolojik, hem de ontolojik bakımdan daha anlamlı olurdu. Çünkü metinlerle ilgili değerlendirmeler de, tıpkı şiir gibi, yöneldiğiniz metinlerle ilgili bir zihinsel yaşantıyı gerektirir.

Bununla birlikte, Roni Margulies, söz konusu yazısında önemli bir soruna da işaret etmiyor değil : Bir şairin şiirini değiştirmesi sorunu.

Bir (şairin) şiirin(i) değiş(tir)mesinin anlamı nedir?

Bu sorunsalda, "bir şiir" ifadesiyle, *Fahriye Abla, Saman Sarısı* gibi tekil bir şiiri değil, üslup, tinsel evren, matematik ve anlatıcı-ben gibi şiirin asli unsurlarının organik bir uyumunu temsil eden şiiri; tekil şiirler bağlamında tümel bir şiiri, Genel Şiir bağlamında ise tekil şiiri kasdediyorum. Bu bağlamda, bir şiiri öbüründen ayıran ayırıcı nitelikler, o şiirin öğelerinin, yani o şiirin yapısını oluşturan anlatıcı-ben, bu anlatıcı-ben'in varoluşa, hayata, dünyaya ilişkin kaygısı, bu kaygının dışavurum aracı olan imge terminolojisi ve anlatıcı-ben'in söyleyişindeki matematik gibi unsurlar ve bu unsurların organik uyumunun kendine özgülüğüdür. Bu kendine özgülük bir şiiri, Genel Şiir içinde yer alan öbür şiirlerden ayırır.

O halde, bir şiirin değişmesi, o şiirin yapısını oluşturan anlatıcı-ben'in, bu anlatıcı-ben'in varoluşa, dünyaya, hayata ilişkin kaygısının, bu kaygının dışavurum aracı olan imge terminolojisinin ve anlatıcı-ben'in söyleyiş tarzındaki matematiğin ve bu öğelerin kendi içindeki organik uyumunun değişmesi anlamına gelir. Örneğin, *Kolları Bağlı Odysseus* ile birlikte, Melih Cevdet Anday daha önce yazdığı şiirden farklı bir şiire geçmiştir. Tıpkı *Kavganın Yüreği* ile Kemal Özer'in, *Kırmızı Karanfil* ile Gülten Akın'ın, *Hücremde Ayışığı* ile Refik Durbaş'ın yeni bir şiire geçmesi gibi.

Buradan hareketle baktığımızda *Toplandılar* ile birlikte Turgut Uyar şiiri, Roni Margulies'in kendi ifadesiyle "tanınmayacak ölçüde" değişmiş midir? "Tanınmayacak" nitelemesini bu kapsamın dışında bırakarak da sorabiliriz bu soruyu.

Toplandılar ile birlikte, Turgut Uyar şiirinin, ne anlatıcı-beni, ne bu anlatıcı-ben'in söyleyişindeki, yani şiirin kuruluşundaki matematik değişmiştir, ne de imge terminolojisi. Ne de bu anlatıcı-ben'in varoluşa, hayata, dünyaya

Ali Asker Barut

YÜZÜM, BİR KENTİN ANI DEFTERİ

Ben ki ömrübillah at görmemiş bir nalbant
Hiçbir yere çıkmayan
Bir sokak hüznü içimde, güpegündüz

Temmuz bitti, Ağustos ortasına geldik ne çabuk
Asfalt yolun dibinde açmış
Sapı ziftli o gelincik
Bilmeyecek ne var
Gün gibi yalnızlık

Hangi sokağa girsem
Sonunda, kendime çıkıyorum gene
Üzgün bir kuşla üzülen bir gökyüzü üstümde
Ağzımın kenarında
Yıldızların kırgınlığıyla dolu
Üsküdarca bir gülümseme

Geri verecekmiş gibi eski sevincimi
– Günde kim bilir kaç defa –
Ha doğdu ha doğacak
Diye diye beklediğim güneş
Karşılayabilir mi sahi
İçimdeki beklentimi

Ben ki ömrübillah at görmemiş bir nalbant
Bi ara bir sevdayla az kımıldanır gibi oldum kalbim
Gidip çarşıdan sulayacak bir çiçek satın aldım o zaman
– Ne içindi şimdi hatırlamam –
Yüzüm, ilk satırı çoktan unutulmuş
Bir kentin anı defteri

Rakı başında – istemem –
Anmayın bi daha denizi menizi.

---

ilişkin kaygısı... Bununla birlikte, 1962'den sonraki yıllarda, Turgut Uyar şiirinin farklı sorunlara yöneldiği de görülmektedir. Ancak söz konusu olan, şiirde bir değişiklik değil, *şiirin sorununda* bir değişikliktir. Bu bağlamda, Turgut Uyar şiirindeki sorun değişikliği de, Roni Margulies'in iddia ettiği gibi, *Toplandılar* ile değil, *Her Pazartesi* ile başlamıştır. Besbelli ki Roni Margulies, Turgut Uyar'ın *bu* yapıtını okumamış. Tıpkı *Dünyanın En Güzel Arabista-*

nı'nı okumadığı gibi, tıpkı *Divan, Kayayı Delen İncir* ve *Dün Yok Mu* adlı yapıtlarını okumadığı gibi.

Bir şiirde görülen sorun değişikliği de poetik nedenli bir değişiklik değil, varlıksal yani içsel ve sosyolojik yani dışsal nedenli bir değişikliktir.

Dışsal, yani sosyolojik nedenlidir; çünkü, Turgut Uyar'ın yaşadığı zaman süreci irdelendiğinde, bu süreçde Türkiye toplumunun birbirinden farklı siyasal ve toplumsal değişmeleri yaşamakta olduğu görülür. Bir ömürde, en az üç toplumsal ve siyasal değişme ile onun insanın varoluşu üzerindeki tinsel tahribatına tanık olan bir şairin şiirinin sorunu da, bu değişmelere paralel olarak değişebilir. (Tabii değişmeyebilir de.) Burada önemli olan, şairin şiirini değiştirmeden, farklı sorunları, temaları o şiirin potasında eritebilmesidir. Turgut Uyar'ın şiirinde değişiklik olarak görülen de budur. İşte bunun için, Turgut Uyar şiirinin doğru bir değerlendirmesini yapabilmek için, onun bütünlüğü içinde ele alınması gerekir. Turgut Uyar yazdığı yıllarda, Türkiye toplumunda yaşanılanlara kendi üslubu içinde "sessiz" kalmamıştır. Bu sessiz kalmayışın nedeni, Turgut Uyar'ın etik anlayışı ile hayatına içkin olan varoluş karmaşası olsa gerek. Yoksa poetik ve politik bağlanış değil. Çünkü öyle olsaydı, bugün, Yüksekova'dan Sıvas'a, Tunceli'den Gaziosmanpaşa'ya kadar, Türkiye toplumunda yaşanılan vahşet karşısında, kendini sosyalist anlayışa bağlı şair olarak tanıtanların, genelde Batı Avrupa'yı özelde ise İngiltere'yi yurt edinen şiirler yazacaklarına işaret ettiğim vahşeti sorunsal edinen şiirler yazmaları gerekirdi.

İkinci nedene gelince, içsel, yani varlıksal nedenlidir. Çünkü, şair, başlangıçta kendi şiirinin gizilgücünü oluşturan tinsel evrenin bütünlüğünü, sınırlarını bilen bir düzlemde değildir. Yazdıkça o tinsel bölgeyi keşfeder ve bütüne, sınıra doğru ilerler. Bu ilerleyişte, onu bütüne götürecek bir rehberi veya haritası yoktur önünde. Bu bağlamda, bir şair, diyelim beş yıl veya on yıl sonra varoluş kaygısının hangi gizilgücünde derinleşeceğini, bu kaygının hangi sorunu merkez edineceğini, varlıksal olarak, sanıyorum bilemez. Dolayısıyla Turgut Uyar'ın şiirindeki *sorun* değişikliğinin bir başka nedeni de bu bağlamda ele alınması gerekir, yoksa bir poetik yenilgi olarak değil.

Dolayısıyla bir şairin tam bir değerlendirilmesi, o şairin kendi şiir bütünlüğünü tamamlamasıyla, bu tamamlanmış bütünlüğün *veri* olarak ele alınmasıyla olanaklıdır. İşte tam da bu nedenle, Roni Margulies'in Turgut Uyar şiiri üzerine yaptığı değerlendirme epistemolojik ve poetik açıdan yetersiz, eksik, dolayısıyla yanlış bir değerlendirmedir. *2. Yeni Olayı*'na gelince, sadece bir dönemin ele alındığı bu yapıtta, zaten, Asım Bezirci'nin Turgut Uyar şiirinin bütünlüğüne ilişkin bir değerlendirme olduğu iddiası da yoktur.

Ama, İkinci Yeni şiiri çerçevesinde görülen şairler içinde, şiirini değiştiren şairler de yok değil. Kemal Özer, Ülkü Tamer, Egemen Berköz, İlhan Berk, Refik Durbaş bunlardan bazıları. Bu şairler, Roni Margulies'in öne sürdüğü gibi, '60 sonu ve '70'li yıllarla birlikte *şiirlerini* değiştirmişlerdir. Dahası değiştirmek zorunda kalmışlardır. Ancak bu şairlerin İkinci Yeni şiiri diye adlandırılan şiirin poetikasını ne kadar temsil ettikleri de tartışılır. Ama ne Turgut Uyar, ne Edip Cansever şiirini değiştirmiştir.

* * *

Roni Margulies yazısının sonunda, Turgut Uyar ve İkinci Yeni şiirinin "Sınıf mücadelesi karşısında öldüğünü" içeren iddiasını bir örneklem olarak

Yelda Karataş

KIRMIZI MAVİ VE BEYAZ

BİR ÇOCUĞU SADECE ÇOCUK DİYE SEVDİM
BEYAZ GÖMLEĞİ RÜZGÂRA MEYDAN OKUYAN
O SICAK BAKIŞINA DOKUNMAK İSTEDİM
PARMAKLARIMDA İZİ KALDI ACIMASIZ GÜNEŞİN
Bütün dehlizlerini dolaşıp aşkın
– YÜREĞİM ACIDI YOL BOYUNCA –
kendimi aradım.
ŞİMDİ GÖZLERİMDE BİR ATEŞ MAVİSİ.

ele almakta ve bu örneklem ile *kendi kuşağının* şairleri arasında bir analoji kurarak şunları söylemektedir : "Sanırım günümüzde de yaşantıya bağlı olmayan şiirler yazan şairleri İkinci Yeni'ninkine benzer bir akibet bekliyor. Türk-İş gibi ılımlı bir sendikanın bile genel grev yaptığı bugünler eğer daha keskin sınıf mücadelelerini getiriyorsa, neslimin şairleri şöyle bir seçenekle karşı karşıya kalacak : Ya yaşamdan kaynaklanan şiirler yazmaya başlayacaklar, ya da yaşantı onları silip geçecek, unutturacaktır."

Burada, Roni Margulies'in ne bu alıntının ilk cümlesinde ne söylemeye çalıştığı üzerinde duracağım, ne yaşantı ile yaşam kavramlarını birbirine karıştırdığı üzerinde, ne de Türk-İş'in yaptığı genel grevin keskin sınıf mücadelelerini getirdiği iddiası üzerinde. Bunlar, bu yazının sorunsalı açısından önemli değil. Bununla birlikte, Roni Margulies'in şiir hayattan kaynaklanır, görüşüne katılıyorum. Evet, şiir a priorilikle değil, a posteriorilikle ıralanmalıdır. Ayrıca Roni Margulies'in kendi kuşağı ile bir poetik sorunu olabilir, ve bu bağlamda onlarla tartışabilir. Bu ayrı bir sorun. Ama hiçbir şairin, kendi kuşağına yönelik eleştirilerini, şiir bütünlüğünü tamamlamış bir şairi ***kullanarak*** eksik ve yanlış tanıtarak ifade etmeye hem etik anlamda, hem epistemik anlamda, hem de poetik anlamda hakkı yoktur. ❑

(1) Adam Sanat Dergisi, Sayı 120, Kasım 1995

(2) "Hem siyasette, hem şiirde amaç mümkün olduğunca büyük kitlelere ulaşmak olmalı değil mi? Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin değil Stalinizmin çökmüş olduğunu, insanlığın sosyalizme bugün her zamankinden daha çok ihtiyacı olduğunu, ama bu sosyalizmin ancak işçi sınıfının kendi eylemiyle gerçekleşeceğini bin kişinin okuduğu *Sosyalist İşçi* dergisinde yazmanın yanı sıra bir milyon kişinin okuduğu *Sabah* gazetesinde de yazabilsem, bir de Show TV'de anlatabilsem çok mutlu olurdum, hiç gocunmazdım. Aynı şekilde, *Adam Sanat* ve *Gösteri* dergileri nispeten çok satan edebiyat dergileri olduğuna göre ve YKY kitaplarını nispeten iyi pazarladığına göre, bu olanakları kullanmaktan hiç gocunmuyorum." Roni Margulies, Siyah-Beyaz Gazetesi, 1 Kasım 1995

(3) *Çağdaşımız Makyavel,* Memet Fuat, Adam Yayınları.

"BİZE ÖZGÜ HÜZÜN" VE YENİ HAYATLAR ÖZLEMİ

M. Sadık Aslankara

Okuma eyleminin, her zaman, bu amaç için elinize aldığınız herhangi bir metnin, hemen ilk satırlarıyla başladığını savlayabilir misiniz? Eğer, bir anda, hazırlıksız bir biçimde, bir oldubittiyle karşılaşmışçasına cumburlop bir okuma edimine dalıyorsanız, elbette! Yok eğer, okuyacağınız metinle ilgili bir hazırlığınız varsa, o zaman okuma eylemi, bu edimin kendisinden önce başlamış ve devam etmekte olan bir süreci dile getirmez mi?

Doğrusu Orhan Pamuk'un *Yeni Hayat* adlı romanı için okuma edimimin, bu romandaki anlatıyla başlamadığını, bunun daha önceye dayandığını belirtmek zorundayım.[1] Orhan Pamuk'un yayınevi değiştirdiğini, son romanının bu yayınevince yayımlanacağını okudum (okuduk) ilkin. Derken *Yeni Hayat* için verilen duyuruları... Tanıtımdaki bir tümce çakıldı kaldı beynime : "Bize özgü bir hüznün ve şiddetin kalbine yolculuk." İşte bu tümcedeki "Bize özgü hüzün" nitelemesi, *Yeni Hayat*'tan çok daha önce; yer yer okuyup, yer yer düşündüğüm bir ön metin oluşturmama yol açtı romanla ilgili olarak. Bu arada kitap, kapış kapış satılıyor, neredeyse her gün yeni bir basımı vitrinleri süslüyordu...

Sonunda *Yeni Hayat*'ı okumaya koyuldum. Ama okurken de kafamı kurcalamaya devam ediyordu bu ön metin. "Bize özgü hüzün" ne demekti? Sonra romanın ilk tümcesi de bu düşünceyi pekiştirir gibiydi : "Bir gün bir kitap okudum ve bütün hayatım değişti." *Değişen* bir hayat mı vardı? Neydi *Hayatın değişimi? Yeni Hayat,* bu değişime göndermede mi bulunmak istiyordu? Öyleyse bize özgü hüznün alımcısı olarak öngörülen okurlar, biraz da yeni bir hayat özlemiyle yönelmiş olamazlar mıydı romana?

Romanı okumadan bu sorulara yanıtlar bulmak olanaksızdı kuşkusuz. Ama başta belirtmeliyim ki, ben romanı, *hüzün* ve *değişim* izleklerini sürekli göz önünde bulundurarak okudum. Sonunda "Bize özgü hüzün" ile "yeni hayatlar özlemi" arasındaki gelgitler ve sarmallık çözümlenmeden, romanın da çözümlenemeyeceğine karar verdim.

Yeni Hayat, kendi mantığı ve yalınlığı içinde, okura sürekli açmazlar hazırlayıp tuzaklar kurarak, sürprizler sunarak yaklaşıyor ele aldığı gerçekliğe. Bu gerçeklik, çarpıcı bir öykülemeyle bütünleştiğinde ilginç bir roman çıkıyor ortaya.

Ne var ki *Yeni Hayat*, hep kendi üzerine kıvrılmış bir roman gerçekliği sunuyor bize. Bu döngüsel gerçeklikte *başlangıç, sonla belirleniyor; son, zaten son değil, daha önce bize sunulmuş olan başlangıçtır* aslında. Bu, *kendi kuyruğunu ağzına almış bir yılan simgesi* gibi de düşünülebilir, *Pythagoras-*

çılar'da görüldüğü üzere. Orhan Pamuk'un diliyle bir "nakarat" da denebilir buna : "Nedir hayat? Bir zaman! Nedir zaman? Bir kaza. Nedir kaza? Bir hayat, yeni bir hayat..." (s.273). Ya da, "Nedir zaman? Bir kaza! Nedir hayat? Bir zaman! Nedir kaza? Bir hayat, yeni bir hayat." (s.59). *Yeni Hayat*'ın son tümceleri ile ilk tümcesini art arda getirerek de örnekleyebiliriz bunu : "Ben ise, hemen yeni bir dünyaya geçecektim./Bunun hayatımın sonu olduğunu anladım. Oysa ben evime dönmek istiyor, yeni bir hayata geçmeyi, ölmeyi hiç mi hiç istemiyordum." (s.275). /"Bir gün bir kitap okudum ve bütün hayatım değişti." (s.7). Bu tümceleri, art arda milyon kez de yineleseniz, görürsünüz ki, dönüp dolaşıp hep aynı noktaya gelmektesinizdir.

Her şey birbirinin üzerine bindiğine, devrildiğine, hep döngüsel bir çevrinmeyle her şey arka arkaya geldiğine göre bir sonuç elde edilebilir mi bundan? Yeni bir hayat için yola çıkılıyor ama, bir de bakılıyor ki, yeni bir hayata geçilebilmesi olanaksız! Yani *yeni hayat diye bir şey yok!* Ama böyle düşünmek de yanlış. Çünkü yeni hayat diye bir şey yok-değil, var! *Var ama, bu yeni hayat, yalnızca "yeni hayat diye bir şey yok-değil" düşüncesiyle belirmiş, ortaya çıkmış olan bir hayatla* (evrenle, yaşama alanıyla) kurulu! Açıkça söylemek gerekirse *Yeni Hayat, yeni hayatlar özleminin sürekli ve disiplinli biçimde kışkırtısının yapıldığı bir roman gerçekliğiyle* örülmüş.

Yeni Hayat için, neyin peşi sıra gidiliyor peki? "Adının hem sevgili hem Allah anlamına geldiğini bilmeyenlere" (s.43) lanet okunan Canan'ın peşinden gidiliyor. Çünkü yeni hayata, ancak bu yolla varılabilecektir. Yeni hayat, ancak Canan'a kavuşulunca ortaya çıkacağından; demek ki hep Canan'ın peşi sıra koşulacak, onunla birlikte bir sırla buluşacak, o nereye giderse oraya gidilecek, ne yaptırırsa ona uyulacaktır. "Ol!" dediğinde "olunan" bir Tanrı'dır Canan. Ve yeni hayat, aslında Tanrı'nın "namütenahi" (sonsuz) suretlerinden oluşan, "yeni hayat diye bir şey yok-değil" düşüncesinin ta kendisidir! Bu ise biraz *Leyla ve Mecnun,* biraz da *Kerem ile Aslı* söylencelerine öykünen bir gerçekliği anımsatır insana. Bu yüzden Canan'ın aranması, bir *ritüel,* bir *hurafe,* bir *söylen,* bir *yanılsama* karmaşasıyla ve *Binbir Gece Masalları*'ndan çıkıp gelen serüvenlerle sarmallanmıştır : "Artık yazının beni götüreceği yerlere gidecektim. Canan da, yeni hayat da orada olmalıydı. Böylece kitabın bana anlattıklarını yazarken gideceğim yerlerin bilinci ağır ağır içime işledi ve yavaş yavaş başka bir insana dönüştüğümü hissettim. (...) Dönüşmekte olduğum yeni insanın kim olduğunu apaçık gördüm." (s.45).

Demek ki yeni hayat için önce "başkası" olmak gerekiyor : "Bendim, ey melek, gece yarısından çok sonra, kendi evinden bir başkasının evinden kaçan ürkek yabancı gibi süzülüp karanlık sokaklara karışan. (...) Bendim (...) yeni hayata coşkuyla koşan./Gece beni gizledi, gece beni sakladı, gece bana yol gösterdi. (...) ...Nasıl da kararlıymış bu genç yolcu kendisini o bilinmeyen ülkenin eşiğine götürecek yollarda sürüklemeye." (ss.45-46-48).

Canan, Tanrı ve sevgili oluşunun yanı sıra aynı zamanda bir melektir de; aşk ve ölüm meleği! İşte Canan'a giden yola girmek, her an aşk ve ölümle flört etmektir. Bu açıdan bakıldığında, aşk ve ölümün bir iç içelik çerçevesinde yaşandığı gerçeklik, kuşkusuz bir "tenasuh" (ruhun bedenden bedene geçişi) düşüncesine de yaslanacaktır.

Böylece, adı Canan'la "kafiyeli olan" Osman'ın neden durmadan ölüp ölüp yeniden dirilerek dünyaya geldiğini kavramak kolaylaşır. Canan'la daha çok buluşup bir araya gelebilmek için Osman her kezinde olağanüstü bir *aşk acısı* çekmeli; ardı sıra, aşkla bütünleniyormuşçasına mutluluk içinde ölmelidir.

Görüldüğü gibi roman, *yeni hayat gerçekliğinin* bütün yan alanlarını, çok sağlam bir mantıkla temellendirmekte; böylece romanda *gizli bir mantıksal işleyiş,* şaşmaz bir biçimde egemenliğini sürdürmektedir : "Huzur, uyku, ölüm, zaman! Hem oradaydım, hem burada. (...) Bir kitap okudum seni buldum. Ölmek buysa, ben yeniden doğdum. Çünkü şimdi burada, bu dünyanın içinde anısız ve geçmişsiz yepyeni biriyim ben... (...) ...Alnımdan akan kanın sıcaklığını soğuk ellerimde mutlulukla hissettim. Mutlulukla bu dünyayı seyrettim, Canan, seni severek./ ...Yükselen bir çimento bulutu, ölülerin ve ölmekte olanların üzerinde mucize bir şemsiye gibi asılı kalmıştı. (...) Onlara, eşsiz an denen talih anının, ancak bizler gibi Tanrı'nın kutlu kullarına hayatta pek seyrek de olsa ihsan edildiğini söylemek... istedim. ...Bu doluluk, bu tamlık ve kusursuzluğu bize bağışlayan kim? Bir kelime, dedi içimdeki ses : Çıkış, çıkış... Ama ölmeyeceğimi çoktan anlamıştım. (...) ...Kusursuz da değildi an, bir şey eksikti. Gövdemde yeni bir ruh, önümde yeni bir hayat..." (ss.51-54).

Bu gizli mantık, çok açık biçimde kendini ele verir : "Alnım kanlar içinde kendimden geçip bir başkası olabileyim ölümün eşiğinde. (...) ...Asıl başka bir yerde, başka bir zamanda, orada olmak istediğimi./Orada, kazanın canhıraş patlamasından sonra ölenler ve ölüler arasında, ruhun gövdeden ayrılmakla ayrılmamak arasında kararsız kaldığı mutlu hafiflik anında... Yedi kat göğe çıkıp gezintiye hazırlanmadan önce... (...) Kendimden çıkıp bir başkası olacağım ve belki de Canan ile kucaklaşacağım..." (ss.56-57). Nitekim bir sevgili olarak Canan, Osman'ın yüzlerinden birine karşı duygularını aktarırken de bu örtüşme sürer : "Onu görmeden önce bir hayatım vardı, onu tanıdıktan sonra başka bir hayatım oldu. (...) ...Kitabı okuduktan sonra görmem gereken şeylerin arkasında bir anda gördüm. (...) Aşktı bu... Uzaktaki dünyayı bu dünyaya taşımanın tek yolunun da aşk olduğunu düşünürdüm." (ss.73-74).

Hem Tanrı hem sevgili, hem aşk hem ölüm meleği, özlem ve kavuşamama, ölüm ve yeniden dirilme, ruhun gövdeden gövdeye geçişi... Bütün bunlar bir araya geldiğinde, "bize özgü bir hüzün"den söz açmamak olası mı? Yukarıda yönelttiğim soruya yeniden döneyim. Evet, ne demektir "bize özgü hüzün"? "Hüzün" *Türkçe Sözlük* tarafından iç kapanıklığı, gönül üzgünlüğü olarak açıklanıyor. Mustafa Nihat Özön, *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*'te "hüzn"ü tasa, kaygı, gam olarak karşılamış. Bir de keder var. Acı, üzüntü. *Yeni Hayat*'ta hemen her sayfada hiç değilse bir kez yer alan bir sözcük "keder". Bu iki sözcüğün birbiriyle sarmallanmış olması çok doğal! Zaten sonuçta bu "keder"ler o kadar çoğalıp öyle bir yığın oluşturuyor ki, buna bakarak "hüzünlenmemek" elde değil! "Kederli tren düdüğü", "kederli ses", "kederli benzinci", "kederli otobüs", "kederli müvekkil", "kederli yolcu", "kederli gece", "kederli nota", "kederli müzik", "kederli kız", "kederden ölmek", "kederle tıkırdamak", "kederle boğulmak", "kederle bakmak", "kederini hafifletmek", "kederli kederli inlemek", "paylaşılan keder", "yarı kederli"... Sözün kısası, var olan her şey kederli!

Bu arada keder ve acı için bir de aforizması yer alıyor yazarın : "Neden kelimelerle düşünür de insan, görüntüler yüzünden acı çeker?" (s.102).

Acılar, herkesin çocukluğuna özgü eşyalarda somutlanır. Canan'a, Osman'a ya da Orhan'a (Pamuk) çocukluklarını anımsatan nesnelerdir bunlar : Kimileyin Tommiks, Pekos Bill, Zagor'dur, kimileyin Golden ve Mabel'dir, kimileyin Yeni Hayat karamelaları ve bunların sarılı olduğu manili kâğıtlardır, kimileyin Fotoroman ve Çocuk Haftası dergileridir, kimileyin İkbal Oteliyle Venüs Berberi'dir, kimileyin kahve değirmeni, kırık ütü, gaz ocağı, artık hiç üretilmeyen linyit sobası, Ronson çakmak taşı, Vatan Konservesi, OPA marka

Rıfat İnkaya

ÖREBROLU KIZA BALAD

Çalınmış sevdaların en güzeliydi sevdamız
Ülkelerimiz uyurken sarhoşluğunda güneşin
Çırılçıplak düştün usuma güzel düşlerden
Bir yeşile bir maviye çaldı içim

Ansızın özlenen anılar gibi
Ansızın gelen dostlar gibi
Kurşun yağmurundan kurtulan kuşlar gibi
Çocuk uçurtmalarından yıldızlı gecelere

Liverpool'daki bütün parklar bilir bunu
Yağmurlu günlerde yürüdüğümüz parklar
Caddeler ara yollar kahveler
Yaşıyorsa Mask'ın yaşlı garsonu Peter
O da bilir seni delice sevdiğimi

Çalınmış sevdaların en güzeliydi sevdamız
Ülkelerimiz uyurken sarhoşluğunda güneşin
Çırılçıplak düştün usuma güzel düşlerden
Bir yeşile bir maviye çaldı içim

---

tıraş sabunudur. Çocukluğun bu düş nesneleriyle Osman'a oranla daha fazla haşır neşir olan Dr. Narin, bu konuda çok daha köktenci bir yaklaşım içindedir : "Dr. Narin, bana eşyaların bir hafızası olduğunu söyledi. Tıpkı bizler gibi nesnelerin de başlarından geçen şeyleri, hatıraları kaydeden, saklayan bir yanları vardı. ...'Eşyalar, birbirini sorar, birbiriyle anlaşır, fısıldaşır ve aralarında gizli bir ahenk kurar, dünya dediğimiz bu müziği oluştururlar... Dikkat eden duyar, görür, anlar.' " (s.119).

Evet, sonuç bu : "Dikkat eden duyar, görür, anlar"!

Kuşkusuz "vahdeti vücut" (varlık birliği) anlayışının ya da panteizmin bir yansıması olarak ele alınmalıdır bu ileri sürüş. Öte yandan bu kalıbın, romantizmin bir yaklaşım biçimi halinde bütün romana sindiği de ortada. Bizim dışımızda var olan her ne varsa, bunların tümü de, kendi tarihleri içinde varlıklarını sürdürür. Bunların anlamlandırılabilmesi için, *us*'tan değil ancak *duygu*'dan yararlanılabilir. Duygunun öznesi olan birey, sonuçta bütün olup bitenleri açıklayabilmenin biricik yoludur. Yeter ki dikkat etsin; o zaman duyacak, görecek ve anlayacaktır! Burada yaratıcı olan bireydir, onun coşkulu duygusallığıdır. Yaratıcı bireyin *öteki ben*'e ve onun geçmişine duyduğu özlemdir.

İşte Osman, Canan'ın peşi sıra giderken, bu romantizmin yönlendirdiği bir bireydir. Bu yüzden sıradan okurun hiçbir zaman göremeyeceği roman

gerçekliğini ve "mutlak"ı, bir tek o görebilir, o duyabilir, o anlayabilir. Çünkü buna *iştah*'ı ve yeteneği olan bir tek odur!

Böyle olunca ister istemez bir "kayra" anlayışı da kendini gösterecektir. Çünkü ancak Tanrı'nın kayrası ile Osman Canan'a yönelebilecek, onunla buluşup buluşup ölebilme ve yeniden dirilebilme olanağı elde edecektir. Tanrı'nın kayrasına ise, insan ancak ve ancak "us-dışı" bir yolla ve *gizemci* bir temele yaslanarak ulaşabilir.

Bu gizemci temelde Osman, tam bir *Orpheus*'tur. Orfik inancın, iki dünya arasında gidip gelen temsilcisidir.

"Orfeus (Orpheus), kimilerince gerçekten yaşamış olduğu sanılan, mitolojik bir ozandır. Trakya asıllıdır. Girit aracılığıyla eski Mısır'dan gelme olduğu da ileri sürülür. Lir adı verilen sazı, gelecekten haber vermeyi ve büyüyü onun icâdettiğine inanılır. Yunan mitolojisinde çok içli bir öyküsü vardır. Şarkılarıyla bütün doğayı etkiler ve büyülermiş. Karısı Euridike'nin ölümüne dayanamamış, ölüler ülkesi (Hades)'ne gidip onu geri vermelerini istemiş. Acıyıp vermişler ama onunla birlikte yeryüzüne çıkıncaya kadar arkasına dönüp Euridike'ye bakmama koşulunu yerine getirememiş. Dayanamayıp bakmış, böylelikle de sevgilisini kesin olarak yitirmiş." [2]

Pythagorasçılığın, baştan bu yana hep bu orfik inançla birlikte olduğu unutulmamalı! Ve bu düşünceyle inancın, doğu düşünce ve inancıyla iç içe olduğu da! Onun içindir ki, Osman biraz Orpheus'tur, biraz da Mecnun-Kerem! Bu dünya ile öte dünya arasında sürekli gidip gelen bir *mystik!* Canan'a hayat veren ve bu yeni hayat için durmadan koşan bir romantik!

Bütün bu açılımların ardından "bize özgü hüzün" ve "yeni hayatlar özlemi", anlaşılacağı üzere, zaten zorunlu bir söylem olarak çıkıyor ortaya! Çileci olunmadan, çileyle olgunlaşılacağına inanmadan bir "*hüzün ekolü*"ne üye olunabilir mi? Bize özgü hüzün budur işte : *Çilecilik! Yeni Hayat*'ta yer alan şu tümce, bunu vurguluyor zaten : "Kendimiz olamayacağımızı anlamak, evet bir kederdir; ama bu olgunluk bizi felaketlerden de korur." (s.93). Bize özgü hüzün yaklaşımı için anahtar ortaya çıkmış oldu : "Kendimiz olamayacağımızı anlamak!"

Hiçbir zaman kendimiz olamamak! Ne demektir bu? Ruhumuz bu gövdede ama, kendi gövdesi olmayabilir bu! Bu yüzden ruh, sürekli olarak bedenden bedene geçecek ve "kendi" bedenini arayacaktır. Ruh, kendine ait bedeni bulana dek bir işkence yaşayacaktır zorunlu olarak. En büyük işkence ise, ruhun söz konusu bedendeki tutsaklığıdır. Onun için ruhun kurtuluşu sağlanmalıdır! Nasıl! Bedensel çile çekerek! *Yeni Hayat*'ta olduğu gibi bedene acı vererek! O zaman ruh, bir ölçüde özgürlüğüne kavuşabilir. Asıl özgürlük, ruhun, bedenden sıyrılması olmalıdır! *Yeni Hayat*'ı bir an olsun terk etmeyen "ölme-dirilme" izlekleri, işte buna yaramaktadır. Her kezinde ruh, bedenden kurtulup özgürleşmekte, ancak girdiği yeni bedende yeniden işkence çekmektedir. O halde ruhun bu gidiş gelişlerinde, onu işkenceden kurtarmanın bir tek yolu olabilir : Çile çekmek! Bunun da derecelenmesi söz konusudur Pythagorasçılarda olduğu gibi. "Yedi kat göğe çıkıp gezinti yapmak" (s.57), "Yedi Kandilli Süreyya" (s.193), çekilen çilede Canan'la buluşmanın aşamaları ve ipuçlarıdır.

Sonuçta bize özgü hüznün karşılığı, çileciliktir. İnsan sürekli çile çekmelidir ki, bu hüzünden kendini kurtarabilsin. Kurtuluş, ancak yeni bir hayata geçilerek sağlanabilir. Yani kurtuluş için "yeni hayatlar" zorunludur. Ne var ki yeni hayat da yoktur! En azından beden için yoktur! Çünkü beden ve ruh, bu yeni

Nur

ARADIĞIMIZ BELKİ O ŞİİR

karanlığın kalabalığında
öpüşle kanatlanan dizelerdik
– aradığımız belki hep o şiir –
yüzlerimiz
sıyrılıyordu yüzlerinden
İstanbul'un.
her şeye rağmen
bizimdi gölgelerimiz
yüreğimiz,
erdemimiz.

gecenin
ilerisinde
kıpırdaşan
yakamozlardık
titreşimler
halka halka
beslerken bedeni
yerini arayan sözcüklerdik
– aradığımız belki hep o şiir –

ay yorgunlarıydık.
gökyüzünde
romanını seven adam
– mavi ve sıcak –
bırakıyordu rengini
yeni güne,
bilinmeyene,
ateşe.

---

hayata geçişte hep, sürekli bir engele takılmaktadır. Beden, tam yeni bir hayata geçiyorken *dağılmakta* (ölmekte); ruh da tam özgürlüğüne kavuşacakken yeni bir bedene girerek *ökse*'ye yakalanmaktadır. Bu çevrimsel oluştan sıyrılabilmek olanaksızdır! İnsan, ancak çile çekerek kendini "teselli" edebilir. Bu teselliye, Tanrı'nın (Canan'ın) peşinden koşularak ulaşılabilir ancak. Bu yolda ölmek de bunun zorunlu sonucudur. Çile çekmekten çile çekmeye fark vardır ama. Tanrı'nın hoşnutlukla karşılayacağı çile ise, her seferinde yeniden yeniden çekilen çiledir. Bunun için yaşam boyu aşk-birleşme çilesi çekilmeli, ama birleşemeden ölünmeli; sonra yeniden dirilip yeni çileler çekerek yeni yeni ölümler için sıra beklenmelidir. O halde, çilecilikte en yüksek aşamaya ulaşılmalı; sü-

rekli olarak hayatlar arasındaki "geçiş anı"nın o kırılganlığı yaşanmalıdır.

Yeni Hayat, bu doğrultuda pek çok ipucu verir : "Her şey bir yolculuktu." (s. 9); "Benim düşündüklerimi, benden önce biri düşünüp yazdığı için böyleydi bu." (s.10); "Yeni bir dünyaya alışmaya çalışan bir acemi..." (s.12); "İki diyar arasında bir geçiş zamanı" (s.82); "Zaman, dedim bir kazadır, bir kaza sonucu buradayız. Dünyada olmak da öyle." (s.91); "İki ucu açık bir zamanın içindeymiş gibi, birbirimizi tutmuş bir mucize görelim diye bekliyoruz." (s.160); "Meleklerin neden güzel olduğundan, kazayı ve raslantısal olanı dışarda bırakan mutlak güzellikten, (...) meleğin insanı aşan üstün nitelikleri ve sınırlılığı ve günahlarından, hem burada, hem de orada olabilmekten, zamandan, ölümden, ölümden sonraki hayattan söz ettikçe, ben bunları... okumuş olduğumu hatırlıyordum." (s.245).

Görüldüğü gibi *Yeni Hayat,* "us-dışı" bir temel üzerinde yapılandırılmıştır. Roman, ilginç bir serüveni öykülerden, bu arada toplum olarak yakınlık duyduğumuz "hüzün" ve "yeni hayat" kavrayışlarımızı gıdıklayarak bizi "us-dışı" bir alana yönlendirmenin de aracılığını yapmıştır. Sonuçta okur, sunulan bu bütünle *dış dünyanın, nesnelerin ve oluşların ancak "us-dışı" bir yolla kavranabileceğine inandırılmak istenmiştir.*

Biraz da *Yeni Hayat*'taki "Yeni Hayat" adlı kitap üzerinde duralım isterseniz. Kimi yazarların ve kitapların adları gerçekçi bir yaklaşımla, açıkça belirtilip ele alınırken romandaki "Yeni Hayat"a yaklaşımın farklı bir çizgide gelişmesi, bu kitabın, "kutsal metin" havasından kaynaklanıyor olmasın? İçinden parlak, belki de *kutsal* bir ışık taşan, okuyucusuna yeni hayatlar vaat eden, değişime kapalı, ezberlenecek ölçüde sürekli olarak okunup yazılan; tarikatlar ya da gizli örgütler yoluyla ardılları olduğu kadar, karşıtları da olan, yeni hayatın ancak kendi söylemi olduğunu ve bunun yalnızca kendi sayfaları arasında yer aldığını savlayan bir "kitap", "kutsal kitap" değilse nedir?

Aşağıdaki örnekler, bu açıdan yorumlandığında ilginç bir durum çıkıyor ortaya :

"Kitabın anlattığı dünyaya bütünüyle girdiğimde, karanlıkla alacakaranlık arasından çıkan bir melek gibi ölümü gördüm. Kendi ölümümü../ Hayatımı yolumdan çıkaran şey orada, arkamda, masanın üzerinde beni bekliyordu. Ne kadar arkamı dönersem döneyim, her şeyin başlangıcı orada, kitabın satırları arasındaydı ve ben o yola çıkacaktım artık." (ss.10-11); "Biliyordum, şimdi kitaptı bana sahip olan. Kitap (...) beni bir rüyadaki gibi bir çeşit dilsizliğe sürüklemişti. (..) Hep böyle yürürsem, hızla yürürsem, hiç durmazsam, yolculuklara çıkarsam, sanki kitaptaki dünyaya varacaktım. İçimde ışıltısını hissettiğim yeni hayat, uzakta bir yerde, belki erişilmez bir ülkedeydi, ama hareket ettikçe ona yaklaştığımı, en azından eski hayatımı arkada bırakabileceğimi seziyordum. (...) Şöyle dedim kendime : 'Korkma, korkma git! O dünya, kitaptaki dünya, doğru dünya!'" (ss.14-15-17).

Yukarıdaki satırlarda değinildiği gibi, yeni hayat, ancak kitaptan pay aldığı oranda çıkabilecektir oraya! *Kitap, gerçekliğin belirleyicisidir.* Ne var ki her insan, bu kutsal metinlerin *ta içi'ni* kavrayamaz. Kutsal metinleri ancak yedi kat göklerde gezintiye çıkabilen insanlar anlayabilir. Bu kitaplardaki "iç yüz"ü ancak o insanlar görebilir. Ve bu insanlar için, aslında hayat, kitabın ta kendisidir. Bu nedenle yeni hayata da ancak kitapla girilebilir : "Ötede bir yer varsa, yazının içindeydi bu, ama yazıda bulduğunu yazının dışında, hayatta aramanın boşuna olduğuna karar vermişti. Çünkü dünya da, en azından yazı kadar sınırsız, kusurlu ve eksikti." (s.203).

Nazmi Ağıl

ANNANENİN ÖLÜMÜ

Tuzluktan boşalan beyaz
taneciklerin resmini kafamda taşıyarak
gidiyorum telefona :
almacın deliklerinden toz
olup akıyor kardeşinin acı dolu sesi
aydınlık pazar sabahımıza.

Hiçbir şey sormuyorsun kahvaltı boyunca,
kirazların arasındaki
çürük bir yenidünyayı ayıklayıp
çöpe atarken ağlıyorsun, biliyorum.

Eriyip avcuma yapışıyor
bıçağın plastik sapı :
Söz,
sayrılı bir baş gibi
güm güm vuruyor kendini
susuşumun duvarlarına.

'*Yeni Hayat*'taki "Yeni Hayat" adlı kitapla yeni hayatlar arasındaki özdeşlik, bilinçle kurulmuştur. Yılan simgesinde olduğu gibi, böylece çevrimsel bir dönüş sağlanmıştır. Aslında ise yeni hayat, hep kendi üzerine kapanan, kendi kendini var eden, mistisizmin kendisiyle örtüşen Tanrı'dır, "mutlak"tır. Milli Piyango biletinin ardından gelebilecek somut bir "yeni hayat" beklentisi değildir yani. Nitekim "Tanrım beni baştan yarat!" ya da "Ecel ayırsa bile mahşerde buluşuruz," söylemlerinde de açıkça görüldüğü üzere, çapraşık bir söylemdir bu!

Yeni Hayat'ta okurun peşini bir an olsun bırakmayan "hüzün" ve "yeni hayat"; birbirini bütünleyen izlekler olarak hep aynı düşünceyi vurgular : Yeni hayat, ancak yeni hayat düşüncesinin içinde aranabilir. Ona ancak us-dışı bir yolla ulaşılabilir. Ne demektir bu? *Us yoluyla temellendirilebilecek bir yeni hayat aramak boşunadır!*

Sonuçta *Yeni Hayat,* kendi fantezisi dışında yeni hayata kapalı, mistik ve usa karşı bir roman olarak karşımıza çıkıyor. *Böyle bir romanın karamsar-kötümser bir tablo çizmemesi olası mı?* Nitekim bunu, göreceli bir yaklaşımla Orhan Pamuk da kabul ediyor : "Ben karamsar değilim, dünya böyle. (...) Dünyayı olduğu gibi anlatıyorum ve insanlar bana karamsar olduğumu söylüyorlar."[3] Oysa Orhan Pamuk, bir yazarın kendi romanıyla bütünleşen, onunla örtüşen bir yaklaşım içinde olması gerektiğini vurguluyor : "Yazar, yazdıklarının gerçekliğini ya da yazdığının hakiki olduğunu, insan ruhunda derinlerde bir yerde, insanların kalbine, ruhuna işleyeceğini, insanları hare-

kete geçireceğini aslında önce kendisi fark eder. (...) Ben buna inanmıyorsam, okur da inanmaz."[4]

Yeni hayata kapalı, mistik, us-dışı özellikleriyle *Yeni Hayat*'ın karamsar bir roman olmadığını; bu yanıyla ütopyaya sırtını dönmediğini savlamak olası mı? *Yeni bir hayat yoksa ütopya olabilir mi?* Zaten, "Özellikle Rönesans ve on dokuzuncu yüzyılın sonları gibi evrelerde belirgin olan ütopyacı özlemlerin yerini yirminci yüzyılda karamsar beklentiler almış, bu beklentileri dile getirenler de yazarlar olmuştur."[5]

Öte yandan yazar, burada savlanan düşüncelerle ilgili olarak çok daha önceden kesinleştirdiği yargılara sahip : "Bu kitapta hoşuma giden şey, bütün bunları bize özgü mistisizmin, tasavvufun ipuçlarıyla birleştirmeye çalışmak : Yani, eli maşalı cumhuriyetçi bir dünyanın tam da her şeyi kapsayan, örten bir dünya olmadığını açıkça görüp teslim etmek..."[6]

Evet, yeni hayatlara ve ütopyaya kapalı olan yazarın usçu, modern ve aydınlanmacı temeldeki *cumhuriyete karşı bir tavır* içinde olması da kaçınılmazdır kuşkusuz! Ne var ki mistik söylemde "inandırıcı" olmak gerektiğine inanan yazar, cumhuriyete yönelik eleştirisinde, alaycılıktan kurtaramamaktadır kendini bir türlü :

"Bildiğimiz guguklu saatin kuşu yerine... Namaz saatlerinde şerefe biçimindeki ilk katta belirip üç kez 'Allah uludur!' diyen bir imam ve saat başlarında yukarıdaki şerefede belirip, 'Ne mutlu Türküm, Türküm, Türküm!' diyen kravatlı ve bıyıksız bir minik oyuncak beyefendi." (s.87); "Sonra bir cumhuriyet, Atatürk, damga pulu havasına giriverdiğimizi hatırlıyorum." (s.100); "Din sömürücülerinin ağına düşmek üzere olan halkı... öğrendiği batılılaşmacı, aydınlanmacı bir Atatürkçü laik nutukla yatıştırıyor." (s.115); "Sonra kasaba alanında bir dolanır, Atatürk heykeline sıçan güvercinleri ayıplar, saatime bakar... garajlara yollanırdım." (s.181); "Duvarlardaki tren resimleri, yurt manzaraları, artist fotoğrafları arasındaki çerçeveli fotoğrafından Atatürk kendini içkiye vermiş meyhane kalabalığına Cumhuriyet'i emanet etmiş olmanın güveniyle gülümsüyordu." (s.211); "Atatürk'ün leblebi zevkinin ülkemiz için ne büyük bir felaket olduğunu o mu anlattı, ben mi o sırada hayalimde kuruyordum?" (s.262).

Siz, *Yeni Hayat*'ı okurken usunuzu, başınızda tutun yine de! Hüzne kapılmadan yeni hayatlar aramayı sürdürün! Yüz binlerce yıllık bir birikimin sonucunda yakaladık usumuzu! Hoşa gitmeyen yanları da var belki, ama yine de *us-dışılığa gülümseyip göz kırpmaktansa; hidayete erenlerin, ikinci cumhuriyetçilerin, "yükselen değer" peşindekilerin aymazlığına kapılmaktansa usla didişmek daha doğru değil mi?*

"Kitabım bütün yorumlara açık," demişti Orhan Pamuk.[7] O, bunu dile getirmeseydi belki bunca sözü söyleyemezdim *Yeni Hayat* için.

Doğrusu usun işi, her geçen gün biraz daha zorlaşıyor! ❑

(1) Orhan Pamuk; *Yeni Hayat*, İletişim Yayınları, 1994

(2) Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Ansiklopedisi*, cilt 4, s. 347, Remzi Kitabevi, 1978 Ayrıca Bakınız : Azra Erhan; *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, 1978, s. 251 vd. Behçet Necatigil; *100 Soruda Mitologya*, Gerçek Yayınevi, 1969, ss.100-106 Edith Hamilton; *Mitologya*, Çev : Ülkü Tamer, Varlık Yayınları, s.76 vd.

(3) Cumhuriyet Kitap, Sayı. 243, 20.10.1994

(4) Cumhuriyet, 15.11.1994

(5) Doç. Dr. Nail Bezel; *Yeryüzü Cennetlerinin Sonu* (Ters Ütopyalar), Say Kitap Pazarlama, 1984, s.10

(6) Cumhuriyet Kitap, aynı.

(7) Aynı.

VARLIK YAYINLARI

DENEME

Cevdet Kudret
BENİM OĞLUM BİNA OKUR

Oktay Akbal
ZAMAN SENSİN

Oktay Akbal
GÜZEL DÜŞLERİN SONU

Barlas Özarıkça
SEKS AŞKI ÖPER

Gültekin Çizgen
VE FOTOĞRAF

Özdemir İnce
SÖZ VE YAZI

Özdemir İnce
TARİH BAĞIŞLAMAZ

Özdemir İnce
ÇİLE TÖRENLERİ

Önay Sözer
KADIN VE BENZERİ

Salâh Birsel
GECE MAVİSİ

Atilla Dorsay
AJDA PEKKAN'IN YÜZÜ YA DA DEĞİŞİMLER ÇAĞI

Füsun Akatlı
PUSULAMIZ FELSEFE

VARLIK YAYINLARI A.Ş. Cağaloğlu Yokuşu, Edes Han No: 40/2 34440 - İSTANBUL
Telefax: (0212) 522 69 24 - 512 95 28

KLAVIERDUETT
Joseph Beuys & Nam June Paik